

ISSN 2449-7320

CONSILIUM SPÓŁKA Z OGRANICZONĄ ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

Nº 7(14) 2016

European Cooperation

**Scientific Approaches and
Applied Technologies**

WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA

**Podejście Naukowe &
Zastosowane Technologie**

Warszawa 2016

RADA NAUKOWA

Przewodniczący Rady Naukowej:
Dr.-Econ. **OLEKSANDR
MELNYCHENKO**, Warszawa, Polska

Członkowie Rady Naukowej:

Dr.-Ing. **BESTOUN S. AHMED**, Erbil,
Kurdistan, Irak
Dr.-Ing. **SALAWU ABDULRAHMAN
ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria
Dr. hab.-Ing., Prof. **ARTUR BARTOSIK**,
Kielce, Polska
Dr. hab.-Econ., Prof. **LINO BRIGUGLIO**,
Msida, Malta
Dr.-Law **OLEKSANDR DOWGAN**, Kijów,
Ukraina
Dr. hab.-Pol.Sci., Prof. **FERNANDO
FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazylia
Dr.-Econ., Prof. **TSVETELINA
ALEXANDROVA GANKOVA-IVANOVA**,
Sofia, Bułgaria
Dr.-Econ., Prof. **SHALVA
GOGIASHVILI**, Tbilisi, Gruzja
Dr. hab.-Econ., Prof. **TETYANA KALNA-
DUBINYUK**, Kijów, Ukraina
Dr.-Ing. **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf,
Szwajcaria
Prof. Dr. habil. Dr. h.c. mult. **FRANZ
PETER LANG**, Braunschweig, Niemcy
Prof.dr hab.inż. **KAZIMIERZ LEJDA**,
Rzeszów, Polska
Dr. hab.-Econ., Prof. **IRENA
MAČERINSKIENĖ**, Wilno, Litwa
Dr.-Econ., prof. **ALEXANDER
MASHARSKY**, Ryga, Łotwa
Dr. hab.-Econ., Prof. **BORYS
SAMORODOV**, Charków, Ukraina
Dr. hab.-Ing, Prof. **VADYM
SAMORODOV**, Charków, Ukraina
Dr.-Law **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław,
Polska
Dr.-Law **OLEKSANDR SHAMARA**, Kijów,
Ukraina
Dr. **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi,
Kenia
Dr. hab.-Econ., Prof. **LAKHWINDER
SINGH**, Patiala, Indie
Dr.-Ing. **ANDREY VOVK**, Magdeburg,
Niemcy
Dr. hab.-Econ., uhonorowany Economist
Ukrainy **NADIYA YURKIV**, Kijów,
Ukraina
Dr. hab.-Ing., Prof. **DMYTRO ZUBOV**,
Ohrid, Republika Macedonii

Wydawca:
CONSILIUM SPÓŁKA Z
OGRANICZONĄ
ODPOWIEDZIALNOŚCIĄ

WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA

NR 7(14) 2016

Czasopismo jest zarejestrowane w Sądzie
Okręgowym w Warszawie za numerem
19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Czasopismo naukowe WSPÓŁPRACA
EUROPEJSKA jest umieszczone i
indeksowane w bazach danych
naukometrycznych:

- Biblioteka Narodowa w Polsce
- Polska Bibliografia Naukowa (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized
Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Adres strony internetowej:

www.we.clmconsulting.pl
www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmctstg

Adres do korespondencji:

Redakcja Czasopisma naukowego
WSPÓŁPRACA EUROPEJSKA
Consilium Sp. z o.o.
ul. Marszałkowska 58
00-545 Warszawa, Polska

Redaktor naczelny –
Zbigniew Wąsik

redactor@clmconsulting.pl

Reklama w czasopiśmie:
office@clmconsulting.pl

SCIENTIFIC COUNCIL

Head of Scientific Council:

Dr.-Econ. **OLEKSANDR MELNYCHENKO**, Warsaw, Poland

Members of the Scientific Council:

Dr.-Ing. **BESTOUN S. AHMED**, Erbil, Kurdistan, Iraq

Dr.-Ing. **SALAWU ABDULRAHMAN ASIPITA**, Minna, Niger State, Nigeria

Dr. hab.-Ing., Prof. **ARTUR BARTOSIK**, Kielce, Poland

Dr. hab.-Econ., Prof. **LINO BRIGUGLIO**, Msida, Malta

Dr.-Law **OLEKSANDR DOWGAN**, Kyiv, Ukraine

Dr. hab.-Pol.Sci., Prof. **FERNANDO FILGUEIRAS**, Belo Horizonte, Brazil

Dr.-Econ., Prof. **TSVETELINA ALEXandrova GANKOVA-IVANOVA**, Sofia, Bulgaria

Dr.-Econ., Prof. **SHALVA GOGIASHVILI**, Tbilisi, Georgia

Dr. hab.-Econ., Prof. **TETYANA KALNA-DUBINYUK**, Kyiv, Ukraine

Dr.-Ing. **ROMAN KUBRIN**, Dübendorf, Switzerland

Prof. Dr. habil. Dr. h.c. mult. **FRANZ PETER LANG**, Braunschweig, Germany

Prof.dr hab.inż. **KAZIMIERZ LEJDA**, Rzeszow, Poland

Dr. hab.-Econ., Prof. **IRENA MAČERINSKIENĖ**, Vilnius, Lithuania

Dr.-Econ., prof. **ALEXANDER MASHARSKY**, Riga, Latvia

Dr. hab.-Econ., Prof. **BORYS SAMORODOV**, Kharkiv, Ukraine

Dr. hab.-Ing, Prof. **VADYM SAMORODOV**, Kharkiv, Ukraine

Dr.-Law **TOMASZ SCHEFFLER**, Wrocław, Poland

Dr.-Law **OLEKSANDR SHAMARA**, Kyiv, Ukraine

Dr. **FRANKLIN SIMTOWE**, Nairobi, Kenya

Dr. hab.-Econ., Prof. **LAKHWINDER SINGH**, Patiala, India

Dr.-Ing. **ANDREY VOVK**, Magdeburg, Germany

Dr. hab.-Econ., Honored Economist of Ukraine **NADIYA YURKIV**, Kyiv, Ukraine

Dr. hab.-Ing., Prof. **DMYTRO ZUBOV**, Ohrid, Republic of Macedonia

Publisher:

CONSILIUM LIMITED
LIABILITY COMPANY

EUROPEAN COOPERATION Vol. 7(14) 2016
Collection of scientific proceedings is registered in District Court in Warsaw for the number 19258

ISSN (PRINT) 2449-7320

Collection of scientific proceedings EUROPEAN COOPERATION is included and indexed in the international informational and scientometric data bases:

- National Library of Poland
- Polish Scholarly Bibliography (PBN)
- Index Copernicus
- Citefactor
- International Institute of Organized Research (I2OR)
- Google Scholar (GS)

Web on:

www.we.clmconsulting.pl

www.clmconsulting.pl

www.facebook.com/clmctg

Address for correspondence:

Editorial team of Collection

EUROPEAN COOPERATION

Consilium LLC

Marszałkowska str. 58

00-545 Warsaw, Poland

Chief editor of the Collection –

Zbigniew Wąsik

redactor@clmconsulting.pl

Advertising in the collection:

office@clmconsulting.pl

SPIS TREŚCI

Ekonomia, finanse, księgowość, audyt i analiza

- РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
ТА АУДИТУ 9
Oleksandr Melnychenko, Roman Hartinger
(UKR)
- СТАН ТА НАПРЯМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЯМИ З ІННОВАЦІЙНИМИ БАНКІВСЬКИМИ
ПРОДУКТАМИ 20
Alexander Petruk, Lily Zavodovska
(UKR)
- ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ЕЛЕКТРОННИМИ ГРОШИМА 30
Liubomyra Kindratska
(UKR)
- ОГЛЯД МАКРОЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ
УКРАЇНИ 40
Nadiya Yurkiv, Olena Borisova
(UKR)
- СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА 53
Oleksandr Bogachuk
(UKR)

Nauki techniczne

- EXPERIMENTAL STUDY OF AERODYNAMIC CHARACTERISTICS OF CLOSED
PARABOLIC WING 62
Ahmad Rahmati, Dmytro Zinchenko
(ENG)

Spoleczno-humanitarne studia

- ПАРАДИГМАЛЬНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ
СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ 72
Vyacheslav Vilkov, Sergii Rudenko, Natalia Yarmolitska
(UKR)
- НОВИНИ В РАМКАХ ЧИ БЕЗ МЕЖ: МЕДІЙНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ
УКРАЇНСЬКИХ НОВИНИХ САЙТІВ 91
Anastasiia Plotnikova
(UKR)
-

CONTRASTIVE ANALYSIS OF BUSINESS EDITIONS "DELOVAYA NEDELYA"
(UKRAINE) AND "THE FINANCIAL TIMES" (GREAT BRITAIN)
Lyudmila Dudchenko
(ENG)

104

TABLE OF CONTENTS

Economics, Finances, Accounting, Analysis and Audit

ROLE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN ACCOUNTING AND AUDITING Oleksandr Melnychenko, Roman Hartinger (UKR)	9
CONDITION AND DIRECTIONS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF MANIPULATION WITH INNOVATIVE BANKING PRODUCTS Alexander Petruk, Lily Zavodovska (UKR)	20
THEORY OF DEVELOPMENT AND PRACTICAL ISSUES OF INFORMATION SUPPORT OF OPERATIONS WITH ELECTRONIC MONEY Liubomyra Kindratska (UKR)	30
REVIEW OF MACROECONOMIC OBSTACLES TO ECONOMIC SECURITY AT THE ENTERPRISES OF SPHERE OF RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE Nadiya Yurkiv, Olena Borisova (UKR)	40
MODERN APPROACHES TO ENTERPRISE'S INCOME-EXPENDITURE ANALYSIS Oleksandr Bogachuk (UKR)	53

Engineering

EXPERIMENTAL STUDY OF AERODYNAMIC CHARACTERISTICS OF CLOSED PARABOLIC WING Ahmad Rahmati, Dmytro Zinchenko (ENG)	62
---	----

Humanities and Social Studies

PARADYGMATIC STRUCTURING AS A FACTOR OF MODERNIZING CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL AND POLITOLOGICAL EDUCATION AND SCIENCE Vyacheslav Vilkov, Sergii Rudenko, Natalia Yarmolitska (UKR)	72
NEWS IN FRAMES OR BEYOND: MEDIA AGENDA OF UKRAINIAN WEBSITES Anastasiia Plotnikova (UKR)	91

CONTRASTIVE ANALYSIS OF BUSINESS EDITIONS "DELOVAYA NEDELYA"
(UKRAINE) AND "THE FINANCIAL TIMES" (GREAT BRITAIN)
Lyudmila Dudchenko
(ENG)

104

Мельниченко О.В.

к.е.н.,
Consilium Sp. z o.o.,
Голова Правління
Варшава, Польща
o.melnychenko@clmconsulting.pl

Гартінгер Р.О.

к.е.н.,
Національний банк України,
Департамент платіжних систем та інноваційного розвитку,
керівник проектів та програм
Київ, Україна
rmn.hartinger@gmail.com

РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Анотація. Винайдення технології блокчейн прирівнюють по значимості з писемністю та Інтернетом, які сьогодні посідають одну з основних ролей у забезпеченні комунікації між людьми, юридичними особами, у здійсненні передачі інформації, переказі коштів тощо. У цій статті авторами зроблено огляд технології, вже реалізованих та перспективних прикладів її застосування, розглянуто її взаємозв'язок з бухгалтерським обліком та аудитом, а також описано її вплив на розвиток зазначених економічних наук.

Ключові слова: блокчейн, облік, аудит, інформація, довіра
Формул: 0, рис.: 4, табл.: 0, бібл.: 19

Oleksandr Melnychenko

PhD (Economics),
CONSILIUM LLC,
Chairman of the Board
Warsaw, Poland
o.melnychenko@clmconsulting.pl

Roman Hartinger

PhD (Economics),
National Bank of Ukraine,
Payment systems and Innovations Department,
Head of Projects
Kyiv, Ukraine
rmn.hartinger@gmail.com

ROLE OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN ACCOUNTING AND AUDITING

Abstract. The invention of the blockchain technology can be equated with the invention of the writing or Internet network, considering their major role in the communication between individuals as well as legal persons, regarding

information transfer, money transfer etc. The authors analyse the technology, the implemented and projected examples of its use, its relationship with accounting and auditing as well as its influence on the development of these economic sciences.

The development of accounting and auditing is linked to the development of modern technologies. Nowadays, according to the technological progress the role of blockchain technology is constantly increasing. Blockchain is a distributed database that maintains a continuously-growing list of data records secured from tampering and revision. Blockchain can be used in financial and banking sectors first of all, but also in e-government and administrative sectors.

The implementation of blockchain technologies in accounting and auditing doesn't change their fundamental principles but increases the auditing capacities. In some countries blockchain is adopted for auditing as a practical matter, including the national level.

Keywords: blockchain, accounting, auditing, information, trust

Formulas: 0, fig.: 4, tabl.: 0, bibl.: 19

JEL Classification: D83, M40, O32

Вступ. Загальновідомими є функції бухгалтерського обліку (інформаційна, аналітична, оціночна та контрольна) та призначення аудиту (підвищення довіри до інформації, відображеної у відповідних документах). Ці концептуальні засади залишаються незмінними протягом багатьох років, проте постійно відбуваються трансформації в технологіях їхнього супроводження. Змінюють способи забезпечення кожного з етапів бухгалтерського обліку: виявлення, вимірювання, узагальнення та накопичення інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. Так, від початку здійснення фіксації господарських процесів змінилась технологія відображення даних у документах та узагальнення інформації від простого обліку, за якого записувались операції, до подвійного – коли події стали вноситись до документів разом із підставами їх здійснення. Такі записи робились (і часто робляться й сьогодні) у паперових реєстрах, пізніше вони були перенесені у цифрове середовище із широким використанням різного програмного забезпечення за допомогою комп'ютерів. Таким чином, було змінено спосіб накопичення даних. Після винайдення технології XBRL порушуються нові вимоги до представлення даних ділової (фінансової) звітності та їхньої передачі зацікавленим особам. Актуальними та фактично незмінними залишаються підходи до надання впевненості користувачам у достовірності відомостей у звітних облікових документах: необхідність їх обробки аудиторами, перевірки даних обліку, незалежно від форми (паперової чи цифрової).

Отже, розвиток бухгалтерського обліку та аудиту як професійної діяльності нерозривно пов'язаний із технологіями, що перебувають у постійному взаємозв'язку. І сучасні підходи до організації інформаційного потоку потребують постійної уваги з боку науковців у цій сфері.

Із винайденням розподіленої бази даних блокчейн та відповідної технології роботи з даними постало сьогодні питання про її застосування, зокрема, для цілей бухгалтерського обліку та аудиту. Ця технологія покликана розширити можливості ведення обліку та підвищити довіру в суспільстві до облікової інформації. При цьому важливо з'ясувати перспективу ролі аудиторів у підтвердженні достовірності даних фінансової та іншої ділової звітності в умовах застосування технології блокчейн.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Питанням обліку та аудиту в умовах застосування інформаційних технологій присвячено праці таких авторів як: Ю. Ідзирі, П. Квест, К. Кловз, Д. Кодерр, П. Кук, Б. Одінцов, В. Палій, Д. Панков, В. Подольський, А. Романов, Т. Синглетон, Я. Соколов, Дж. Хантон, Дж. Холл, Е. Чамберс. Питання застосування комп'ютерів в аудиті розглядали також М. Абдолмохаммаді, Г. Боднар, П. Вільямс, А. Вільямсон, Дж. Ван Дійк, Р. Каскарино, Дж. Робертсон, Дж. Чемплейн, В. Хопвуд та інші.

Кожен із вказаних науковців зробив свій внесок у розвиток науки, проте питанням ролі технології блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту увага в науковій літературі практично не приділялась.

У сучасних дослідженнях, у яких досліджуються актуальні проблеми успішного поєднання інформаційних технологій із завданнями аудиту, йдеться про визначальну роль публічної фінансової звітності, відкритість якої можлива саме завдяки застосуванню технології блокчейн [Spoke 2015].

Приділяється також увага можливості й перспективності застосування технології у банківському секторі з метою якнайшвидшого прийняття кредитними інституціями рішення щодо надання послуг завдяки оперативному аналізу фінансових показників у порівнянні з іншими соціальними та персональними даними клієнтів [Krah 2016] та підвищення ефективності бізнесу завдяки впровадженню технології блокчейн [Mougaour 2016].

Метою цієї статті є дослідження сучасних підходів до визначення технології блокчейн та визначення її ролі у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту.

Результати дослідження. Сучасна системи руху інформаційних та грошових потоків має централізовану організаційну структуру. Особливо це стосується організації грошового обігу на державному та міждержавному рівнях та відомостей про важливі аспекти суспільного життя.

Так, сьогодні має місце монополія держави або інших уповноважених інституцій на бази даних у різних важливих сферах суспільства: паспортні дані, водійські права, права на власність, наявність та рух грошових коштів клієнтів банків, електронні поштові та інші телекомунікаційні сервіси тощо (рис. 1). Фактично кожна Інтернет-транзакція спирається сьогодні на певну структуру, якій більшою чи меншою мірою довіряє суспільство: коли мова йде про переказ коштів, ми змушені покладатись на правомірність та надійність банку, платіжної системи чи наглядових органів, що здійснюють регулювання у цій сфері. Також про це можна говорити, коли йде мова про повідомлення від поштового сервісу, що лист був доставлений (недоставлений) адресату, чи при отриманні від антивіруса на комп'ютері, що інформаційна безпека системи – поза загрозами.

Усі ці аспекти створюють фактично ілюзію для користувачів сучасних благ про надійність систем, про безпеку у повсякденному житті до того моменту, поки щось піде не так. При цьому позапланові ситуації, пов'язані із достовірністю інформації, виникають практично щодня: банки визнаються неплатоспроможними, безпека суспільства опиняється під загрозою, надійні позичальники та клієнти перестають бути платоспроможними тощо. Такі негативні події мають свою передісторію, яка або вдало приховується до настання несприятливих обставин, або інформація подається у спотвореному вигляді, що порушує довіру в суспільстві до, здавалося б, беззаперечних авторитетів, більш надійних за які на сьогодні просто не існує.

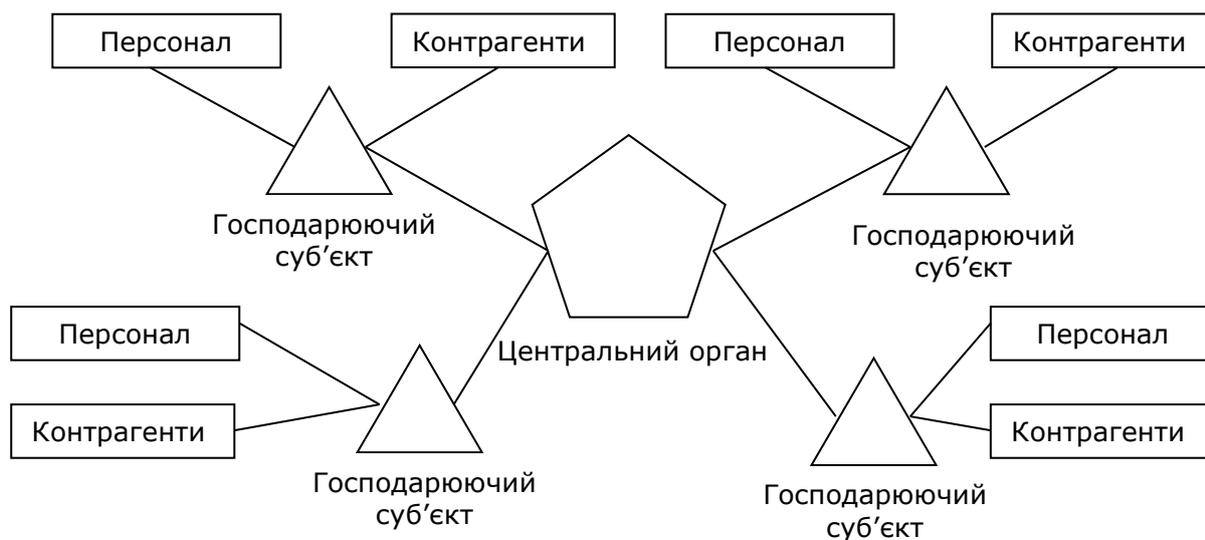

Рисунок 1 – Централізована система обробки облікових даних

Джерело: побудовано Мельниченком О.В. на основі [Адриано, Монро 2016]

Так, практично не має неуразливих централізованих баз даних: вони можуть бути зламані зловмисниками, їхні організатори можуть в результаті помилки спотворити їхній зміст. Тому на сьогоднішній день значна увага приділяється інформаційній безпеці, витрачаються кошти на її забезпечення у малих та, особливо, крупних компаніях. Це все потребує значних ресурсів, у зв'язку з чим у пошуку та ефективному використанні надійних технологій, що забезпечать безперебійність та надійність інформаційної системи, зацікавлені в першу чергу підприємці.

В такому випадку слід покладатись на технології, які мінімізують ризики або унеможливають їх, щодо об'єкта співпраці. Таким прикладом може бути сучасна системи Убер (Uber) – служба індивідуальних перевезень, яка, на відміну від визнання авторитетної моніторингу служб таксі певною (умовно, державною) інспекцією, покладається на колективну відповідальність – суспільну оцінку й довіру. Так, наприклад, така інспекція здійснює аналіз роботи служби таксі за певним переліком об'єктивних показників: надійність вузлів та механізмів автотранспорту, наявність у водія прав на керування автомобілем, наявність аптечки, вогнегасника, знання водієм правил дорожнього руху, відсутність у нього протипоказань медичного характеру на перевезення пасажирів тощо. Проте слід враховувати, що водій такого таксі для отримання суспільної довіри також має мати й інші, у тому числі й особистісні якості, які б задовольняли користувачів, мати високий рівень репутації тощо. В такому випадку служба нагляду за сервісом не може забезпечити належного рівня довіри суспільства, саме тому Убер і стає популярним в усьому світі, оскільки кожен водій має історію з відгуками користувачів та сформовану репутацією.

За таких передумов та з точки зору світової технологічної еволюції цілком логічним виглядає стрімкий розвиток сервісів на базі блокчейн. Блокчейн (в перекладі з англ. blockchain – ланцюжок з блоків) – розподілена база даних, що містить відомості про всі операції, що здійснені учасниками системи. Інформація зберігається у вигляді ланцюжка блоків, в кожному з яких записана певна кількість таких операцій [Ulietu 2016].

В основі цієї технології – розподілені реєстри даних. Це означає, що не існує єдиного місця, де зберігаються усі записи, відсутній єдиний

без його копіювання. Слід також усвідомлювати, що передача цінностей за допомогою блокчейн має зовсім іншу природу ніж робота, наприклад, з електронною поштою, коли при відправці певного файлу відправляється фактично лише його копія, а він сам продовжує знаходитись на комп'ютері відправника. При відправці ж цінностей, зокрема, коштів, важливо, щоб у відправника їх не лишилось після відправлення.

При цьому слід пояснити, що фактично цінності існують в мережі, а кожен власник має до них ключ. Після передачі цінності ключ нового власника згенерований по-новому за певним алгоритмом, тому попередній власник активу не має до нього доступу.

За оцінками Всесвітнього економічного форуму, до 2027 року 10% світового ВВП буде зберігатись на базі технології блокчейн [Deep Shift Technology Tipping Points and Societal Impact].

Таким чином, завдяки технології можливе встановлення ступеня довіри в суспільстві значно вищого рівня й без залучення додаткових ресурсів, а інформація, отримана з такої бази даних, може використовуватись в судових справах, розрахунках податків, аудиторських доказах, прийнятті рішень при видачі кредитів тощо, оскільки технологією не передбачається фальсифікації даних в будь-якому сенсі [Dźwigoł 2010; Dźwigoł 2013; Dźwigoł 2014; Dźwigoł 2015; Kvilinskyi 2012].

У таких системах кожен набір даних та кожна цифрова транзакція залишає унікальний запис у базі даних, створюючи можливості для аудиту будь-якої цифрової події в минулому без порушення конфіденційності персональних даних.

Перспективною сферою застосування блокчейн, яка традиційно йде попереду у впровадженні новітніх інформаційних технологій, є фінансовий сектор. Ця сфера зазвичай найбільше зацікавлені у довірі суспільства у послугах, що у ній надаються, оскільки пов'язана вона з грошовими коштами, нестабільність з якими завжди пов'язана із соціальною напруженістю. При цьому надійної альтернативи в переказі коштів, ніж фінансово-кредитні установи, зазвичай немає. Тому на кожную установу покладаються зобов'язання як на надійного посередника між фізичними та юридичними особами, що не знають один одного, а центральні органи влади, що регулюють цю сферу підтримують цю довіру шляхом нагляду за банками. Останні, в свою чергу, отримують чималу винагороду за таку довіру практично з кожної транзакції між контрагентами.

При реалізації переказу коштів за допомогою технології блокчейн, як очікується, зникне необхідність у підтримці традиційних систем електронних платежів. Така ситуація, однак, виглядає негативною для тих суб'єктів та систем, на створення та розбудову яких було покладено значні ресурси та багато років (SEPA, SWIFT тощо). Для таких систем та організацій, які забезпечують їхнє функціонування, це означатиме неминучий крах та фактично знищення через їхню недоцільність та застарілість.

Разом з тим, регулятори окремих країн світу вже сьогодні провадять пілотні проекти стосовно застосування блокчейн навіть для емісії еквівалентів національної валюти. Прикладом, Банк Канади анонсував проведення робіт з емісії крипто-канадських доларів CAD-COIN, використовуючи розподілені бази блокчейн. Зазначений проект, у якому участь беруть також банки канадської "великої п'ятірки": Bank of Montreal, Canadian Imperial Bank of Commerce (CIBC), RBC, Toronto-Dominion Bank (TD Bank) и Scotiabank, можна вважати першим кроком до "блокчейнізації" банківської системи [Canada Has

Been Experimenting With A Digital Fiat Currency Called CAD-COIN].

Взагалі сьогодні існує багато прикладів фінансово-орієнтованих проєктів, що базуються на блокчейн (крім крипто-валюти біткойн, можна згадати, зокрема, блокчейн платформи для P2P-кредитування), але вони за рідкісним винятком поки не набули державної легалізації, а отже, розповсюдження.

Крім фінансового та банківського секторів, привабливими з точки зору застосування блокчейн є сектори надання державних та адміністративних послуг.

Першою країною, що на державному рівні реалізувала використання блокчейн, стала Естонія з програмами електронного громадянства (e-Residency) на основі нотаріального сервісу Public Notary [Estonian Government Partners with Bitnation to Offer Blockchain Notarization Services to e-Residents] та Фонду електронної охорони здоров'я (eHealth Foundation) [Estonian citizens will soon have the world's most hack-proof health-care records]. В основі останньої закладено принцип надійного збереження історій хвороби пацієнтів, а e-Residency передбачає можливість завірення за допомогою технології блокчейн укладення шлюбів, свідоцтв про народження, ділові контракти тощо.

В Україні, яка в силу відносно дешевих тарифів на електроенергію є однією з світових країн-лідерів із видобутку крипто-валюти біткойн, поступово реалізуються експерименти із впровадження блокчейн у державному секторі.

Характерним прикладом є запуск в Україні децентралізованої електронної системи аукціонів державного майна e-Auction 3.0. Система дозволяє державі забезпечити прозорість та рівні можливості для всіх учасників продажу і передачі в оренду державного та комунального майна (у тому числі, активів банків, що збанкрутували), і, як наслідок, мінімізувати корупційні ризики в цьому процесі.

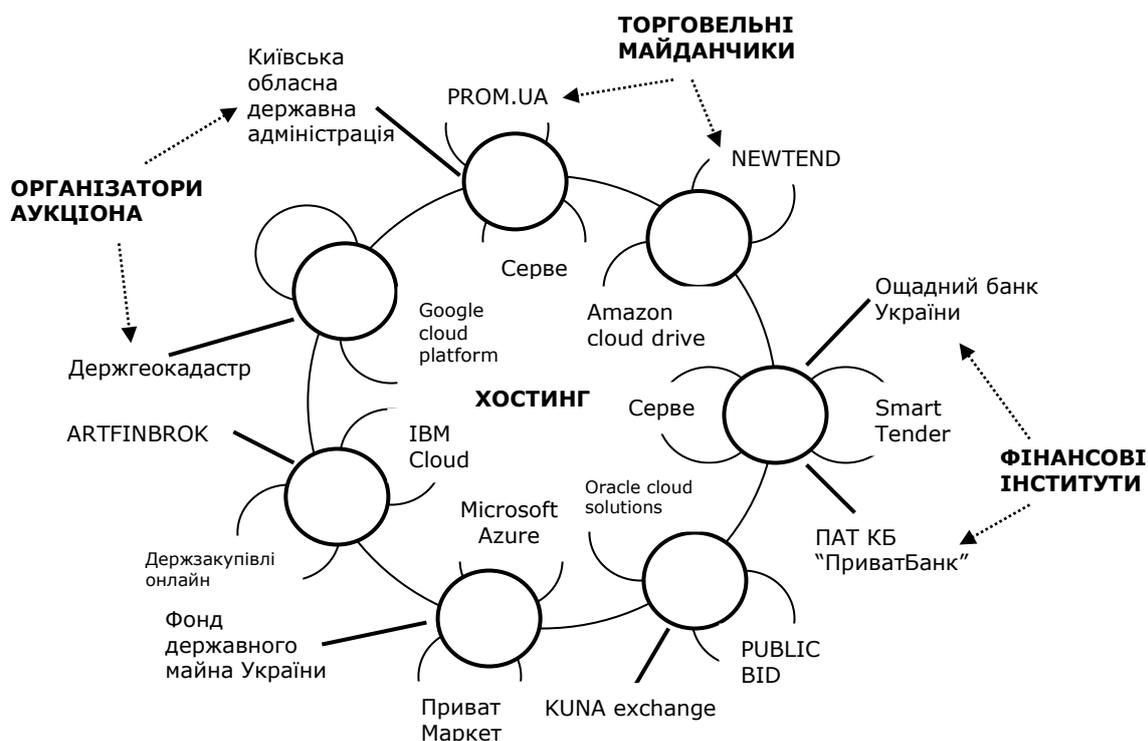

Рисунок 3 – Загальна схема роботи системи аукціона e-Auction 3.0

Джерело: побудовано Гартінгером Р.О. на основі [e-Auction project]

Архітектура e-Auction 3.0 передбачає залучення до аукціонів приватних посередників - онлайн-майданчиків (Рис. 3). Такий крок, по-перше, має створити сприятливі умови для приватних інвесторів, які прагнуть купити майно за зручними та зрозумілими для них відкритими схемами. По-друге, мінімізуються державні витрати на проведення аукціонів. Крім того, децентралізація управління – ідея, що лежить в основі самої технології, не дозволить будь-кому на будь-якому етапі втручатися в хід торгів. Представники громадськості та засобів масової інформації також мають можливість зареєструватися в системі та переглянути історію угод [Feature Interview: Lasha Antadze on Ukraine's Blockchain-Powered State Property Auction System].

Меморандум про розвиток та імплементацію системи децентралізованих онлайн-аукціонів був підписаний представниками Адміністрації президента України, Верховної Ради України, Фонду державного майна України, низки органів місцевого самоврядування та учасників ринку, і у липні 2016 року відбулись перші торги засобами блокчейн-системи e-Auction 3.0.

Ще одним прикладом може бути ініціатива щодо використання блокчейн для реєстрації українськими громадянами речових прав на нерухоме майно. Зазначена ідея вже реалізується в Грузії у вигляді спільного проекту Агентства громадського реєстру Міністерства юстиції Грузії та компанії BitFury. Імплементація технології блокчейн у даному випадку не тільки дозволяє знизити видатки під час укладання майнових угод на 95%, забезпечити безпеку даних, а і дає можливість проводити аудит у режимі реального часу, і не один раз на рік, а, наприклад, кожні 10 хвилин [Republic Of Georgia To Pilot Land Titling On Blockchain With Economist Hernando De Soto, BitFury].

Отже, повертаючись до питання ролі блокчейн у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту, слід зазначити, що описані вище тенденції та напрями використання технології вимагають в першу чергу відповідної організації обліку. До питання аудиту слід підходити із розумінням, що походження кожної операції можливо перевірити за допомогою історії операцій, що їй передували.

Важливо, що усі принципи ведення бухгалтерського обліку залишаються незмінними із відповідним застосуванням елементів методу бухгалтерського обліку. Змінюється лише технологія обробки, збереження, передачі та накопичення інформації. Так, наприклад, при операціях з активами повністю дотримуються принципи їх обліку і визнання: контрольований суб'єктом господарювання у результаті минулих подій та від використання якого очікують надходження майбутніх економічних вигод [Conceptual Framework for Financial Reporting]. При цьому блокчейн дозволяє здійснити повний, автоматизований аудит всіх операцій для визнання контрольованості активу підприємством. Така перевірка реалізується за допомогою побудови і збереженню у блоках інформації про першоджерело походження будь-якого активу завдяки описаним вище механізмам збереження інформації: кожна цифрова транзакція залишає унікальний запис у базі даних, створюючи можливості для аудиту будь-якої цифрової події в минулому. Такий запис робиться в усх пов'язаних з даним активом реєстрах і кожне підприємство у своїй копії такого реєстру може отримати доступ до відповідної інформації, знаючи необхідний ключ. Маючи доступ до реєстрів,

також інші зацікавлені особи можуть отримати повну і неупереджену інформації про об'єкт дослідження у випадку, наприклад, прийняття рішення про видачу кредиту банком чи перевірки повноти сплати податків тощо – блокчейн дозволяє здійснити повний, автоматизований аудит всіх операцій.

Таким чином, на відміну від сьогодишньої практики ведення обліку про актив, коли для з'ясування достовірності інформації, необхідно здійснити зустрічну перевірку різних суб'єктів господарювання, документально задіяних у виготовленні, придбанні чи зміні досліджуваного активу, при роботі з блокчейн достатньо лише мати доступ до копії реєстру (рис. 4).

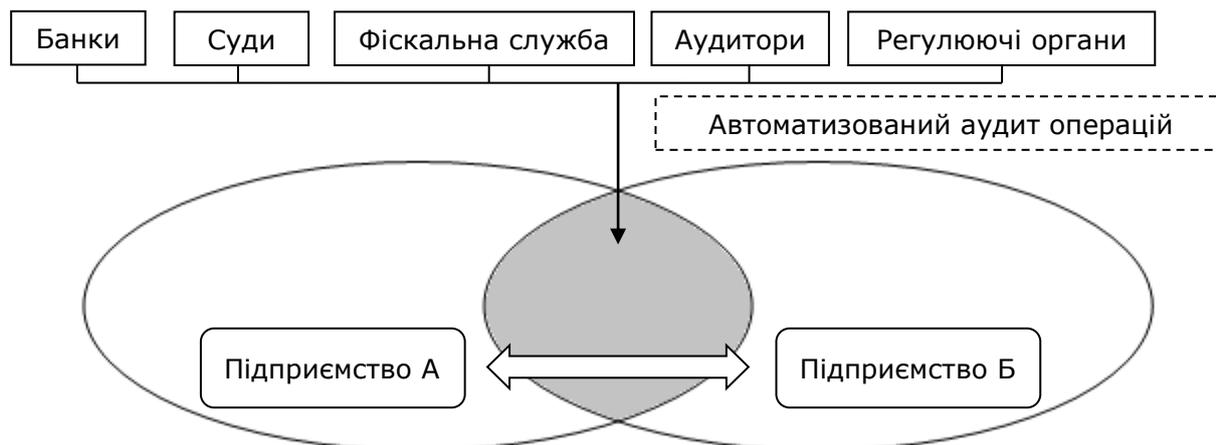

Рисунок 4 – Технологія обробки, збереження, передачі та накопичення інформації із застосуванням блокчейн

Джерело: побудовано Мельниченко О.В. на основі [Blockchain Technology. A game-changer in accounting?]

Кожна угода за такої технології стає за рівнем достовірності як нотаріально завірена, тому і довіра до інформації набуває вищого рівня. Важливим і основним завданням аудиторів буде з'ясування достовірності першої операції з досліджуванним об'єктом, а всі, що були здійснені пізніше, будуть вважатись такими, що відбулися та є достовірними.

Висновки. Отже, у цій статті ми дослідили сучасні підходи до визначення технології блокчейн та окреслили її роль у розвитку бухгалтерського обліку та аудиту. Доведено, що така розподілена база даних є технологією роботи з інформацією та не змінює основоположних принципів та засад бухгалтерського обліку й аудиту. З'ясовано, що операції, що фіксуються у такій базі даних, вважаються достовірними і можуть бути використані як доказова база при прийнятті рішень банками про надання клієнтам кредитів, у судових справах тощо. Підтвердженням цього є практична реалізація технології блокчейн в обліку операцій в окремих країнах, у тому числі, й на державному рівні.

Література

Адриано, А., Монро, Х. (2016). Интернет доверие. *Финансы и развитие*, 44-47. URL: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2016/06/pdf/adriano.pdf>.

Blockchain Technology. A game-changer in accounting? – Електронний ресурс. – Режим доступу:

https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/Innovation/Blockchain_A%20game-changer%20in%20accounting.pdf.

Canada Has Been Experimenting With A Digital Fiat Currency Called CAD-COIN –

- Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <http://www.forbes.com/sites/laurashin/2016/06/16/canada-has-been-experimenting-with-a-digital-fiat-currency-called-cad-coin>.
- Conceptual Framework for Financial Reporting*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Conceptual-Framework/Documents/May%202015/Basis-to-ED_CF_MAY%202015.pdf.
- Deep Shift Technology Tipping Points and Societal Impact*. World Economic Forum, 2015. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf.
- Dźwigoł, H. (2015). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2014). Menedżerowie przyszłości a zarządzanie strategiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 70, 93-104. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2010). *Podejście systemowe w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- e-Auction project*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <http://www.eauction.idf.solutions>.
- Estonian citizens will soon have the world's most hack-proof health-care records*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <http://qz.com/741989/the-most-ignored-aspect-of-the-south-china-sea-brawl-might-be-the-key-to-solving-it/>.
- Estonian Government Partners with Bitnation to Offer Blockchain Notarization Services to e-Residents*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <https://bitcoinmagazine.com/articles/estonian-government-partners-with-bitnation-to-offer-blockchain-notarization-services-to-e-residents-1448915243>.
- Feature Interview: Lasha Antadze on Ukraine's Blockchain-Powered State Property Auction System*. URL: <https://btcmanager.com/news/tech/feature-interview-state-property-auction-system>.
- Republic Of Georgia To Pilot Land Titling On Blockchain With Economist Hernando De Soto, BitFury*. URL: <http://www.forbes.com/sites/laurashin/2016/04/21/republic-of-georgia-to-pilot-land-titling-on-blockchain-with-economist-hermano-de-soto-bitfury>.
- Krah, E.-S. (2016). *Wie Banken von der Blockchain profitieren*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <https://www.springerprofessional.de/bank-it/datensicherheit/blockchain/10497392>.
- Kvilinskyi, O.S. (2012). Formuvannya dodatkovykh perevah funktsionuvannya ta rozvytku malykh pidpriemstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Mougayar, W. (2016). *The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology*. – Wiley; 1 edition (May 9, 2016), 208 p. – ISBN: 978-1-119-30031-1.
- Spoke, M. (2015). *How Blockchain Tech Will Change Auditing for Good*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <http://www.coindesk.com/blockchains-and-the-future-of-audit/>.
- Ulieru, M. (2016). *Blockchain: what it is, how it really can change the world*. – Elektronniy resurs. – Rezhim dostupu: <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/the-blockchain/>.

Reference

- Adriano, A., & Monro, Kh. (2016). Internet doveriie. *Finansy i razvitiie, ijun 2016*. P. 44-47. Retrieved from

- <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2016/06/pdf/adriano.pdf>.
Blockchain Technology. A game-changer in accounting? Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/Innovation/Blockchain_A%20game-changer%20in%20accounting.pdf.
- Canada Has Been Experimenting With A Digital Fiat Currency Called CAD-COIN* Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/laurashin/2016/06/16/canada-has-been-experimenting-with-a-digital-fiat-currency-called-cad-coin>.
- Conceptual Framework for Financial Reporting*. Retrieved from http://www.ifrs.org/Current-Projects/IASB-Projects/Conceptual-Framework/Documents/May%202015/Basis-to-ED_CF_MAY%202015.pdf.
- Deep Shift Technology Tipping Points and Societal Impact*. World Economic Forum, 2015. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GAC15_Technological_Tipping_Points_report_2015.pdf.
- Dźwigoł, H. (2015). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2014). Menedżerowie przyszłości a zarządzanie strategiczne. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 70, 93-104. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2010). *Podejście systemowe w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- e-Auction project*. Retrieved from <http://www.eauction.idf.solutions>.
- Estonian citizens will soon have the world's most hack-proof health-care records*. Retrieved from <http://qz.com/741989/the-most-ignored-aspect-of-the-south-china-sea-brawl-might-be-the-key-to-solving-it/>.
- Estonian Government Partners with Bitnation to Offer Blockchain Notarization Services to e-Residents*. Retrieved from <https://bitcoinmagazine.com/articles/estonian-government-partners-with-bitnation-to-offer-blockchain-notarization-services-to-e-residents-1448915243>.
- Feature Interview: Lasha Antadze on Ukraine's Blockchain-Powered State Property Auction System* Retrieved from <https://btcmanager.com/news/tech/feature-interview-state-property-auction-system>.
- Republic Of Georgia To Pilot Land Titling On Blockchain With Economist Hernando De Soto, BitFury*. Retrieved from <http://www.forbes.com/sites/laurashin/2016/04/21/republic-of-georgia-to-pilot-land-titling-on-blockchain-with-economist-hermando-de-soto-bitfury>.
- Krah, E.-S. (2016). *Wie Banken von der Blockchain profitieren*. Retrieved from <https://www.springerprofessional.de/bank-it/datensicherheit/blockchain/10497392>.
- Kvilinskyi, O.S. (2012). Formuvannia dodatkovykh perevah funktsionuvannia ta rozvytku malykh pidpriumstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Mougayar, W. (2016). *The Business Blockchain: Promise, Practice, and Application of the Next Internet Technology*. – Wiley; 1 edition (May 9, 2016), 208 p. – ISBN: 978-1-119-30031-1.
- Spoke, M. (2015). *How Blockchain Tech Will Change Auditing for Good*. Retrieved from <http://www.coindesk.com/blockchains-and-the-future-of-audit/>.
- Ulieru, M. (2016). *Blockchain: what it is, how it really can change the world*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2016/06/the-blockchain/>.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 11.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 15.07.2016

Петрук О.М.

д.е.н., професор,
Житомирський державний технологічний університет,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Житомир, Україна
petruk6@gmail.com

Заводовська Л.А.

Житомирський державний технологічний університет,
здобувач кафедри фінансів і кредиту
Житомир, Україна
tizzaly@ukr.net

СТАН ТА НАПРЯМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОПЕРАЦІЯМИ З ІННОВАЦІЙНИМИ БАНКІВСЬКИМИ ПРОДУКТАМИ

Анотація. В сучасних умовах економічного розвитку банківські установи активно використовують інноваційні технології з метою посилення конкурентних переваг та недопущення втрати своїх позицій на ринку. Діюча система бухгалтерського обліку не враховує потреби користувачів щодо надання інформації про операції з інноваційними банківськими продуктами. В роботі визначені теоретичні аспекти обліку операцій з інноваційними банківськими продуктами, зокрема розкрита їх економічна сутність та класифікація (за такими ознаками, як: відображення в балансі; механізм розробки; результативність; ступінь новизни; ступінь завершення; форма захисту). Це дозволило обґрунтувати порядок облікового відображення витрат на створення інноваційного банківського продукту з використанням запропонованого комплексу рахунків бухгалтерського обліку.

Ключові слова: банківський продукт, інновація, інноваційний банківський продукт, банківський інжиніринг, банківська система

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 10

Alexander Petruk

Doctor of Science (Economics), Professor,
Zhytomyr State Technological University,
Head of Finance and Credit Department
Zhytomyr, Ukraine
petruk6@gmail.com

Lily Zavodovska

Zhytomyr State Technological University,
Postgraduate at Department of Finance and Credit,
Zhytomyr, Ukraine
tizzaly@ukr.net

CONDITION AND DIRECTIONS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF MANIPULATION WITH INNOVATIVE BANKING PRODUCTS

Abstract. In today's economic conditions banks actively use innovative

technologies to gain competitive advantage and to prevent the loss of its market position. The current accounting system does not consider the needs of users to provide information on operations with innovative banking products. This paper identifies the theoretical aspects of accounting operations with innovative banking products, in particular discloses the economic nature and classification (on such features as: display in the balance sheet, mechanism of development, efficiency, the degree of novelty, the stage of completion, a form of protection). It allowed justifying the way of display of costs in accounting connecting with creating innovative banking products with the use of the proposed complex of accounting records.

Keywords: banking product, innovation, innovative banking product, banking engineering, banking system

Formulas: 0, fig.: 2, tabl.: 0, bibl.: 10

JEL Classification: G21, M40, O31

Вступ. Сучасний етап розвитку банківської системи в Україні характеризується значними проблемами, вирішення яких не вдалося досягнути протягом останніх років. Серед основних є погіршення якості кредитного портфелю, на який вплинули такі фактори, як девальвація гривні, складна політична військова ситуація [Другов 2015].

Станом на 1 червня 2016 року в Україні функціонує 106 банків, що свідчить про зменшення кількості діючих банків на 9 установ з 1 січня 2016 р. та 57 – з 1 січня 2015 р. [Основні показники діяльності]. Не зважаючи на скорочення кількості банків, попит на фінансові послуги з кожним роком зростає. Тому, незважаючи на те, що у Індексі глобальної конкурентоспроможності за широтою асортименту фінансових послуг для бізнесу Україна посідає 101-е місце, за доступністю фінансових послуг – 123-у позицію серед 140 країн [Задерей], конкуренція між банками тільки посилюється. Криза, якою характеризується банківська сфера, стимулює підвищення фінансової стійкості банків шляхом залучення нових клієнтів, що можливо досягнути за рахунок впровадження нових технологій та продуктів, тобто за умови здійснення інноваційної діяльності.

Достатньо обґрунтованим наукою є підхід, згідно з яким в кризовий період неможливо економити на інноваційних технологіях, оскільки саме вони дозволяють банкам зберегти свою частку на ринку та посилити свої конкурентні переваги [Закшевський, В.Г. (2010); Шуба, М.В., Рудник, А.О. (2015, № 12); Закшевський, В.Г. (2015, № 3); с. 219]. Банки керуються філософією безперервних змін за рахунок інвестицій в підвищення якості банківських послуг, вдосконалення технології [Spoz, A.; Frame, W.S, White, L.J. (2012)], збільшення асортименту банківських продуктів [Gentiana, G., Orkida, I. (2012)]. В той же час ефективність інноваційного процесу значною мірою залежить від його організації, належного інформаційного забезпечення кожного його етапу. Проте система обліку в банках України побудована без врахування вимог, які продиктовані потребами інноваційної економіки. Саме це актуалізує вирішення питань теоретичного та методичного характеру щодо удосконалення обліку та аналізу операцій з інноваційними банківськими продуктами.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Теоретичні, методологічні та прикладні питання з проблем управління інноваційною діяльністю протягом останніх десятиліть все частіше стають об'єктом наукових досліджень. Окремі аспекти досліджені в працях вже класиків (Й.Шумпетер) та інших науковців (С.Б. Єгоричева, О.В. Кантаєва,

Я.Д. Крупка). Незважаючи на існуючі результати досліджень, осторонь залишилися специфічні проблеми удосконалення обліку інноваційних банківських продуктів.

Мета статті полягає у розкритті проблемних питань облікового та аналітичного забезпечення здійснення операцій з інноваційними банківськими продуктами та обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Для того, щоб подолати негативні виклики, перед якими сьогодні опинилася як вся вітчизняна економіка, так і зокрема банківський сектор, потрібно сконцентрувати значні зусилля для розробки комплексних заходів. Серед них особливе місце належить розробці та впровадженню інноваційних продуктів, які дозволять повернути довіру клієнтів до банків.

Проте впровадження інновацій має двоякі наслідки: з одного боку це може призвести як до зростання ризиків (оскільки спрогнозувати наслідки доволі складно), з іншого – до їх зменшення (у зв'язку з отриманням конкурентних переваг).

Складність банківської діяльності полягає в тому, що вона повинна враховувати та забезпечувати економічні інтереси декількох суб'єктів – держави, власників грошових коштів, які знаходяться в розпорядженні банку, позичальників та власне самого банку. Будь-який, суб'єкт господарювання, реалізуючи свої економічні інтереси, вступає в систему економічних відносин через витрати різних видів ресурсів, порівнюючи їх з отриманими результатами [Красноперова 2013, с. 163].

Взагалі серед факторів, які в сучасних умовах перешкоджають ефективно впроваджувати банками інноваційну діяльність, крім надмірного ризику, також є занадто високі витрати, недостатність фінансування, тривалий період окупності інновації, незахищеність прав власності, часті зміни чинного законодавства. Існує також ряд факторів, які стримують інноваційну діяльність в конкретному банку, тобто по суті є внутрішніми, зокрема недостатність кваліфікації персоналу, складність здійснення контролю над інноваційними витратами, недостатній рівень внутрішньої гнучкості.

Саме тому здійснення банківських інновацій повинно відбуватися на основі дотримання принципу ефективності. Отриманні конкурентні переваги, тобто позитивні ефекти від впровадження інновацій, повинні перевищувати витрати, понесені на їх створення та впровадження. Постійне удосконалення методики створення, просування продуктів обумовлене необхідністю приведення банками операційних витрат та цін на них до конкурентного рівня.

Значна частина проблемних питань здійснення інноваційної діяльності в банках пов'язана також з недостатнім рівнем розробки даного питання на теоретичному рівні. Зокрема, не дивлячись на наявність досліджень в даній сфері, слід наголосити на відсутності єдності щодо трактування понять «інновація», «банківський продукт», «банківська послуга». Крім того, до цього часу серед науковців ведуться дискусії щодо визначення об'єктів бухгалтерського обліку в ході здійснення інноваційної діяльності. Нами доведено [Заводовська 2014; Заводовська 2013], що відносити до їх складу саме інновації неможливо, на відміну від результату інноваційної діяльності банку - інноваційного банківського продукту, який отримав втілення у вигляді нової та/або удосконаленої продукції, призначений для реалізації на ринку банківських послуг, орієнтований на краще задоволення потреб

клієнтів та отримання банком доходу.

Інноваційний банківський продукт представлений багатьма ознаками та видами. Виходячи з цілей бухгалтерського обліку та аналізу, доцільним є виділення таких класифікаційних ознак інноваційних банківських продуктів та їх видів:

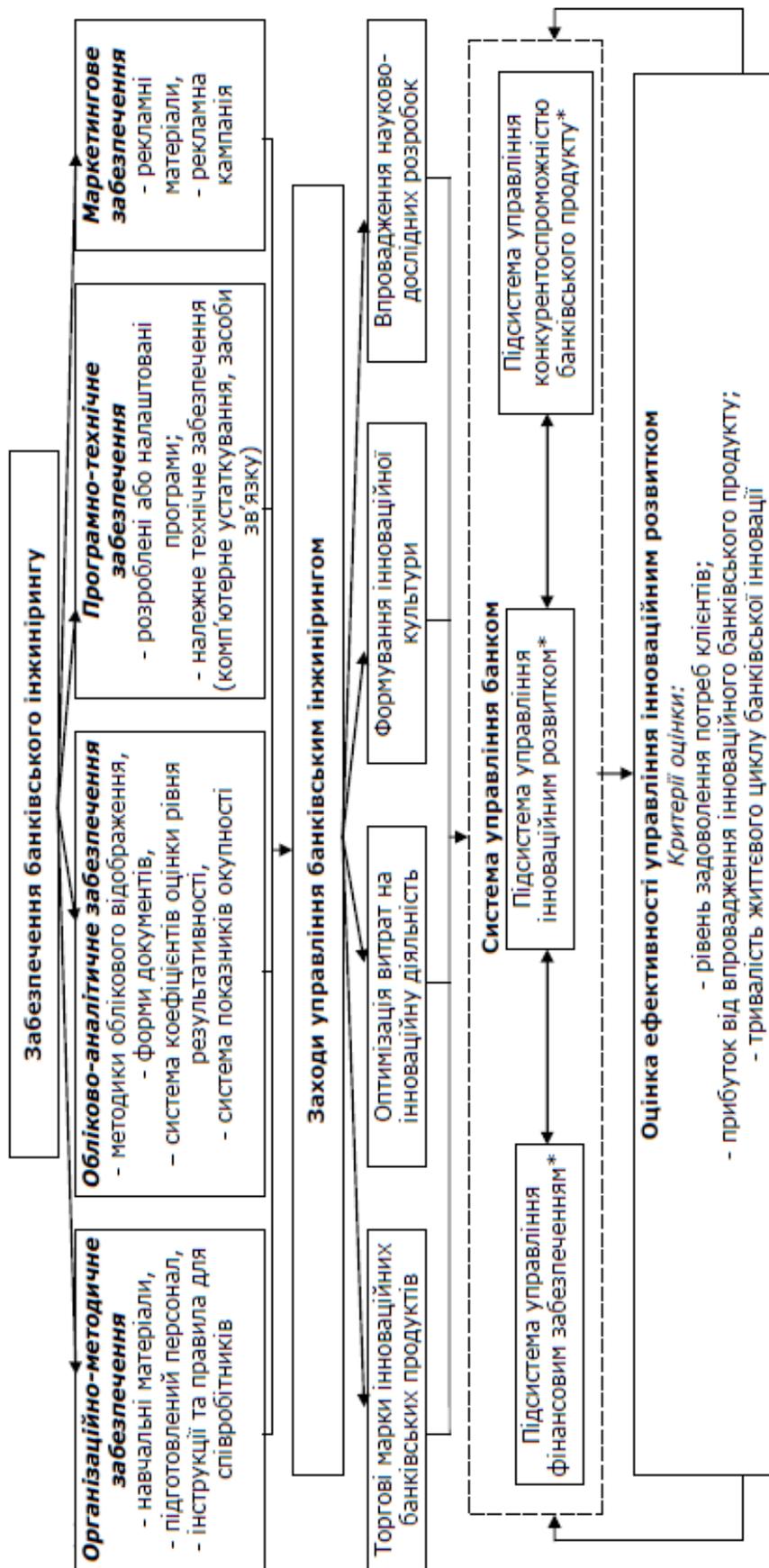
- за впливом на методику бухгалтерського обліку:
 - 1) відображення в балансі (балансові, позабалансові);
 - 2) механізм розробки (розроблені власними силами; розроблені із залученням сторонніх розробників);
- за впливом на організацію бухгалтерського обліку:
 - 3) форма захисту (торгова марка яких зареєстрована; які є об'єктом авторського права; які є комерційної таємницею; захищені);
- за впливом на методику аналізу:
 - 4) результативність (впроваджені, часткового впроваджені, не впроваджені);
 - за впливом на методику обліку та аналізу
 - 5) ступінь новизни (новостворені, запозичені);
 - 6) ступінь завершення (завершені, незавершені) [Заводовська 2014].

Наведена вище класифікація нових банківських продуктів в цілому дозволяє побачити загальну картину багатоманітності таких продуктів, а також дає можливість показати особливості проходження інноваційних процесів в банківських установах. В процесі реалізації системного підходу до визначення своєї інноваційної стратегії комерційний банк вибирає той чи інший вид банківської інновації. Конструювання на основі обраної типології нових банківських продуктів відповідних економічних та управлінських механізмів дозволяє банку кращим чином позиціонуватися на ринку, визначати форми просування та реалізації своїх продуктів на ринок.

Характеризуючи запропоновану нами класифікацію інноваційних банківських продуктів, необхідно вказати, що для неї не притаманне дублювання одностипних понять. Крім того, вона дозволяє виявити закономірності в розробці та застосуванні інноваційних процесів в банках. Це, в свою чергу, призведе до вибору оптимальної стратегії інноваційного розвитку та організації належного обліково-аналітичного забезпечення механізму управління інноваційним процесом.

Слід також зазначити на тому, що класифікація інноваційних продуктів для банків є більш вузькою на відміну класифікації, яка здійснена для суб'єктів господарювання виробничої сфери. Це обумовлено тим, що виробничі підприємства здійснюють свою діяльність під впливом набагато ширшого переліку факторів. Зокрема, це і галузева специфіка, регіональна приналежність, особливості організаційно-правової форми, місце нової розробки в системі підприємства.

Усунення неконвенційності понять в бухгалтерському обліку щодо інноваційної діяльності, зокрема уточнення сутності поняття «інноваційний банківський продукт», розкриття його видів дозволяє теоретично обґрунтувати підходи до організаційного та методичного забезпечення її обліку. Крім того, слід враховувати, що ефективне здійснення інновацій значною мірою залежить від інформаційного забезпечення на кожному з етапів їх розробки та впровадження. В той же час найбільш повне розкриття механізму створення інноваційного банківського продукту дозволяє обґрунтувати процес накопичення витрат на його створення, формування фактичної собівартості.

*Примітки. Представлені окремі складові системи управління банком, які здійснюють визначальний вплив на банківський інжиніринг

Рисунок 1 – Формування механізму банківського інжинірингу

Джерело: власна розробка

Розробка та вдосконалення банківських продуктів є домінуючим напрямом інноваційної діяльності банків, що отримав назву банківського інжинірингу. Механізм управління банківським інжинірингом, можна представити як сукупність процесів та дій щодо створення, забезпечення, функціонування і вдосконалення системи економічних відносин між суб'єктами і об'єктами даного процесу, яка здійснюється з метою підвищення ефективності діяльності банку та інноваційної, зокрема. Цей механізм повинен включати такі складові, як:

- організаційно-методичний, обліково-аналітичний, програмно-технічний та маркетинговий інструментарій досягнення цілей банківського інжинірингу;

- стратегію інноваційного розвитку банку, що визначає відповідні цілі як планований результат впровадження банківського інжинірингу;

- підсистеми управління банком, які здійснюють визначальний вплив на проведення банківського інжинірингу;

- об'єкти управління – підрозділи банку і ринкове середовище банківських продуктів (рис. 1).

Базою для прийняття управлінських рішень щодо впровадження інноваційного банківського продукту повинні слугувати показники ефективності управління інноваційним розвитком. Проте слід враховувати, що ефективність банківського інжинірингу доволі складно кількісно оцінити. Для цього слід враховувати не тільки економічні показники (що комплексно характеризують абсолютні та відносні результати використання інноваційних банківських продуктів), але й показники соціальної ефективності. Адже, як вже зазначалося вище, розроблені нові банківські продукти повинні найкращим чином задовольняти потреби клієнтів.

Незважаючи на те, що впровадження інноваційних процесів у діяльність банків – це складний процес, їх конкурентоспроможність значною мірою залежить саме від впровадження нововведень. Саме банківські інновації сприяють прискоренню та поліпшенню якості обслуговування клієнтів, дозволяють кращим чином організувати внутрішню роботу банку.

З метою створення належного інформаційного забезпечення управління інноваційною діяльністю комерційного банку в основу удосконалення обліково-аналітичного забезпечення операцій з банківськими продуктами потрібно покласти основні етапи банківського інжинірингу. Зокрема, запропоновано накопичувати витрати щодо розробки та впровадження інноваційного банківського продукту на окремому рахунку, оскільки діючий план рахунків це дозволяє. Так, подібну інформацію необхідно відображати на рахунках розділу 75 «Витрати на інноваційну діяльність» за такими групами рахунків та рахунками:

- 750 «Витрати на збір та обробку інформації»;

- 751 «Витрати на розробку інноваційного продукту» (7510 «Заробітна плата працівників за розробку інноваційного банківського продукту»; 7511 «Амортизація засобів, що приймають участь в розробці інноваційного банківського продукту»; 7512 «Інші витрати на розробку інноваційного банківського продукту»);

- 752 «Витрати на правову охорону інноваційних банківських продуктів»;

- 753 «Витрати на впровадження інноваційного банківського продукту».

Враховуючи вищенаведені пропозиції щодо удосконалення структури

Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, розкриємо порядок облікового відображення витрат на створення інноваційного банківського продукту (рис. 2).

Всі понесені витрати на збір та обробку інформації щодо потенційного проекту розробки інноваційного банківського продукту пропонуємо відображати на рахунках групи 750 «Витрати на збір та обробку інформації».

На даному етапі складно спрогнозувати, чим саме закінчиться дослідження – буде прийняте рішення про продовження дослідження та переходу до розробки чи про згортання проекту. В будь-якому випадку ці витрати згідно МСБО та інструкцій НБУ не можуть відноситися до собівартості інноваційного продукту, який в подальшому може бути визнаний нематеріальним активом.

Наступний етап – розробки – є найбільш трудомістким, на якому здійснюється, напевно, найбільша кількість за різними статтями витрат. Проте в даному випадку слід враховувати заплановані строки виконання розробок. Практика вітчизняних банків свідчить про те, що нові продукти не є абсолютно новими та не потребують ґрунтовних довготривалих досліджень. Проте існують випадки, коли банкам, враховуючи економічні чи політичні умови, необхідно буде відмовлятися від розробки одного проекту, на користь іншого.

За таких ситуацій доцільно витрати даного етапу відображати на рахунку 3500 «Витрати майбутніх періодів». З відновленням проекту або наближенням строків до його завершення (коли заплановані строки становлять менше одного року) такі витрати слід відносити на витрати періоду, для накопичення яких нами запропоновано рахунки групи 751 «Витрати на розробку інноваційного продукту».

Хоча і малоімовірно, що банки будуть займатися правовою охороною своїх інноваційних продуктів, проте такий варіант можливий, зокрема це може бути запатентована технологія реалізації банківського продукту, розроблене програмне забезпечення для поширення банківських продуктів. Якщо банки приймають рішення про належне юридичне оформлення своїх прав на розроблений ними продукт, то витрати, понесені на даному етапі потрібно накопичувати на рахунку групи 752 «Витрати на правову охорону інноваційних банківських продуктів», з подальшим віднесенням всіх понесених витрат на етапі розробки та правової охорони до складу собівартості створеного нематеріального активу.

Попередньо нами проведені дослідження показали, що витрати на формування собівартості інноваційного банківського продукту слід розмежовувати з витратами на маркетингові заходи, основним з яких є проведення рекламних акцій. Ці витрати визнаються як витрати періоду (рахунки групи 753 «Витрати на впровадження інноваційного банківського продукту») з подальшим закриттям їх на рахунки фінансових результатів.

Якщо банк не приймає рішення про правову охорону інноваційного банківського продукту або ж створений актив не відповідає встановленим вимогам, то в такій ситуації всі накопичені витрати на рахунках запропонованого розділу 75 «Витрати на інноваційну діяльність» відносяться до складу фінансових результатів. Згрупована таким чином інформація необхідна банку для здійснення аналізу інноваційних операцій.

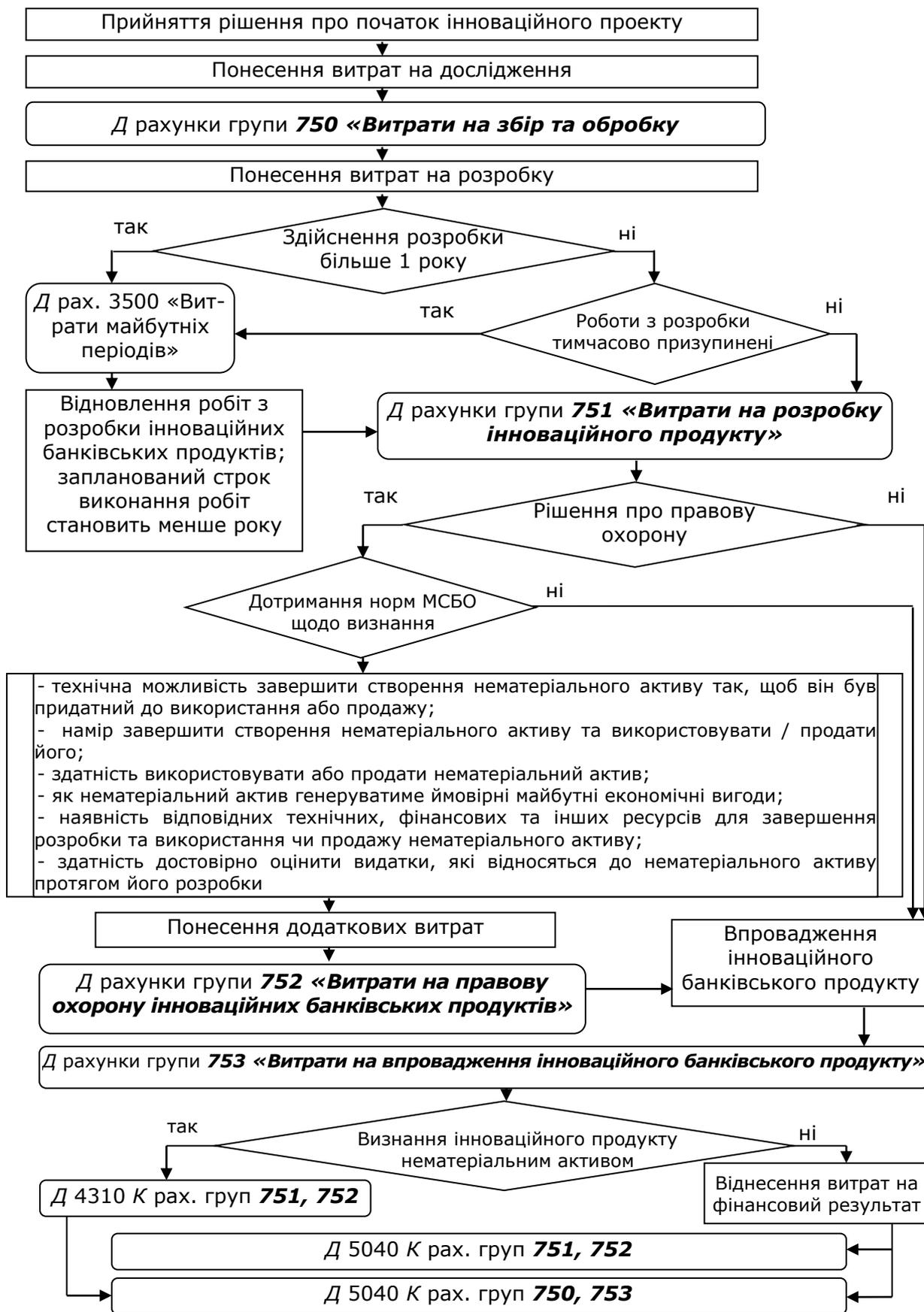

Рисунок 2 – Запропонований порядок облікового відображення витрат на створення інноваційного банківського продукту

Джерело: власна розробка

На основі визначеного порядку накопичення витрат на створення інноваційного банківського продукту нами удосконалено структуру рахунків, призначених для обліку інноваційних витрат в комерційних банках. Впровадження наведених пропозицій дозволить вираховувати вартість виконання на кожному етапі формування результатів інноваційної діяльності банку, тим самим забезпечуючи належну інформаційну базу для аналізу інноваційної діяльності банку.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити проблемні питання щодо обліково-аналітичного забезпечення операцій з інноваційними банківськими продуктами. На теоретичному рівні розкрита сутність інноваційного банківського продукту, розроблена розширена класифікація інноваційних банківських продуктів для обліково-аналітичних цілей; уточнені існуючі ознаки (відображення в балансі; механізм розробки; результативність; ступінь новизни; ступінь завершення; форма захисту), які можуть бути покладені в основу організації та методики бухгалтерського обліку та аналізу операцій з нововведеннями. Наведені пропозиції щодо виділення окремих видів інноваційного банківського продукту дозволяють істотно розширити уявлення про роль інновацій у банківському секторі економіки.

Розкриття теоретичних засад здійснення інноваційної діяльності в банках стало основою для визначення оптимального наповнення плану рахунків в частині реєстрації інформації щодо розробки, впровадження та використання інноваційних банківських продуктів, що дозволяє сформувати відбір показників при формуванні звітності про банківські інновації відповідно до інформаційних потреб користувачів та сприяє удосконаленню методики аналітичного обґрунтування управлінських рішень, спрямованих на забезпечення розробки ефективних банківських продуктів.

Література

- Другов, О. О. (2015). *Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи* / О.О. Другов, О.В. Прийма // *Фінансовий простір*. – № 4 (20). – С. 40-48. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15doostp.pdf>.
- Заводовська, Л. А. (2014). Інноваційна діяльність комерційних банків: визначення об'єктів обліку / Л.А. Заводовська // *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. – № 2 (68). – С. 35-40
- Заводовська, Л. А. (2014). Класифікація інноваційних банківських продуктів для обліково-аналітичних цілей / Л.А. Заводовська // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. – Вип. 3(30). – С. 135-145.
- Заводовська, Л. А. (2013). Теоретичні основи обліку банківських продуктів в умовах інноваційної економіки / Л.А. Заводовська // *Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки*. – 4(66). – С. 176-180.
- Задерей, Н. *Банкіри шукають прибутковість в цифрових технологіях* / Н. Задерей. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/361588/bankiry-shukayut-prybutkovist-v-tsyfrovyyh-tehnologiyah>.
- Закшевский, В. Г. (2015). Теоретические аспекты развития инновационных банковских продуктов на современном этапе / В.Г. Закшевский, А.О. Пашута // *Вестник Воронежского государственного аграрного университета*. – № 3 (46). – С. 214-220. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vestnik.vsau.ru/wp-content/uploads/2015/10/214-220.pdf>.
- Закшевский, В. Г. (2010). Управление инновационной деятельностью в аграрном секторе / В.Г. Закшевский // *АПК: экономика, управление*. – № 7. – С. 19-24.
- Красноперова, Т. Я. (2013). Инновационная деятельность субъектов банковской системы как форма реализации экономических интересов / Т.Я. Красноперова // *Научно-технический вестник информационных технологий, механики и*

- оптики. - № 1 (83). - С. 161-165
- Основні показники діяльності банків України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
- Шуба, М. В. (2015). Світові тренди банківських інновацій / М.В. Шуба, А.О. Рудник // *Ефективна економіка*. – № 12. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/34.pdf.
- Frame, W. S, & White, L. J. (2012). *Technological change, financial innovation, and diffusion in banking*. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199640935.013.0019.
- Gjino, G. (2012). Orkida Ilollari. Innovation in multi –channel retail banking. The bank wins or loses customers. *Review of Applied Socio- Economic Research (Volume 4, Issue 2/ 2012)*, pp. 119-129.
- Spoz, A. Innowacje w bankowości dla firm/ Anna Spoz. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/10_A.Spoz_Innowacje_w_bankowosci....pdf.

References

- Drugov, O. O., & Pryjma, O. V. (2015). *Restrukturyzacija bankivskoj systemy Ukrainy: suchasnyj stan ta perspektyvy*. Retrieved from <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1504/15doostp.pdf>.
- Frame, W. S, & White, L. J. (2012). *Technological change, financial innovation, and diffusion in banking*. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199640935.013.0019.
- Gjino, G. (2012). Orkida Ilollari. Innovation in multi –channel retail banking. The bank wins or loses customers. *Review of Applied Socio- Economic Research (Volume 4, Issue 2/ 2012)*, pp. 119-129.
- Krasnoperova, T. Ja. (2013). Innovacionnaja dejatel'nost' sub'ektov bankovskoj sistemy kak forma realizacii ekonomicheskikh interesov. *Nauchno-tehnicheskij vestnik informacionnyh tehnologij, mehaniki i optiki, 1*, 161-165.
- Osnovni pokaznyky dijalnosti bankiv Ukrainy*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
- Shuba, M. V., & Rudnyk, A. O. (2015). Svitovi trendy bankivskyh innovacij. *Efektivna ekonomika, 12*. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2015/34.pdf.
- Spoz, A. Innowacje w bankowości dla firm/ Anna Spoz. Retrieved from http://www.ue.katowice.pl/fileadmin/_migrated/content_uploads/10_A.Spoz_Innowacje_w_bankowosci....pdf.
- Zavodovska, L. A. (2014). Innovacijna dijalnist komercyjnyh bankiv: vyznachennja ob'ektiv obliku. *Visnyk ZhDTU. Serija: Ekonomichni nauky, 2*, 35-40.
- Zavodovska, L. A. (2014). Klasyfikacija innovacijnyh bankivskyh produktiv dlja oblikovo-analitychnyh cilej. *Problemy teorii ta metodologii buhgalterskogo obliku, kontrolju i analizu, 3*, 135-145.
- Zavodovska, L. A. (2013). Teoretychni osnovy obliku bankivskyh produktiv v umovah innovacijnoi ekonomiky. *Visnyk ZhDTU. Serija: Ekonomichni nauky, 4*, 176-180.
- Zaderej, N. (2015). *Bankiry shukajut prybutkovist v cyfrovih tehnologijah*. Retrieved from <http://news.finance.ua/ua/news/-/361588/bankiry-shukayut-prybutkovist-v-tyfrovih-tehnologijah>.
- Zakshevskij, V. G., & Pashuta, A. O. (2015). Teoreticheskie aspekty razvitija innovacionnyh bankovskih produktov na sovremennom jetape. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, 3*, 214-220. Retrieved from <http://vestnik.vsau.ru/wp-content/uploads/2015/10/214-220.pdf>.
- Zakshevskij, V. G. (2010). Upravlenie innovacionnoj dejatel'nostiu v agrarnom sektore. *APK: jekonomika, upravlenie, 7*, 19-24.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 21.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 31.07.2016

Кіндрацька Л.М.

д.е.н., професор,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»,
завідувач кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та
економічного аналізу
Київ, Україна
larikovat@mail.ru

**ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З
ЕЛЕКТРОННИМИ ГРОШИМА**

Анотація. У цій статті автором досліджено сферу застосування електронних грошей й відповідне інформаційне забезпечення. Ефективність розвитку цієї сфери залежить від взаємної узгодженості зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення. Банківська система є досить потужним середовищем комп'ютерних технологій, що уможливорює здійснення масштабних новацій у структурі платіжного обороту. Втім саме тут інформація набуває великої цінності.

Для широкого використання електронних грошей як платіжного інструмента підприємства сфери торгівлі і послуг мають володіти інформацією щодо надійності банків-емітентів електронних грошей, стану їх ліквідності та платоспроможності. Це підтверджує, що всі новації у банківському бізнесі потребують постійного оновлення обсягу оприлюднюваної інформації. Для розвитку банківських технологій зростає потреба у формуванні інформації щоразу нового типу. Відповідно, кожен суб'єкт економічних відносин формує відносно замкнуту систему управління із власним інформаційним ресурсом.

Це важливо для банківських установ, оскільки до їх діяльності через розрахункові відносини, залучені практично всі суб'єкти господарювання. Стосовно нового платіжного інструменту електронних грошей – це особливо актуально. Мова йде про інформаційне забезпечення процедури їх емісії і подальшого використання. Це потребує побудови дієвих методик обліку операцій з електронними грошима і запровадження ефективних інструментів контролю процесу їх здійснення.

Ключові слова: електронні гроші, облік, інформація, банк
Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 7

Liubomyra Kindratska

Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Head of Department of accounting in the credit and budgetary institutions and
economic analysis
Kyiv, Ukraine
larikovat@mail.ru

**THEORY OF DEVELOPMENT AND PRACTICAL ISSUES OF
INFORMATION SUPPORT OF OPERATIONS WITH ELECTRONIC
MONEY**

Abstract. In this article, the author has examined the scope of use of electronic money and appropriate information security. The efficiency of development of this sector depends on the mutual consistency of external and internal information support. The banking system is a powerful computer technology environment that enables the implementation of large-scale innovations in the structure of payments. But this is where the information is of great value.

For the wide use of electronic money, as a payment instrument of enterprises, trade and services should have reliable information on banks' electronic money, the state of their liquidity and solvency. This confirms that all the innovations in the banking business need constant updating volume of publication of information. For the development of banking technologies the need for compiling each time of new type of information increases. Accordingly, each of the economic relationship forms a relatively closed system with its own management information resource.

It is important for banks, as their settlement activities through relationships are involved in almost all entities. Regarding new payment instrument of electronic money - this is especially urgent. This is about information providing procedures for their issuance and subsequent use. This requires the building of effective methods of accounting for electronic money and the introduction of effective tools for monitoring the process of implementation.

Keywords: electronic money, accounting, information, bank

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 7

JEL Classification: D83, G21, L86

Вступ. Нормалізація платіжного обороту за сучасних кризових реалій економічних процесів в Україні великою мірою залежить від ефективності функціонування національної платіжної системи. Йдеться про сукупність взаємопов'язаних інструментів розрахунків, використання яких забезпечує своєчасність та повноту виконання контрагентами фінансових зобов'язань. Певна річ, основні функції у платіжній системі виконують банківські установи, які опосередковують транзит платежу від платника до отримувача коштів.

Слід урахувати, що кількість грошей в обігу є головним фактором зростання цін та підвищення економічної активності. Втім, надмірні темпи приросту грошової маси в обігу активізують інфляційні процеси і врешті - призводять до зниження темпів реального економічного зростання.

На ефективність здійснюваних реформ в Україні нині негативно впливає високий рівень політичних та економічних ризиків. Збільшення обсягів грошової маси в обігу за такої ситуації може суттєво підірвати стабільність курсу гривні. Така тенденція протягом останніх років скоріше, правило, аніж виняток.

Проблеми прискорення розрахунків, скорочення готівки в обігу, особливо складні у періоди реформування вітчизняної банківської системи протягом останніх років, що пов'язано із закриттям територіальних управлінь Національного банку України. Це суттєво ускладнює здійснення процедур підкріплення операційних кас банків готівкою, формуючи об'єктивні передумови скорочення обсягів готівково-грошових операцій у структурі платіжного обороту кожної банківської установи.

Слід також урахувати, що значні суми банківських витрат на обслуговування готівкового обігу негативно позначаються на собівартості банківських послуг. Високою також є трудомісткість ручної праці за

операціями з готівкою.

Зазначене зумовлює банківські установи постійно працювати над вдосконаленням автоматизованих систем обробки готівки для створення цілісного технологічного комплексу обробки банкнот, що також призводить до суттєвого зростання витрат банку.

Можливо вести мову про формування у банківській системі механізму управління готівковим обігом. Для створення ефективної системи розрахунків цього недостатньо. Йдеться про сукупність обґрунтованих організаційно-економічних заходів, які формують умови і порядок регулювання грошових відносин на макрорівні та їх реалізації між економічними суб'єктами на мікрорівні.

У цій системі за багатьма напрямками та з урахуванням світової практики перевага надається безготівковим розрахункам, що здійснюються як у національній, так і в іноземній валюті.

Отже, при домінуванні в Україні системи безготівкових розрахунків, важливо розширити спектр їх видів на форми.

Розвиток системи безготівкових розрахунків, основні аспекти якої належать до компетенції НБУ, створив об'єктивні передумови до активізації здійснення операцій з електронними грошима, що їх логічно вважати банківським інноваційним продуктом.

Крім того, фінансові можливості банків нині краще спрямувати на формування новітніх банківських технологій, ніж вкладати кошти на вдосконалення операцій з готівкою навіть через створення цілісного технологічного комплексу обробки банкнот.

Поза як, кошти, вкладені у придбане комп'ютерне і телекомунікаційне обладнання, не призводять до якісних змін структури розрахунків, а забезпечують прискорення рутинної роботи працівників. Інша річ – інвестування у нові інструменти розрахунків, зокрема електронні гроші.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Загалом проблеми електронних грошей слід розглядати у контексті досліджень теорії грошей, ґрунтовно викладених у працях К.Маркса, Д. Рикардо, М. Туган-Барановського. На їх основі оновлені підходи до теорії грошей досліджені вітчизняними науковцями, зокрема А.Морозом, О. Петруком, Л. Рябініною, М. Савлуком.

Дослідження теорії грошей, в частині електронних, проведені Б. Івасівим, Д. Кочерґіним, Л. Красавіною, В. Міщенком. На фоні розгляду багатьох теоретичних проблем, потребують вивчення і відповідного розв'язання проблеми бухгалтерського обліку операцій з електронними грошима і контролю їх здійснення.

Для широкого використання електронних грошей як платіжного інструмента підприємства сфери торгівлі і послуг повинні володіти інформацією щодо надійності банків-емітентів електронних грошей, стану їх ліквідності та платоспроможності. Це підтверджує, що всі новації у банківському бізнесі потребують постійного оновлення обсягу оприлюднюваної інформації. Можливо стверджувати, що адекватно до розвитку банківських технологій зростає потреба у формуванні інформації щоразу нового типу. Відповідно, кожен суб'єкт економічних відносин формує відносно замкнуту систему управління із власним інформаційним ресурсом.

Це важливо для банківських установ, оскільки до їх діяльності через розрахункові відносини, залучені практично всі суб'єкти господарювання. Стосовно нового платіжного інструмента електронних грошей – це особливо

актуально.

Нині мова йде про інформаційне забезпечення процедури їх емісії і подальшого використання. Це потребує побудови дієвих методик обліку операцій з електронними грошима і запровадження ефективних інструментів контролю процесу їх здійснення.

Результати дослідження. Зазначимо, що створення спеціальної теорії електронних грошей – питання навіть не дискусійне, а скоріше – непотрібне. Певна річ, є особливості, які відрізняють електронні гроші від інших інструментів розрахунків. Втім, ці особливості скоріше стосуються безпосередньо процедур здійснення розрахункових операцій з використанням електронних грошей, а відтак - не вступають у суперечність із загальними характеристиками грошей як засобу платежу.

Електронні гроші є одинцями вартості, зберігаються на електронному пристрої і приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, суб'єктами. За своїм економічним змістом вони є грошовими зобов'язаннями емітента в електронному вигляді, які знаходяться у розпорядженні користувача і фіксуються у наперед визначеній сумі.

Питання електронних грошей та порядку їх використання у платіжній системі України визначено на законодавчому рівні [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків].

Об'єктивні передумови емісії електронних грошей та їх поширення у системі безготівкових розрахунків створені завдяки запровадженню банківських технологій, їх доступності для користувачів та належному рівню їх підтримки у банківській системі.

Отож, актуалізація проблеми застосування електронних грошей прямо пов'язана із закономірностями та особливостями розвитку сучасних платіжних систем. Можна стверджувати, що сучасні гроші вже ніколи не будуть тим, чим були раніше в плані їх матеріальної форми. Нині вони мають форму «спалахів», які генеруються комп'ютером, передаються телефонними лініями і не мають жодної «тілесної оболонки» поза електронними пристроями [Ільїн 2011, с. 64]. За своєю сутністю електронні гроші – це ірраціональна, метафізична сила, котра може контролювати створення і розподіл безпосередньо грошей [Ільїн 2011, с. 64].

Як зазначає Б. Івасів, використання електронних грошей в жодному разі не спричинить посилення інфляційного тиску, скоріше навпаки – зумовить пришвидшення грошового обороту, сприяючи його економічності та еластичності [Івасів 2008, с. 158].

Особливе призначення електронних грошей – зміна тенденції збільшення обсягів грошової маси поза банківською системою. Отож, електронні гроші набувають ознак важливого елемента вдосконалення сфери безготівкових розрахунків у зв'язку з використанням спеціальних платіжних засобів, забезпечення надійності в процесі обслуговування учасників, і, що важливо, реалізації супутніх проектів у соціальній сфері.

Це вкрай актуально, оскільки брак вільних обігових коштів особливо відчувають фізичні особи як учасники суспільних відносин, і не тільки в процесі розрахунків за товари і послуги, тобто у повсякденному житті, але певна річ, при налагодженні та веденні власного бізнесу, тобто в процесі виникнення грошових відносин.

За такого підходу, як зазначає О. Шаров, слід погодитися з думкою А.С. Гальчинського щодо синонімічного використання термінів «гроші» і

«грошові відносини». Оскільки, процес розвитку грошових відносин носить діалектичний характер, то зміни, зумовлені новими умовами, функціонування грошей стосуються здебільшого, власне механізмів їх використання у нових умовах [Шаров 2013, с. 10], що підтверджує реальність поширення в економіці електронних грошей.

При використанні електронних грошей як платіжного інструмента на пред'явника передбачається ідентифікація тільки електронного гаманця, а не його власника. Це практично виключає шахрайські операції, здійснювати які могли б працівники підприємств, які приймають електронні гроші як засіб здійснення розрахунків. Пояснення цьому – автоматична фіксація операцій у відповідних програмно-технічних комплексах.

Положенням про електронні гроші в Україні передбачено, що випуск електронних грошей є операцією з їх уведення в обіг емітентом, який водночас бере на себе зобов'язання з їх погашення при наданні користувачам або агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти [Положення про електронні гроші в Україні].

У цьому сенсі електронні гроші виконують важливу роль в удосконаленні операційної структури реалізації грошово-кредитної політики в Україні, особливо щодо регулювання кількісних показників обсягу грошової пропозиції, підтримання стабільності грошової пропозиції на довгостроковій основі.

Втім, за будь-яких режимів розрахунків і використовуваних платіжних інструментів, пріоритет у банківській системі змінюватися не повинен. Мова йде про підтримку достатнього рівня ліквідності системи, загалом та кожної окремої банківської установи, зокрема.

Стимулом подальшого поширення електронних грошей є вдосконалення комп'ютерних систем у світовому просторі. Варто акцентувати успішність функціонування міжнародної електронної системи, яка об'єднує банківські системи понад 100 держав, що сприяє посиленню інтернаціоналізації грошей.

Не дивлячись на широке поширення у світі електронних грошей, вони ніколи не стануть альтернативою грошам у їх традиційному розумінні. Основний аргумент на користь використання електронних грошей – спрощення розрахунків за товари і послуги через мережу Інтернет. Проведення розрахунків у цій мережі у готівковій або у традиційних формах безготівкових розрахунків є незручною, а у багатьох випадках – неможливою. Це актуально, оскільки кількість інтернет-магазинів зростає з року в рік. Підвищується також популярність електронної комерції. Важливо визначитись, чи виконують електронні гроші основні функції грошей: засобу накопичення, міри вартості, засобу обігу.

Як засіб обігу, функція електронних грошей реалізовується через механізм засобу (інструмента) платежу. Що стосується функцій засобу накопичення та міри вартості, то беру сміливість зазначити, що за сучасних реалій чіткого прояву інфляційних процесів, навіть гроші, як такі, не повною мірою виконують зазначені функції.

Це залежить від суспільної довіри до конкретної грошової одиниці і найголовніше – від стабільності її купівельної спроможності, що в сучасних умовах протікання економічних процесів в Україні є вкрай непередбачуваним.

З огляду на це, нелогічно у наявних негараздах щодо стабільності гривні, несвоєчасності проведення розрахунків між суб'єктами

господарювання змальовувати банківську систему винятково темними фарбами.

Нині Національний банк активно працює в напрямі зростання частки безготівкових розрахунків у господарському обороті, зокрема з використанням платіжних карт. Для підвищення привабливості платіжної системи НСМЕП (національна система масових електронних платежів) для банків і їх клієнтів упроваджуються у сферу безготівкових розрахунків нові продукти і інструменти.

Про формування сучасної інфраструктури в банківському секторі України свідчить стрімке зростання кількості банкоматів, розширення спектра банківських послуг з використанням платіжних карток. Особливої популярності протягом останніх років набувають кредитні картки. По суті йдеться про відкриття у банку кредитної лінії для фізичної особи, що дає їй право використовувати кредитні кошти (в межах ліміту, встановленого банком) проводити розрахунки за придбані товари у торговій мережі за надані послуги, а також отримувати готівку.

Важливо, що власник кредитної картки користується кредитними картками без сплати відсотків протягом встановленого банком терміну. У сучасній системі розрахунків великого поширення набуває також електронна комерція та Інтернет-банкінг.

У багатьох країнах електронна комерція стала окремим напрямом юридичних взаємовідносин у внутрішній і міжнародній торгівлі. Її поширення в Україні зумовило виникнення цілої низки пов'язаних з нею понять: електронна угода, електронний підпис, електронні платежі, і власне електронні гроші.

Основний правовий принцип електронної комерції можливо означити так: сторони не повинні ставити під сумнів законність і дійсність угоди, виходячи з того, що вона оформлена електронним способом. Скорим часом електронні гроші як платіжний інструмент набудуть широкого поширення, як це вже має місце щодо використання банківських карток. Більше того, на рішення суб'єктів торгівлі та сфери послуг приймати електронні гроші як інструменти платежу суттєво впливає ймовірність зростання обсягів реалізації та скорочення витрат на проведення розрахунків з використанням інших форм розрахунків.

Набуває актуальності можливість розрахунків через електронні гроші між підприємствами і фізичними особами, а також безпосередньо між підприємствами.

Важливою складовою електронного бізнесу є також інтернет-банкінг, що уможлиблює управління банківським рахунком через Інтернет. Його перевага двояка: банк отримує змогу продавати, а клієнт - отримувати максимальний спектр банківських послуг.

Проведений екскурс в теорію грошей дає право зазначити: за будь-яких новітніх технологій, пов'язаних із грошовим обігом, природа грошей була і залишається кредитною, а тільки після введення грошей в обіг, що є прерогативою НБУ, кредитні гроші набувають цілісності, але не вартості.

На даний час усі форми грошей практично не мають вартості, тобто володіють тільки цінністю (вартість може визначатися через вартість паперу та суми витрат на їх випуск). Це повною мірою стосується і електронних грошей, які як платіжний інструмент мають ознаки і готівки, і форми безготівкових розрахунків.

Сфера застосування електронних грошей потребує відповідного

інформаційного забезпечення. Ефективність розвитку цієї сфери залежить від взаємної узгодженості зовнішнього і внутрішнього інформаційного забезпечення. На підтвердження широкого поширення електронних грошей зазначимо, що банківська система є досить потужним середовищем комп'ютерних технологій, що уможлиблює здійснення масштабних новацій у структурі платіжного обороту. Втім саме тут інформація набуває величезної цінності.

З іншого боку тільки зафіксовані дані навіть на найсучасніших носіях не можна вважати інформацією, відтак і інформація – це ще не знання проблеми. Отож, важливо володіти такими технологіями, які перетворюють дані в інформацію, при опрацюванні якої отримуються відповідні знання для прийняття обґрунтованих рішень.

Широкий комплекс завдань щодо електронних грошей покликана розв'язати інтегрована інформаційна система банку, в основі якої-система бухгалтерського обліку і звітності.

Відповідно до МСБО 7 «Звіт про рух грошових коштів», грошові кошти банку можливо розглядати як продукцію, яка включає готівку в касі та депозити до запитання [Звіт про рух грошових коштів. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7]. Отож, розкриття інформації стосовно випуску, емісії та погашення електронних грошей не передбачено.

Реально, операції з електронним грошима не відносяться за своєю суттю до конкретного напрямку банківської діяльності (операційної, фінансової, інвестиційної), оскільки випуск електронних грошей не змінює абсолютну кількість грошей в банку. У цьому разі важливо вести мову про інформацію стосовно забезпечення електронних грошей. За чинною обліковою практикою весь обсяг випущених електронних грошей відображається на рахунках їх забезпечення.

Важливо зазначити, що ієрархічна структура чинного плану рахунків бухгалтерського обліку банків України найкращим способом узгоджується із сучасними методами формування інформації, орієнтованими на об'єкт програмування. Такий підхід забезпечує оперативний доступ до даних в on-line режимі за будь-який період часу у розрізі рахунків бухгалтерського обліку.

Відповідно до Плану рахунків, усі рахунки групуються у балансіві, які об'єднуються у групи, групи - у розділи, а розділи - у класи. З огляду на це, вибравши клас із меню класів, можливо отримати доступ до режиму перегляду даних у системі операційного дня банку.

Продумана система кодування рахунків є гнучким і зручним інструментом первинного обліку, контролю і аналізу операцій, здійснюваних банком, зокрема і з електронними грошима, відтак методика їх обліку не відрізняється від загальної методики обліку операцій з грошовими коштами.

На даний час операції з електронними грошима відображаються на окремих аналітичних рахунках у складі групи рахунків 100 «Банкноти та монети» або 150 «Кошти на вимогу в інших банках».

Враховуючи, що забезпечення електронних грошей є обов'язком банку-емітента, повернути готівкові чи безготівкові кошти при пред'явленні електронних грошей, в процедурах обліку слід використовувати рахунки розділу 26 «Кошти клієнтів банку».

Певне інформаційне навантаження в процедурах обліку електронних грошей несе рахунок 2902 «Кредиторська заборгованість за прийнятті платежі». По суті він виконує роль транзитного рахунку.

Для прикладу: поповнення клієнтом готівкою свого електронного гаманця відображається записом:

Дебет рахунку каси
Кредит рахунку 2902.

Відповідно проблемних питань щодо обліку електронних грошей не виникає. Інша справа – документальне підтвердження законності здійснення зазначених операцій.

Передусім мова йде про оформлення документів в електронному вигляді. Важливо розрізнити поняття власне документа та поняття його змісту, тобто відображеної у ньому інформації.

При формуванні правових норм, які регулюють використання електронних документів, слід урахувати їх відмінність від паперових, насамперед - це відсутність жорстокої прив'язки до носія.

Разом з тим, робота з електронними грошима потребує налагодження чіткого організаційного забезпечення процесу їх виконання, і, передусім, в частині оформлення договорів, що укладаються із власниками електронних грошей, суб'єктами господарювання, які приймають їх як засіб платежу.

Базовим положенням договору має бути акцепт, що визначає повну і безумовну згоду клієнта – фізичної особи на його укладання відповідно до передбачених умов без будь-яких виключень і обмежень. З моменту акцепту договір вважатиметься укладеним і набуває чинності.

Зміст договору – важлива умова ефективності здійснення операцій з електронними грошима.

Як зазначалося вище, особливість здійснення операцій з електронними грошима полягає в обов'язковості визнання зобов'язання за ними банком-емітентом.

Відповідно до чинної світової практики, кошти, що є забезпеченням електронних грошей, не можуть розміщуватися банком для отримання інших економічних вигід. Відтак їх погашення не призведе до втрати ресурсів, за якими якраз і можлива економічна вигода [Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37, п. 61].

Виходячи з цього, суму забезпечення важливо фіксувати у договорах, оскільки відома сума емісії електронних грошей, а відтак - і розмір зобов'язання.

Стандартом також передбачено можливість використання забезпечення тільки у випадках, щодо яких було сформовано його суму.

Таким чином, для поширення операцій з електронними грошима в Україні нині існують об'єктивні передумови і створюється відповідне інформаційне середовище їх здійснення.

Висновки. Як грошові зобов'язання емітента електронні гроші фіксуються на електронному пристрої і перебувають у розпорядженні користувача. Передумови виникнення електронних грошей пов'язані із глобалізаційними процесами у світовому просторі. Протягом останніх років операції з електронними грошима в Україні набувають широкого поширення з огляду на активізацію електронної комерції. Банки також суттєво змінюють структуру платіжної системи в напрямі скорочення розрахунків готівкою, що також актуалізує питання електронних грошей, як новотехнологічного інструмента розрахунків.

Важливою умовою для банку-емітента електронних грошей є формування відповідного забезпечення покриття зобов'язання. Для

економічної системи це важливо, оскільки власники електронного гаманця отримують специфічну гарантію збереження їх грошей. З іншого боку, обсяг емісії електронних грошей не призводить до збільшення грошової маси в обігу, що певною мірою стримує інфляційні процеси.

Операції з придбання, обміну, погашення електронних грошей відносяться до операцій з розрахунково-касового обслуговування, відтак розширення їх обсягів дозволяє банківській установі отримувати додаткові доходи.

Електронні гроші – це новітня банківська технологія створення нового інноваційного продукту. Важливим завданням банків в процесі реалізації цього продукту є мінімізація інформаційного розриву між базою даних банку та користувачами облікової інформації, а також популяризація цього продукту через підвищення рівня інформування населення у його перевагах.

Система електронних грошей як сукупність відносин між емітентом, операторами, агентами, торговцями та користувачами щодо випуску, обігу та погашення електронних грошей в Україні набуває все більшого поширення.

Література

Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

Звіт про рух грошових коштів. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

Івасів, Б. (2008). Історія виникнення та перспективи розвитку електронних грошей [Текст] / Б. Івасів // *Світ фінансів.* – № 2 (15). – С. 157-160.

Ільїн, В. (2011). Еволюція грошей: від засобу обміну - до загальної міри цінностей [Текст] / В. Ільїн // *Вісник Національного Банку України.* - № 4 (182). - С. 60-64.

Положення про електронні гроші в Україні, затверджене постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 № 481. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків. Закон України від 18.09.2012 р. № 5284-VI – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5284-17>.

Шаров, О. (2013). Гетерогенізація грошових відносин у процесі гомогенізації грошей [Текст] / О. Шаров // *Вісник Національного банку України.* - № 5 (207). - С. 10-13.

References

Ilin, V. (2011). Evoljucija groshej: vid zasobu obminu - do zagalnoї miri cinnostej [Tekst] / V. Ilin // *Visnik Nacionalnogo Banku Ukrainy.* - № 4 (182). - S. 60-64.

Ivasiv, B. (2008). Istorija vynykennia ta perspektyvy rozvytku elektronnyh groshej [Tekst] / B. Ivasiv // *Svit finansiv.* – № 2 (15). – S. 157-160.

Sharov, O. (2013). Geterogenizacija groshovih vidnosin u procesi gomogenizacii groshej [Tekst]/ O. Sharov // *Visnik Nacionalnogo banku Ukrainy.* - № 5 (207). - S. 10-13.

Polozhennja pro elektronni groshi v Ukraini, zatverdzhene postanovoju Pravlinnja

Nacionalnogo banku Ukrainy vid 04.11.2010 № 481. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10>.

Pro vnesennja zmin do dejakih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo funkcionuvannia platiznih system ta rozvytku bezgotivkovyh rozrahunkiv. Zakon Ukrainy vid 18.09.2012 r. № 5284-VI. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5284-17>.

Zabezpechennja, umovni zoboviazannia ta umovni aktiv. Mizhnarodnij standart buhgalterskogo obliku 37. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua>.

Zvit pro ruh groshovyh koshtiv. Mizhnarodnyj standart buhgalterskogo obliku 7. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua>.

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 12.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 15.07.2016*

Юрків Н.Я.

д.е.н., доцент,
Національний інститут стратегічних досліджень,
Головний науковий співробітник відділу фінансової безпеки
Київ, Україна
yurkiv_n@ukr.net

Борисова О.О.

Університет економіки та права «КРОК»,
аспірант
Київ, Україна
olenaborisova@ukr.net

ОГЛЯД МАКРОЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ СФЕРИ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено проблему дослідження впливу макроекономічних чинників на можливості забезпечення економічної безпеки підприємств сфери ресторанного бізнесу. Визначено головні деструктивні фінансові чинники на макrorівні та висвітлено ланцюги їх впливу на економічну безпеку підприємств сфери ресторанного бізнесу.

Ключові слова: макроекономічні чинники, економічна безпека підприємств, ресторанний бізнес, система економічної безпеки

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 32

Nadiya Yurkiv

Doctor of Science (Economics),
National Institute for Strategic Studies,
Principal scientific officer of the financial security department
Kyiv, Ukraine
yurkiv_n@ukr.net

Olena Borisova

«KROK» University,
PhD Student
Kyiv, Ukraine
olenaborisova@ukr.net

REVIEW OF MACROECONOMIC OBSTACLES TO ECONOMIC SECURITY AT THE ENTERPRISES OF SPHERE OF RESTAURANT BUSINESS IN UKRAINE

Abstract. The paper studies the problem of the influence of macroeconomic factors on the ability to ensure the economic security of the enterprises of sphere of restaurant business. It identifies the main destructive financial factors at the macro level, such as: excessive debt burden, due to the worsening of the foreign exchange and fiscal imbalances, financing of national management needs of the sector; credit receipts delay IMF EFF program (as lending by the Fund is a kind of "quality mark" signals to other lenders and

investors about the successful implementation of the reforms and the security of investing in the country) the devaluation of the national currency, was the result of conservation crisis macroeconomic trends, unfavorable foreign conditions and restrictions of the NBU opportunities to offer support in the currency market; negative expectations the bank market participants due to the narrowing of the resource base of banks, reduction in lending and deteriorating credit quality, loss ratio of financial institutions, the growing problem of capitalization of banks, which increases the risk of their insolvency; a significant level of GDP redistribution through the fiscal system in Ukraine (the share of the consolidated budget revenues in GDP in 2015 amounted to 32.9% (against 28.7% in 2014 and 30.2% in 2013), suggesting a strengthening of fiscal pressure on domestic economy in order to achieve a balanced budget, a high level of public deficit (figure exceeded the limit value of 3% of European countries by the Maastricht criteria), the preservation of dependence of local budgets on transfers from the state budget, curbing the development of entrepreneurship as a result of imperfections in the tax administration and controls; critical growth inflation; low quality of public social services, while maintaining a significant part of the social component in the structure of budgetary expenditures, increase in the share of state budget expenditures on servicing the public debt in recent years when covering.

The chain of their impact on the economic security of the enterprises of sphere of restaurant business: reduced investment and innovation. activity and scientific, technical and technological capacity of enterprises, increasing the mismatch between their assets and liabilities, the growth of financial insolvency, a critical state of fixed assets.

Keywords: macroeconomic factors, economic security business, restaurant business, the system of economic security

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 32

JEL Classification: F31, G21, H56

Вступ. Підприємства сфери ресторанного бізнесу виконують економічні та соціальні функції, зокрема, економічна функція полягає в отриманні матеріальної вигоди і забезпечення приросту доданої вартості кінцевого продукту, створеного сферою ресторанного бізнесу; соціальна функція полягає у вирішенні проблеми зайнятості населення, сприянні соціалізації індивіда в суспільстві, підвищенні соціальної відповідальності бізнесу. Зазначене обумовлює взаємозв'язок результатів діяльності цих підприємств із станом економічної безпеки (та її соціальної складової) як на рівні окремих індивідів, суб'єктів господарювання та держави в цілому. У зв'язку з цим, актуальності набуває проблема дослідження впливу макроекономічних чинників на можливості забезпечення економічної безпеки підприємств сфери ресторанного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення економічної безпеки підприємств з урахуванням їх галузево-секторальних особливостей знаходиться в площині наукових досліджень сучасних проблем їх розвитку. Проблемним питанням формування систем економічної безпеки на різних рівнях економіки присвячені дослідження В. Алькеми, О. Ареф'євої, О. Барановського, З. Борисенко, О. Власюка, М. Камлика, В. Сідака, А. Козаченко, В. Крутова, О. Ляшенко, І. Мігус, В. Пономарьова, Л. Шемаєвої та інших [Алькама 2011; Ареф'єва, Кузенко 2004; Барановський 2004; Борисенко 2004; Власюк 2008; Камлик 2005; Кириченко, Сідак, Лаптев та

інші 2008; Козаченко, Пономарев, Ляшенко 2003; Крутов 2008; Мігус 2012; Шемаєва 2010]. Проблемні питання управління на підприємствах сфери ресторанного бізнесу розглядалися в роботах J. E. Alexander, D. Bendall, D. Bertsimas, D. I. Barrash, R. Decker J. Durocher, A. Field, M. McKnew, P. Kiessler, S. E. Kimes, S. K. Robson, B. Sill, G. M. Thompson [Alexander 1999; Bendall 1995; Bertsimas 2003; Barrash 1999; Decker 1999; Durocher 2005; Field, McKnew, Kiessler 1997; Kimes 2004; Robson 2004; Sill, Thompson 1999].

Водночас, недостатньо розглянутими залишаються питання визначення макроекономічних чинників, що перешкоджають забезпеченню економічної безпеки на підприємствах сфери ресторанного бізнесу України, що в подальшому потребує розвитку теорії та методології формування систем у контексті безпекології з урахуванням особливостей сфери ресторанного бізнесу та специфіки послуг, що надаються.

Мета статті полягає у визначенні особливостей нинішнього стану фінансової системи України, що формує низку деструктивних зовнішніх чинників, які перешкоджають забезпеченню економічної безпеки на підприємствах сфери ресторанного бізнесу України.

Результати дослідження. Фінансова система є віддзеркаленням соціально-економічних процесів у державі. Вона має забезпечувати їх позитивну динаміку та демонструвати здатність знижувати вплив численних викликів і ризиків, які загострюються на етапі трансформаційних зрушень. Водночас, нинішній стан фінансової системи України формується під впливом низки деструктивних зовнішніх та внутрішніх викликів, сутністю яких є падіння реального ВВП, зростання інфляції, збереження високого рівня дефіциту бюджету і державного боргу, загострення дисбалансів у фіскальній та монетарній сферах.

Процеси реформування національної економіки спрямовані на зменшення фінансових ризиків у кожній сфері діяльності. Водночас здійснення реформ потребує своєчасного та повного фінансового забезпечення. Впродовж років незалежності недостатність як політичної волі, так і належного обсягу коштів гальмувала їх здійснення. Як правило, реформи мають фінансуватися за рахунок обмежених бюджетних коштів. Водночас держава має забезпечувати виконання своїх функцій та підтримку всіх зацікавлених сторін. Багаторічне зволікання з проведенням реформ підвищило вартість їх реалізації. На тлі військової агресії загострилися виклики та загрози зсередини публічних фінансів, грошово-кредитних відносин та банківської сфери. Відтак питання безпеки фінансової системи постає визначальними при забезпечення сталого розвитку національної економіки. Основними чинниками формування викликів та загроз у фінансовій системі держави у 2015 р. стали:

- надмірне боргове навантаження. Впродовж 2015 року обсяг державного та гарантованого державою боргу України зростав і за його підсумками становив 1571,8 млрд грн (проти 1100,8 млрд грн у 2014 р.), в т. ч. державного боргу – 1 333,9 млрд грн та гарантованого державою боргу – 237,9 млрд грн. По відношенню до ВВП державний та гарантований державою борг у 2015 р. становив 79,3 % (70,3 % ВВП у 2014 р.) [Офіційний сайт Міністерства фінансів України], що перевищує граничну межу боргового навантаження у 60 % ВВП, передбачену Бюджетним кодексом України.

Зростання боргового навантаження головним чином пов'язане із загостренням валютного та бюджетного дисбалансів. Внаслідок істотної девальвації національної грошової одиниці (15,77 грн/дол. США на кінець

2014 р. та 24,00 грн/дол. США на кінець грудня 2015 р.) номінована в іноземній валюті частка державного та гарантованого державою боргу зростає у гривневому еквіваленті на 470,9 млрд грн, що загострило валютні ризики управління державним боргом.

Чинником посилення боргового навантаження у 2015 р. стало також фінансування потреб сектору загальнодержавного управління, що здійснювалося шляхом випуску облігацій внутрішньої державної позики в обмін на акції НАК «Нафтогаз України» (29,7 млрд грн) та «Укргазбанку» (3,8 млрд грн) – в обмін на векселі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (41,5 млрд грн), а також фінансування державного бюджету за рахунок внутрішніх запозичень (23,9 млрд грн) [Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік].

До позитивних змін у борговій політиці України слід віднести зменшення протягом 2015 р. державного та гарантованого державою боргу в доларовому еквіваленті на 4,3 млрд дол. США (65,5 млрд дол. США проти 69,8 млрд дол. США на кінець 2014 р.), що відбулося завдяки реструктуризації та списанню частини державного й гарантованого державою зовнішнього боргу. Міжнародні рейтингові агенції (Fitch, Moody's, S&P) за результатами реструктуризації переглянули кредитні рейтинги за державними цінними паперами України в бік підвищення.

Окремої уваги заслуговує питання про потенційні ризики проведеної реструктуризації боргу у вигляді негативного впливу на економічну активність та погіршення загальноекономічних перспектив. Такими ризиками є:

- збільшення вартості реструктуризованих боргових інструментів (єврооблігацій) з 7,22 % до 7,75% річних. На тлі зменшення загальної суми боргу це не матиме істотного негативного ефекту. Водночас пролонгація термінів погашення частини державного боргу, що не підлягає списанню, дає додаткових чотири роки на відновлення та розвиток економіки;

- прив'язка виплат за новими цінними паперами до темпів зростання ВВП («інструмент відновлення вартості»/Value Recovery Instrument/VRI). Такі інструменти потенційно можуть гальмувати темпи зростання економіки та формувати проблеми з виплатами: за умовами реструктуризації, при зростанні ВВП від 3% до 4% на рік, кредитори будуть отримувати 15% від суми перевищення 3% ВВП. Однак Україна не робитиме жодних платежів по VRI, доки ВВП не перевищить 125,4 млрд дол. США, а за прогнозами МВФ економіка України може досягти таких обсягів у 2019 -2020 рр. За оцінками МВФ, з урахуванням волатильності зростання економік країн, що розвиваються, очікувані платежі по VRI становитимуть лише 0,3% ВВП у 2021-2025 рр.;

- затримка надходження кредитних ресурсів МВФ за програмою EFF. Станом на березень 2016 р. Україна повністю розрахувалася зі «старими» позиками МВФ, отриманими за програмами SBA 2008 та 2010 рр. (відповідно на 10,6 та 3,4 млрд дол. США). При цьому в межах нових програм SBA (2014 р.) та EFF (2015 р.) Україна отримала, відповідно, два транші на 4,6 млрд дол. США з терміном кінцевого погашення у 2019 р. та два транші на 6,7 млрд дол. США на строк до 2025 р.

Чинна Програма розширеного фінансування EFF (Extended Fund Facility) передбачала виділення протягом 2015 р. чотирьох кредитних траншів: першого у сумі 3,546 млрд SDR (5 млрд дол. США, який отримано Україною у березні 2015 року) та трьох наступних по 1,182 млрд SDR кожен

(по близько 1,7 млрд дол. США). Один із них, обсягом 1,7 млрд дол. США, був отриманий у серпні 2015 р., другий очікувався у вересні, а третій – у грудні 2015 р. Протягом 2016-2018 рр. передбачалося щоквартальне виділення траншів по 437,975 млн SDR (близько 630 млн дол. США), перший з яких припадав на березень 2016 р.

Натомість, за програмою EFF Україна фактично отримала 5 млрд дол. США у березні та 1,7 млрд дол. США – у серпні 2015 р. Внаслідок загострення в кінці того ж року внутріполітичної ситуації, що супроводжувалося сигналами щодо можливої зміни ключових міністрів уряду, ризиком несвоєчасного прийняття Державного бюджету України на 2016 р. та незадовільних з точки зору МВФ темпів імплементації антикорупційних реформ, виділення кредитних ресурсів досі не відбулося.

Ненадходження в Україну валюти у сумі 3,4 млрд дол. США (обсяг двох траншів МВФ по 1,7 млрд дол. США) не стало критичним для вітчизняного платіжного балансу. Проте, складності у відносинах з МВФ негативно позначаються на співпраці з іншими кредиторами (США, урядами європейських країн, ЄБРР тощо), оскільки кредитування з боку Фонду є своєрідним «знаком якості», що сигналізує іншим кредиторам та інвесторам про успішне здійснення реформ та безпеку інвестування в країну;

– девальвація національної грошової одиниці, що стала наслідком збереження кризових макроекономічних тенденцій, несприятливої зовнішньої кон'юнктури та обмеження можливостей НБУ щодо підтримки пропозиції на валютному ринку. Об'єктивними чинниками, які вплинули на девальвацію гривні у 2015 р., стали: зниження експортних надходжень і зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку, зумовлені падінням цін на традиційні експортні товари та девальвацією валют більшості країн-партнерів; посилення взаємних торговельних обмежень у відносинах з Російською Федерацією; збереження підвищеного попиту на валюту з боку підприємств-імпортерів та населення.

У свою чергу, девальвацію гривні в минулому році стримували: збалансованість платіжного балансу, досягнута вперше за останні 10 років; значне (з 7,5 до 13,3 млрд дол. США) зростання міжнародних резервів за рахунок реалізації програми фінансування з боку зовнішніх кредиторів, у першу чергу МВФ; позитивне сальдо торгівлі готівковою валютою на рівні 1,5 млрд дол. США.

– негативні очікування суб'єктів банківського ринку, зумовлені звуженням ресурсної бази банків, скороченням обсягів кредитування та погіршення якості кредитів, збитковістю фінансових установ, загостренням проблеми капіталізації банків, що посилює ризики їх неплатоспроможності. Довіра до банківської системи протягом 2015 р. не відновилася. Як наслідок, тривало поступове вилучення депозитів фізичних осіб з банківської системи, хоча цей процес і значно уповільнився. За даними НБУ, гривневі вклади фізичних осіб за 2015 р. скоротились на 7 млрд грн, або на 4 % (у 2014 р. – на 53 млрд грн, або на 21 %); валютні вклади у 2015 р. зменшилися на 5 млрд дол. США, або на 37 % (у 2014 р. – на 9 млрд дол. США, або на 40 %). Зітнувшись зі скороченням пасивів, банки вимушено продовжили згортати кредитну діяльність: кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2015 р. скоротився на 76 млрд грн (за 2014 р. – на 39 млрд грн), в іноземній – на 4 млрд дол. США (за 2014 р. – на 6 млрд дол. США). Скорочення кредитування та зростання витрат на формування страхових резервів внаслідок погіршення якості кредитного портфеля зумовило

збитковість банківської системи: збитки українських банків за 2015 р. сягнули 67 млрд грн, що вище рівня 2014 року (53 млрд грн). У свою чергу, збитки банківської системи спровокували істотне скорочення її капіталізації: регулятивний капітал банків за 2015 р. зменшився на 58 млрд грн, або на 31%, до 131 млрд грн. За цих несприятливих умов Національний банк продовжив здійснювати заходи з оздоровлення банківської системи, головним з яких стало введення до проблемних банків тимчасової адміністрації та виведення їх з ринку. Кількість банків, щодо яких було прийнято рішення про віднесення їх до неплатоспроможних, за 2014-2015 рр. сягнула 63 (у т.ч. за 2014 р. – 33, за 2015 р. – 30);

– значний рівень перерозподілу ВВП через бюджетно-податкову систему. Частка доходів зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. становила 32,9 % (проти 28,7 % у 2014 р. та 30,2 % у 2013 р.), що свідчило про посилення податкового тиску на вітчизняну економіку для досягнення збалансованості бюджету. Високий рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання та громадян негативно впливає на інвестиційний клімат у державі, ускладнює виведення економіки на траєкторію стійкого соціально-економічного зростання. Частка видатків зведеного бюджету у ВВП у 2015 р. також дещо зросла і становила 34,3 % (проти 33,0 % у 2014 р. та 34,5 % у 2013 р.), що обумовлено необхідністю відновлення обороноздатності та національної безпеки країни, обслуговування державного боргу, збереження високого рівня державних зобов'язань щодо надання суспільних благ та послуг. Станом на кінець першого півріччя 2016 р. частка доходів зведеного бюджету передбачена на рівні 31,7% ВВП [Враховано обсяг номінального ВВП на рівні 2 262 млрд. грн. згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 558 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки»], видатків – 34,4% ВВП. Водночас необхідно відзначити, що частка перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління в Україні є однією з найвищих серед країн, схожих за рівнем економічного розвитку, та у східноєвропейському регіоні [Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together];

– високий рівень дефіциту державного бюджету. Дефіцит зведеного бюджету України у 2015 р. зменшився до 30,9 млрд грн проти 72,0 млрд грн у 2014 р., або до 1,6 % ВВП проти 4,5 % ВВП відповідно. З урахуванням бюджетного фінансування НАК «Нафтогаз України» дефіцит становив 5,8% ВВП у 2015 р. проти 10,1% ВВП у 2014 р. [Презентація Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» / Міністерство фінансів України] Показник перевищив гранично допустиме значення у 3 % для європейських країн за Маастрихтськими критеріями, хоча й був, як уже зазначалося, майже вдвічі меншим за показник 2014 року. Дефіцит зведеного бюджету був сформований за рахунок дефіциту державного бюджету. Дефіцит Державного бюджету України в 2015 р. зменшився до 45,2 млрд грн проти 78,1 млрд грн у 2014 р., або до 2,3% ВВП проти 4,9% ВВП відповідно. Показник в основному сформований за рахунок зростання видатків на оборону та обслуговування державного боргу.

На 2016 р. передбачено збільшення рівня дефіциту державного бюджету: граничний його обсяг становитиме 83,7 млрд грн, або 3,7 % ВВП, що певною мірою виходить за економічно безпечні межі цього показника. Водночас існують певні ризики його досягнення, що пов'язано із інфляційно-

девальваційними процесами, фінансуванням Пенсійного фонду України, зовнішньополітичними викликами та військовою загрозою з боку РФ, а також результатами співпраці з міжнародними фінансовими організаціями;

– збереження залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Зміни до бюджетного та податкового законодавства України та їх реалізація у 2015 році засвідчили, що перший етап децентралізації відбувся: місцеві бюджети тримали додаткові джерела доходів. У 2015 р. приріст доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів становив додаткових 19,4 млрд грн, або на 19,1% більше відповідного показника 2014 р.

Водночас зберігається питання дефіциту фінансових ресурсів у місцевих бюджетах на виконання ними власних та делегованих повноважень. Частка міжбюджетних трансфертів в структурі доходів місцевих бюджетів у 2015 р. зросла до 59,1%, що на 2,7 відсоткового пункту перевищує показник 2014 р (56,4%) та на 6,7 відсоткового пункту більше показника 2013 р. (52,4%). Недостатніми є темпи приросту власних доходів місцевих бюджетів за рахунок наданих додаткових джерел. Питома вага доходів місцевих бюджетів в структурі зведеного бюджету має тенденцію до зниження: з 23,8% у 2013 р. та 22,2% у 2014 р. до 18,5% у 2015 р. Причина полягає у тому, що загальнодержавні непрямі податки зростали швидше, ніж прямі місцеві. Крім того, на збалансованість та системність бюджетного процесу негативно впливає незавершеність процесу добровільного об'єднання територіальних громад;

– стримування розвитку підприємництва внаслідок недосконалості податкового адміністрування та контролю. В Україні зберігається значний дисбаланс прав і обов'язків платників податків та фіскальних органів, зумовлений неузгодженістю інструментів податкової системи та точковими змінами податкового законодавства. Процедури адміністративного оскарження неправомірних рішень у цій сфері є малоефективними, що обумовило необхідність створення у 2015 р. двох бізнес-омбудсменів – у складі Ради бізнес-омбудсмена та при Державній фіскальній службі України [Уповноважений з питань підприємництва]. Згідно даних річного звіту [Річний звіт 2015], Рада бізнес-омбудсмена з травня 2015 р. отримала 585 скарг від компаній на роботу державних органів, в тому числі ініціювала розслідування за 342 зверненнями. Найбільше (43% всіх скарг від українського бізнесу) надійшло щодо роботи органів Державної фіскальної служби. У I кв. 2016 р. отримано 84 скарги на роботу ДФС. Серед найбільш типових проблем податкового адміністрування визначаються [Системний звіт «Проблеми адміністрування податків для бізнесу в Україні»]: недостатня прозорість системи електронного адміністрування та затримка з поверненням бюджетного відшкодування ПДВ; призначення та проведення податкових перевірок за відсутності достатніх підстав, процесуальні порушення в їх ході та/або прийняття необґрунтованих рішень за результатами;

– критичне зростання інфляційних процесів. Девальвація національної валюти та зростання адміністративно регульованих цін протягом 2015 р. посилили інфляційні очікування, що зумовило збільшення навантаження на бюджет та підвищення ризиків у грошово-кредитній і бюджетній сферах. У 2015 р. споживчі ціни зросли на 43,3%, що перевищило рівень інфляції 2014 р. (24,9%). Висока інфляція вкрай негативно впливає на настрої суб'єктів валютного ринку, провокуючи зростання попиту на готівкову та безготівкову валюту, що є передумовою

курсів коливаний. Водночас, зростає рівень відсоткових ставок на депозитному та кредитному ринках, що практично унеможливує кредитування підприємств реального сектору економіки, які мають тривалий термін реалізації проектів. Окрім цього, висока інфляція обумовлює також істотне скорочення строків кредитування, що додатково «відсікає» від банківських кредитів підприємства реального сектору економіки. За таких умов зростання вартості житлово-комунальних тарифів призвело до того, що кожне третє домогосподарство змушене звертатися за отриманням субсидії на оплату житлово-комунальних послуг [Про надання населенню субсидій: експрес-випуски Державної служби статистики України]. Водночас, якість надання таких послуг в Україні не відповідає європейським стандартам. Зростання добробуту громадян має стати основним критерієм успішності реформ;

– низька якість надання державних соціальних послуг при збереженні значної частки соціальної складової у структурі бюджетних видатків. Значною залишається частка соціальних видатків у структурі зведеного бюджету: у 2015 році вона становила 377,8 млрд грн або 55,6 % його видатків (у 2014 році - 59,1 %). Найбільшу частку у структурі соціальних видатків у 2015 р склали видатки на соціальних захист та соціальне забезпечення (25,9%), освіту (16,8%) та охорону здоров'я (10,4%). Сума профінансованих видатків на соціальних захист та соціальне забезпечення у 2015 році становила 176,3 млрд грн, що на 38,3 млрд грн, або на 27,8%, більше від показника 2014 р. Обсяг їх фінансування у 2016 р. запланований на рівні 247,0 млрд грн або 30,8% видатків зведеного бюджету. Таким чином, держава намагається забезпечувати виконання всіх соціальних функцій, проте нагальними питаннями їх реалізації є перехід від механізму бюджетного утримання до забезпечення розвитку соціальної сфери. Реформи системи охорони здоров'я та освіти перебувають на порядку денному;

– зростання частки видатків державного бюджету на обслуговування державного боргу впродовж останніх років створює т.зв. ефект витіснення щодо збільшення фінансування інших статей бюджетних видатків, у тому числі соціального спрямування. Так, якщо у 2014 р. вартість обслуговування державного боргу становила 48,0 млрд грн, або 16,0 % видатків без урахування трансфертів (299,6 млрд грн), то за підсумками 2015 р. під впливом девальвації вона стрімко зросла до 84,5 млрд грн, або 21,0 % видатків державного бюджету (402,9 млрд грн). Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» за даною статтею передбачено 99,1 млрд грн., або 20,4% загального обсягу видатків (484,6 млрд грн). Спрямування п'ятої частини видатків на обслуговування державного боргу унеможливує розширення фінансування інших важливих сфер життєдіяльності держави;

– нереформованість пенсійної системи обумовлює збереження дефіциту власних доходів Пенсійного фонду України, який щорічно компенсується за рахунок коштів державного бюджету. У 2015 році касові видатки державного бюджету на перерахування трансфертів до Пенсійного фонду збільшились проти 2014 р. на 19,0 млрд грн, або на 25,1%, і становили 94,8 млрд грн (з яких 14,0 млрд грн було спрямовано на фінансування «авансової» виплати пенсій за січень 2016 р).

Бюджет Пенсійного фонду в поточному році також умовно збалансований завдяки підтримці з державного бюджету: на фінансове

забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду з державного бюджету передбачено спрямувати 144,9 млрд грн, або 56,3% від планових доходів Пенсійного фонду України (257,2 млрд грн) [Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: постанова Кабінету Міністрів України № 190 від 10.03.2016 р.], які зменшилися у зв'язку із зниженням ставки єдиного соціального внеску. Водночас навіть за такої значної фінансової підтримки з існуючих 12,3 млн пенсіонерів в Україні близько 5 млн осіб або 41,4 % отримують пенсію нижче 1 300 грн. [Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році]. Середній розмір пенсійної виплати станом на 01.01.2016 р. склав 1 700,22 грн., що на 118,68 грн. або лише на 7,5% більше відповідного показника минулого року (1 581,54 грн.) [Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році]. Відповідний показник на кінець I кварталу 2016 р. становив 1 703,43 грн. Підготовка до поступового запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування гальмується низьким рівнем заробітних плат, значним рівнем їх тінізації та високим рівнем безробіття та міграції закордон. Демографічні тенденції співвідношення кількості працюючих та пенсіонерів є спадними для всієї Європи, а тепер в Україні вони погіршилися ще й внаслідок воєнних дій на окупованому Донбасі. Для зміцнення фінансової стійкості вітчизняної пенсійної системи критично важливим є відновлення зростання економіки, збільшення кількості робочих місць та обсягу фонду оплати праці на основі підвищення її продуктивності.

Висновки. Отже, розглянуті тенденції в Україні дозволяють визначити чинники, що обумовлюють формування ризиків та загроз економічній безпеці підприємств реального сектору економіки, в тому числі, сфери ресторанного бізнесу шляхом загострення існуючих внутрішніх протиріч. зокрема, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу підприємств, збільшення невідповідності між їх активами та зобов'язаннями, зростання фінансової неспроможності, досягнення критичного стану основних виробничих фондів на тлі низьких темпів розширення внутрішнього ринку та неефективності державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення.

Зазначене обумовлює необхідність детального аналізу стану сектору ресторанного бізнесу в умовах кризового та посткризового розвитку вітчизняної економіки.

Література

- Алькама, В. Г. (2011). *Система економічної безпеки логістичних утворень: [монографія]* / Алькема В.Г. – К.: Дорадо-Друк, 470 с.
- Ареф`єва, О. В., Кузенко, Т. Б. (2004). *Планування економічної безпеки підприємств* / Європейський ун-т. – К.: Видавництво Європейського ун-ту, 169 с.
- Барановський, О. І. (2004). *Фінансова безпека в Україні (методологія Оцінки та механізми забезпечення)* / Київ, нац. торг.-екон. ун-т. – К., 759 с.
- Борисенко, З. М. (2004). *Конкурентна політика як фактор розвитку економіки України: Монографія.* – К.: Таксон, 346 с.
- Власюк, О. С. (2008). *Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку* / Наук. доповідь. – К.: НІПМБ, 48 с.

- Враховано обсяг номінального ВВП на рівні 2 262 млрд. грн. згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 558 «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017-2019 роки». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF>.
- Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році / Пенсійний фонд України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.
- Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2015 році / Пенсійний фонд України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.
- Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік // Урядовий кур'єр. – 02.03.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/>.
- Камлик, М. І. (2005). *Економічна безпека підприємницької діяльності. економіко-правовий аспект*. – К.: Атіка, 432 с.
- Кириченко, О. А., Сідак, В. С., Лаптев, С. М. та інші. (2008). *Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія* / – К.: УЕП «Крок», 423 с.
- Козаченко, А. В., Пономарев, В. П., Ляшенко, А. Н. (2003). *Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения*. – К. : Либра, 280 с.
- Крутов, В. В. (2008). *Становлення та розвиток недержавної системи безпеки підприємства*. – К.: «Фенікс», 406 с.
- Мігус, І. П. (2012). *Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання [Текст] : колект. моногр. / [Васенко В. К. та ін.] ; за заг. ред. Мігус І. П. ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. - Черкаси : Маклаут, 631, [4] с. : рис., табл. - Бібліогр. в кінці глав. - 300 экз. - ISBN 978-966-2200-20-1*.
- Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>.
- Презентація Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» / Міністерство фінансів України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/1201-14%20slides_budget_2016.pdf.
- Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: постанова Кабінету Міністрів України № 190 від 10.03.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.
- Про надання населенню субсидій: експрес-випуски Державної служби статистики України. (Державна служба статистики України). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/27pdf.zip>.
- Річний звіт 2015 / Рада бізнес-омбудсмена. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://boi.org.ua/media/uploads/annual_report_2015/annual_report_boc_2015_ukr.pdf.

Уповноважений з питань підприємництва / Державна фіскальна служба України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/-pro-sfs-ukraini-upovnovajeniy-z-pitan-pidpriemnitstv-/taras-kachka/>.

Системний звіт «Проблеми адміністрування податків для бізнесу в Україні» / Рада бізнес-омбудсмена. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://boi.org.ua/publications/reports/6--sistemnij-zvt-problemi-admnstruvannya-podatkv-dly>.

Шемаєва, Л. Г. (2010). Організація функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні // *Вчені записки Університету «Крок»*. Серія «Економіка». - Вип. 21. - С. 161-171.

Bendall, D. (1995). Table management tools. *Restaurant Hospitality*, 79(6), 102.

Bertsimas, D., & Shioda, R. (2003). *Restaurant revenue management. Operations Research*, 51(3), 472–486.

Durocher, J. (2005). Multiplication tables. *Restaurant Business*, 104(11), 66–68.

Field, A., McKnew, M., & Kiessler, P. (1997). A simulation comparison of buffet restaurants—Applying Monte Carlo modeling. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 38(6), 68–79.

Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together / *International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys.* – April, 2016, 87-88. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm>.

Kimes, S. E., Barrash, D. I., & Alexander, J. E. (1999). Developing a restaurant revenue-management strategy. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 40(5), 18–29.

Kimes, S. E. and Thompson, G. M. (2004). Restaurant revenue management at Chevys: Determining the best table mix. *Decision Sciences*, 35(3), 371–392.

Robson, S. K. A. (2004). Designing for dollars. *Restaurant Hospitality*, 88(10), 72–73.

Sill, B., & Decker, R. (1999). Applying capacity-management science (CMS)—Browns Restaurants. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 40(3), 22–30.

Thompson, G. M. (2007). Restaurant capacity effectiveness: Leaving money on the tables. *The Center for Hospitality Research*, 7(7), 4–13.

References

Alkema, V. G. (2011). *Systema ekonomichnoi bezpeky logistychnyh utvoren: [monografija]* / Alkema V.G. – Kyiv: Dorado-Druk, 470 s.

Arefieva, O. V., Kuzenko, T. B. (2004). *Planuvannja ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv / Evropejskij un-t.* – Kyiv: Vydavnictvo Evropejskogo un-tu, 169 s.

Baranovskij, O. I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukrainy (metodologija Ocinky ta mehanizmy zabezpechennja)* / Kyiv. nac. torg.-ekon. un-t. – Kyiv, 759 s.

Bendall, D. (1995). Table management tools. *Restaurant Hospitality*, 79(6), 102.

Bertsimas, D., & Shioda, R. (2003). *Restaurant revenue management. Operations Research*, 51(3), 472–486.

Borisenko, Z. M. (2004). *Konkurentna politika jak faktor rozvytku ekonomiky Ukrainy: Monografija.* – Kyiv: Takson, 346 s.

Durocher, J. (2005). Multiplication tables. *Restaurant Business*, 104(11), 66–68.

- Field, A., McKnew, M., & Kiessler, P. (1997). A simulation comparison of buffet restaurants—Applying Monte Carlo modeling. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 38(6), 68–79.
- Fiscal Monitor: Acting Now, Acting Together / *International Monetary Fund, World Economic and Financial Surveys*. – April, 2016, 87–88. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2016/01/fmindex.htm>.
- Informacija Ministerstva finansiv Ukrainy shhodo vykonannia Derzhavnogo bjudzhetu Ukrainy za 2015 rik // *Urjadovyj kurier*. Retrieved from <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/>.
- Kamlik, M. I. (2005). *Ekonomichna bezpeka pidpriemnickoi dialnosti. ekonomiko-pravovyj aspekt*. – Kyiv: Atika, 432 s.
- Kimes, S. E., Barrash, D. I., & Alexander, J. E. (1999). Developing a restaurant revenue-management strategy. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 40(5), 18–29.
- Kimes, S. E. and Thompson, G. M. (2004). Restaurant revenue management at Chevys: Determining the best table mix. *Decision Sciences*, 35(3), 371–392.
- Kirichenko, O. A., Sidak, V. S., Laptiev, S. M. ta inshi. (2008). *Problemy upravlinnja ekonomichnoju bezpekoju subiektiv gospodarjuvannja: Monografija /–* Kyiv: UEP «Krok», 423 s.
- Kozachenko, A. V., Ponomarev, V. P., Ljashenko, A. N. (2003). *Ekonomicheskaja bezopasnost predprijatija: sushhnost i mehanizm obespechenija*. – Kyiv : Libra, 280 s.
- Krutov, V. V. (2008). *Stanovlennja ta rozvytok nederzhavnoi systemy bezpeky pidpriemstva*. – Kyiv: «Feniks», 406 s.
- Migus, I. P. (2012). *Suchasni perspektyvy rozvytku system ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta subiektiv gospodarjuvannja [Tekst] : kolekt. monogr. / [Vasenko V. K. ta in.] ; za zag. red. Migus I. P. ; Cherkas. nac. un-t im. Bogdana Hmelnickogo. - Cherkasy : Maklout, 631, [4] s. : ris., tabl. - Bibliogr. v kinci glav. - 300 jekz. - ISBN 978-966-2200-20-1.*
- Oficijnij sajt Ministerstva finansiv Ukrainy*. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shhodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy-u--rotsi?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu>.
- Prezentacija Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnij bjudzhet Ukrainy na 2016 rik» / Ministerstvo finansiv Ukrainy*. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/uploads/0/1201-14%20slides_budget_2016.pdf.
- Pro zatverdzhennja bjudzhetu Pensijnogo fondu Ukrainy na 2016 rik: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 190 vid 10.03.2016 r.* Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.
- Pro nadannja naselelnju subsydij: ekspres-vypusky Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. (Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy)*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2016/02/27pdf.zip>.
- Richnij zvit 2015 / Rada biznes-ombudsmena*. Retrieved from https://boi.org.ua/media/uploads/annual_report_2015/annual_report_boc_2015_ukr.pdf.
- Robson, S. K. A. (2004). Designing for dollars. *Restaurant Hospitality*, 88(10), 72–73.

- Sill, B., & Decker, R. (1999). Applying capacity-management science (CMS)— Browns Restaurants. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 40(3), 22–30.
- Sistemnij zvit «Problemy administruvannja podatkov dlja biznesu v Ukraini» / Rada biznes-ombudsmena.* Retrieved from <https://boi.org.ua/publications/reports/6--sistemnij-zvt-problemi-admnstruvannya-podatkv-dly>.
- Shemaieva, L. G. (2010). Organizacija funkcionuvannja systemy ekonomichnoi bezpeky subiektiv gospodarjuvannja v Ukraini // *Vcheni zapysky Universitetu «Krok»*. Serija «*Ekonomika*». - Vip. 21. - S. 161-171.
- Thompson, G. M. (2007). Restaurant capacity effectiveness: Leaving money on the tables. *The Center for Hospitality Research*, 7(7), 4–13.
- Upovnovazhenyj z pitan pidpriemnyctva / Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy.* Retrieved from <http://sfs.gov.ua/pro-sfs-ukraini/-pro-sfs-ukraini-upovnovajeniy-z-pitan-pidpriemnitstv-/taras-kachka/>.
- Vlasjuk, O. S. (2008). *Teorija i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauki pro ekonomiku / Nauk. dopovid.* - Kyiv: NIPMB, 48 s.
- Vrahovano obsjag nominalnogo VVP na rivni 2 262 mlrd. grn. zgidno Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2015 r. № 558 «Pro shvalennja Prognozu ekonomichnogo i socialnogo rozvytku Ukrainy na 2016 rik ta osnovnih makropokaznykiv ekonomichnogo i socialnogo rozvytku Ukrainy na 2017-2019 roky».* Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-%D0%BF>.
- Zvit pro robotu Pensijnogo fondu Ukrainy u 2015 roci / Pensijnij fond Ukrainy.* Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.
- Zvit pro robotu Pensijnogo fondu Ukrainy u 2015 roci / Pensijnij fond Ukrainy.* Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=243697>.

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 15.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 18.07.2016*

Богачук О.О.

ТОВ «АБ Груп»,
Генеральний директор
Київ, Україна
aleksandrbogachuk@yahoo.com

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ
ПІДПРИЄМСТВА**

Анотація. Метою аналізу витрат є надання користувачам інформації про оцінку витрат для визначення способу їх зниження, а також для розробки плану підвищення ефективності управління підприємством. Розуміння фактично понесених витрат суб'єктом має велике значення для розуміння деталей діяльності підприємства. Рейтинги витрати дуже часто засновані на даних, отриманих при порівнянні фактичних витрат з цінностями, що визначені в бюджеті компанії. Важливе значення для правильного аналізу мають чинники, які вплинули на досліджувані показники і визначили напрям та розмір впливу цих факторів.

У цій статті автором розглянуто базові та основоположні підходи до аналізу доходів і витрат підприємства. У ній розкрито авторський погляд на традиційні проблеми та виклики, з якими зустрічаються підприємці, що базуються на сучасних методиках оцінки доходів і витрат підприємства. Розглянуто описані у науковій літературі методичні підходи до оцінки доходів, витрат та їхній зв'язок із рентабельністю підприємств.

Ключові слова: дохід, витрати, рентабельність, аналіз, підприємство
Формул: 4, рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 17

Oleksandr Bogachuk

"AB Group" LTD,
General manager
Kyiv, Ukraine
aleksandrbogachuk@yahoo.com

**MODERN APPROACHES TO ENTERPRISE'S INCOME-
EXPENDITURE ANALYSIS**

Abstract. The main goal of the analysis is to provide information for users concerning assessment of costs in order to determine way for cost reduction and to elaborate plan for increasing efficiency of enterprise management. Subject's awareness of actual costs holds much significance for understanding details of enterprise's activity. Costs rate are often based on data received while comparing actual costs with values determined in company's budget. Factors that affected indicators under investigation and determined their influence focus and extent make difference for correct analysis.

This article presents fundamental and basic approaches to enterprise's income-expenditure analysis. The paper describes author's understanding of traditional problems and challenges faced by entrepreneurs based on modern techniques of enterprise's income and costs estimates. The article provides methodological approaches to income and costs estimates described in scientific literature as well as their connection with enterprise's productivity.

Keywords: income, expenses, profitability analysis, enterprise
Formulas: 4, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 17

JEL Classification: D31, M13, M20, M40

Вступ. Ефективність діяльності будь-якого підприємства, незалежно від сфери діяльності, оцінюється, виходячи із обсягів його доходів та витрат, що впливають на фінансовий результат. Керівництво компаній має ретельно контролювати й приймати виважені рішення стосовно обсягів витрат, управляти ними, враховуючи при цьому також і обсяг фінансових поступлень. Звісно, зосередившись лише на цих аспектах роботи, не можливо досягти успіху, оскільки важливе місце у роботі завжди займають ділова активність, маркетингова діяльність, кон'юнктура ринку тощо, проте результат цих напрямів діяльності відображається саме у можливості здійснювати витрати на основі обсягів отриманих доходів.

На сьогодні в науковій літературі приділено чимало уваги методичним підходам до аналізу доходів і витрат підприємства, проте для кожного власника фірми чи її керівника ситуація виглядає по-іншому, оскільки всі господарюючі суб'єкти оцінюють по-своєму власні можливості, мають різний фінансовий, кадровий та інший потенціал. Тому тема, обрана для даного дослідження є не новою, однак у ній розкрито власний погляд на традиційні проблеми та виклики, з якими зустрічаються підприємці, що базуються на сучасних методиках оцінки доходів і витрат підприємства.

Крім того, завжди важливо враховувати, що підходи до оцінки великих підприємств слід відрізнити від тих, що засосовуються до малих, у трактуванні результатів аналізу. Так, наприклад, збільшення обсягу реалізованої продукції чи товарів на 25% у грошовому виразі на малому підприємстві дозволить збільшити витрати, умовно, на обладнання невеликого торговельного майданчика, а на великому – може дозволити зробити значні інвестиції в інфраструктуру цілого району, запуск нового напрямку бізнесу із суттєвими початковими затратами тощо.

Аналіз досліджень та постановка завдання. В першу чергу, традиційно, зупинемось на дослідженнях, що сьогодні проводяться у напрямі аналізу доходів і витрат в науковій літературі. Суттєве значення в розвиток теорії і практики аналізу підприємницької діяльності зробили видатні вчені-економісти П. Друкер, В. Зомбарт, Ф. Хайек, Й. Шумпетер, М.Вебер та інші. Сучасні науковці також продовжують здійснювати дослідження у окресленій предметній площині.

Метою цієї статті є огляд базових та основоположних підходів до аналізу доходів і витрат підприємства; розкрити власний погляд на традиційні проблеми та виклики, з якими зустрічаються підприємці, що базуються на сучасних методиках оцінки доходів і витрат підприємства.

Результати дослідження. Метою аналізу витрат є надання користувачам інформації про оцінку витрат для визначення способу їх зниження, а також для розробки плану підвищення ефективності управління підприємством. Розуміння фактично понесених витрат суб'єктом має велике значення для розуміння деталей діяльності підприємства. Рейтинги витрати дуже часто засновані на даних, отриманих при порівнянні фактичних витрат з цінностями, що визначені в бюджеті компанії. Важливе значення для правильного аналізу мають чинники, які вплинули на досліджувані показники і визначили напрям та розмір впливу цих факторів. Витрати складна економічна категорія, тому їх слід розглядати як частину глобальної вартості і окремих компонентів витрат, груп і типів.

Загальну класифікацію витрат, яка перекликається з тими, що наведена у різних наукових джерелах, наведемо таку:

1. Класифікація витрат за типом:

- зносу і амортизації;
- матеріали й енергія;
- послуги третіх осіб;
- податки і збори;
- винагорода працівників;
- соціальне забезпечення та інші пільги;
- інші витрати по типу.

2. Класифікація витрат за сферами діяльності:

- вартість фази покупки (поставки);
- витрати на стадії реалізації (продажу);
- адміністративні витрати;
- витрати відповідного виробництва (наприклад, продукції).

3. Класифікація витрат відповідно до способом, з посиланням на вартість окремих продуктів (розрахунок витрат):

- прямі витрати;
- непрямі витрати.

4. Класифікація витрат в залежності від ступеня залежності від обсягів виробництва:

- постійні витрати;
- змінні витрати;

5. Витрати за місцем походження

- вартість основних відділів
- накладні витрати

Кожна організація, і не лише підприємство, приймає рішення і здійснює проекти, які відносяться часто до віддаленого майбутнього. Побудова нового виробництва, запуск нового продукту, створення спілки з іншою компанією з метою досягнення більш високої норми прибутку в поточному році. Реалізація таких кроків вимагає визначення необхідних заходів і процедур, часто на багато років вперед.

Процес розробки проектів, які реалізуються на підприємстві в рамках існуючої системи обліку, називається фінансовим плануванням, фінансово-витратним плануванням або бюджетуванням.

Основні бізнес-плани компанії включають в себе річні періоди (з розподілом на квартали) і описують наміри, представляючи їх з точки зору витрат, доходів і прибутку. Характерною рисою цих планів є їх форма, яка схожа на фінансову звітність, так як в балансі або звіті про прибутки і збитки.

Квартально-річний план складається з набору матеріальних і фінансових планів, що відносяться до різних видів діяльності, що визначають цілі, яких компанія має намір досягти протягом року, і витрат, пов'язані з цими цілями. При аналізі витрат оцінюється реальний хід майбутніх економічних подій на основі виручки від продажу, витрати, пов'язані з використанням товарів і послуг, а також оборотних активів і основних засобів. Бюджетування, а саме систематичне прогнозування майбутнього стану справ, представлених у вартісному вираженні і в формі, аналогічній фінансової звітності, має дві основні мети:

1. Представлення результатів господарської діяльності в усіх відповідних сферах діяльності компанії.

2. Визначення цільових показників, необхідних для оцінки виконання завдань.

Річний план показує результати і визначає засоби, необхідні для досягнення поставлених цілей. Процес планування показує область

діяльності, в якій слід вжити профілактичних заходів. Наприклад, при розрахунку планових показників може виявитись брак оборотних коштів, необхідних для досягнення цілей, які будуть вказувати на необхідність одержання кредиту або пошук інших джерел фінансування.

Господарську діяльність здійснює в основному персонал підприємства. Таким чином, оцінка завдань відноситься не тільки до доходів або витрат, але і ставить собі за мету оцінити індивідуальну відповідальність осіб, уповноважених на реалізацію окремих бізнес-проектів. Фінансово-витратні плани повинні бути зроблені з використанням технічних та економічних норм, що відносяться до даного бізнесу. У свою чергу, цей план є джерелом нормативів щодо низки економічних показників для контролю досягнутих результатів.

Вибір року періодом, на який складається бюджет, має серйозні причини. Цей період повинен бути досить тривалим, щоб показати наслідки планів і результатів політики, застосовуваної компанією, але і досить коротким, щоб оцінка планів могли бути переконливо ймовірною. Крім того, основний період планування в бухгалтерському обліку повинен ставитися до податкового періоду, який діє в державі. Фінансовий рік і податковий рік відповідає в Україні та багатьох країнах календарному року. Ці обставини зумовлюють складання плани більшістю фірм на щорічній основі [Czekaaj, Dresler 2000, с. 13].

Етапами планування аналізу витрат можуть бути [Bień 2000, с. 10; Dźwigoł 2015a; Dźwigoł 2015b; Dźwigoł 2015c]:

1. Оновлення багаторічних планів, зокрема, по відношенню до відповідного річного періоду. Мета цього етапу полягає в тому, щоб точно визначити річне завдання.

2. Оцінка щорічних, щоквартальних планів продажів. У ринковій економіці це дуже важливий і важкий етап підготовки річного бюджету.

3. Визначення вартості готової продукції й незавершеного виробництва за типами і функціями, використовуючи якомога ширше використання нормативних значень.

4. Планування ефективності всіх груп балансу: запасів, дебіторської заборгованості, зобов'язань, нерозподіленого прибутку тощо.

5. Підготовка даних звітності. До цього етапу відносяться, головним чином, звіт про фінансові результати та баланс.

В підготовці планів доцільна участь всіх спеціалізованих структурних підрозділів підприємства, які вносять в план відповідні розділи. Співробітники відділів продажів і маркетингу готують план продажів, який є відправною точкою для побудови всього бюджету. Інші відділи готують плани з використання специфічних факторів виробництва: електроенергії, газу та інших енергоносіїв, що купується ззовні, загальна адміністрація визначає вартість загальних послуг тощо. Підготовлені елементи плану щорічних заходів направляються в підрозділ планування, де вони приймають остаточну форму першого варіанту загального бюджету.

При аналізі витрат використовує кілька загальнонаукових та спеціальних методів, таких як:

- метод індукції та дедукції;
- статистичний метод;
- метод порівняння;
- метод дослідження функціональної залежності між витратами і факторами впливу на них.

Серед методів оцінки взаємозалежності явищ найчастіше використовуються:

- регресійний метод - включає в себе опис кореляції з лінійними або нелінійними математичними функціями;
- метод кореляції – взаємозалежність явищ, які можуть бути позитивними або негативними, що виражається факторами впливу.

Складність процедур побудови бюджетів залежить від типу, розміру та організаційної структури підприємства, для якого формується бюджет. Для малих підприємств, не існує ніяких формальних процедур підготовки бюджету і бюджетних угод. У великих – підготовка бюджетів пов'язана із залученням менеджерів різних рівнів управління.

Найбільш важливими етапами під час складання бюджету є [Dobiја 1996, с. 154; Dźwigoł 2010; Dźwigoł 2013]:

- передача особам, відповідальним за складання бюджетів, детальної інформації про прийняту бюджетну політику і принципів її формування;
- визначення граничних факторів виробництва;
- складання бюджету продажів;
- початкова підготовка різних бюджетів;
- проведення переговорів між керівниками різних підрозділів;
- координація і перевірка бюджетів,
- остаточне затвердження і прийняття бюджету;
- постійна перевірка бюджетів в процесі їх реалізації.

Підставами для підготовки бюджетів є:

- підтримка планування щорічних заходів;
- координація діяльності різних підрозділів підприємства і переконання в тому, що їхні дії не суперечать між собою;
- обговорення керівниками різних центрів відповідальності фінансового плану;
- мотивація менеджерів для досягнення цілей;
- контрольні заходи;
- оцінка менеджерів.

Основні перспективні рішення вже прийняті належним чином в процесі довгострокового планування. Але щорічний бюджетний процес призводить до розвитку плану, тому що менеджери повинні розробити детальні заходи для його реалізації. Бюджетування є гарантією того, що менеджери будуть планувати майбутню діяльність і розглянуть, які умови можуть змінитися в наступному році, і що вони можуть зробити сьогодні, щоб протистояти різним викликам. Цей процес може стимулювати менеджерів передбачати проблеми до їх виникнення [Dobiја 1996, с. 35].

Бюджет служить керівництвом для об'єднання і координації в загальному плані роботи підрозділів організації. Без керівництва кожен менеджер може приймати самостійні рішення, вважаючи, що роблять це в інтересах організації. Так, наприклад, маркетинговий відділ може почати широку рекламну кампанію, метою якої є збільшення обсягу попиту продукцію відділу збуту.

У деяких випадках індивідуальні інтереси менеджерів можуть бути суперечливими. Наприклад. Завідувач господарства може віддати перевагу замовляти більші партії матеріалів, розраховуючи на знижки, керівник складу буде намагатися зменшити кількість матеріальних запасів до мінімуму, а бухгалтер буде шукати, щоб прийняти рішення з точки зору залишку коштів на рахунках. Метою ж бюджету є вирівнювання цих відмінностей для

загального блага всієї організації.

Кожен з членів організації також повинні добре зрозуміти ту роль, яку він відіграє в реалізації річного бюджету. Цей процес має гарантувати, що всі відповідні члени організації будуть нести відповідальність за виконання бюджету. Бюджет як таких не має здатності до комунікації, яка реалізується у процесі його підготовки.

Фінансовий аналіз доходів компанії повинні включати в себе розробку розміру, динаміки та структури доходів за компонентами, що називається економічною діяльністю. Аналіз динаміки – це оцінка розміру даного явища за аналізований період по відношенню до попереднього. Порівняння доходів в часі показує тенденції розвитку компанії, відхилення показників [Bednarski, Borowiecki, Duraj, Kurtys, Waśniewski, Wersty 2003].

Показники динаміки загальних доходів розраховується наступним чином [Przedmiot: Analiza finansowa i planowanie gospodarcze w przedsiębiorstwie]:

$$\frac{\text{Загалні доходи досліджуваного періоду}}{\text{Загалні доходи попереднього періоду}} \times 100 \quad (1)$$

Для вимірювання темпу росту доходів також використовується середній річний темп зростання, який визначається за наступною формулою [Przedmiot: Analiza finansowa i planowanie gospodarcze w przedsiębiorstwie]:

$$\left[\sqrt[t]{\frac{P_t}{P_1}} - 1 \right] \times 100 \quad (2)$$

де

P_t – доходи за останній досліджуваний рік;

P_1 – доходи за попередній досліджуваний рік;

t – кількість років в досліджуваному періоді.

Цей показник використовується, крім іншого, для планування доходів. Аналіз динаміки доходів не може бути здійснено лише на основі даних від досліджуваного підприємства. Важливо також вивчити навколишнє середовище і тенденції на ринку. Порівняння розрахункових показників компанії з аналогічними для галузі, до якої належить компанія. Це дозволяє визначити, чи заслуговує динаміка загальних доходів позитивної оцінки.

Істотним елементом аналізу доходів є вивчення їх структури, яка може дозволити більш точно оцінити ринковий ризик компанії і спрогнозувати майбутні виробничі й фінансові результати. Аналіз структури полягає у визначенні та оцінці участі різних видів доходів в їх загальному розмірі. Розраховані показники визначають загальну структуру сукупних доходів і зміни в наступних періодах.

Одним з найважливіших елементів доходу, від якого залежить фінансовий результат, є дохід від продажів. В сучасних умовах господарювання не виробництво, а продаж визначає ідентичність компанії. У свою чергу обсяг виручки від продажів визначає успіх комерційного і фінансового бізнесу. Через призму виручки від продажів можна визначити ринкову позицію компанії, маркетингову стратегію. Типові випадки зміни виручки від продажів на підприємстві і в галузі можуть бути описані матрицею, що представляє чотири ситуації як показано в таблиці 1.

Таблиця 1 - Типові ситуації змін у доходах на підприємстві та в галузі

I. Зростання доходів на підприємстві відбувається швидше, ніж в галузі	II. Зростання доходів на підприємстві відбувається повільніше, ніж у галузі
III. Зниження доходів на підприємстві відбувається повільніше, ніж у галузі	IV. Зниження доходів на підприємстві відбувається швидше, ніж в галузі

Джерело: [складено автором на основі Kasierewicz 1995, с. 113]

Перша ситуація, коли виручка компанії, що перевіряється, зростає швидше, ніж в галузі, це найоптимістичніший сценарій. Це означає покращання конкурентної позиції компанії і її фінансового становище. Друга ситуація не може бути оцінена однозначно: якщо доходи від продажу аналізованих компаній ростуть повільніше, ніж в галузі, компанія втрачає позиції на ринку по відношенню до конкурентів. Аналогічним чином третя ситуація. З одного боку, зниження виручки від продажів має несприятливий ефект для підприємства, з іншого боку, це зниження відбувається повільніше, ніж у промисловості. Це демонструє конкурентну перевагу і підвищення стійкості бізнесу до рецесії. Четверта ситуація явно негативна. Доходи знижуються швидше, ніж в галузі. Компанія має менший дохід від продажів і втрачає позиції на ринку. Це може мати серйозні наслідки для фінансових показників в майбутньому.

Доходи від надзвичайної діяльності є внутрішніми за своєю природою, оскільки вони створені всередині підприємства. Вони характеризують ощадливість суб'єкта господарювання і є важливим критерієм для прийняття управлінських рішень. Факторами, що впливають на вартість компанії в даний період, крім інших, є:

- точність стратегічних рішень керівництва;
- раціональний розподіл ресурсів;
- економне поточне використання всіх чинників виробництва.

Аналіз витрат від надзвичайної діяльності здійснюються аналогічно вивченню доходів. Визначається значення показників динаміки і структури загальних витрат, наступним кроком є аналіз груп витрат, частка яких в загальному обсязі витрат найбільша.

Важливим елементом аналізу витрат є їх порівняння з доходами. Показник частки витрат в доходах розраховується за такою формулою:

$$\frac{K}{P} \times 100, \quad (3)$$

де K - загальні витрати або тип витрат, наприклад, експлуатаційні витрати;
 P - загальні доходи або доходи, що відповідають типу витрат, наприклад, чистий обсяг продажів.

Цей показник (3) показує частку витрат у доходах підприємства. Чим він нижчий, тим вище ефективність підприємства [Hamrol 2004, с. 78].

Попередній показник може бути використаний для розрахунку скорочення витрат за формулою:

$$Wok = \frac{Wpk_0 - Wpk_1}{Wpk_0} \times 100, \quad (4)$$

де Wpk_0 - частка витрат в доходах в попередньому періоді;

Wpk_1 - частка витрат в доходах в аналізованому періоді.

Показник скорочення витрат інформує про відсоткове зниження витрат в даному періоді в порівнянні з минулим. Чим він вище, тим більше зниження витрат і поліпшення фінансового становища підприємства. Нижче значення показника вказує на виникаюче зниження витрат для покращання фінансового становища.

На основі розглянутих вище методик слід здійснити аналіз фінансового результату компанії.

Активність суб'єкта господарювання характеризується трьома основними категоріями: доходи, витрати і прибуток або збиток. Відносини між ними визначають ефективність поточної діяльності та можливості його ефективного розвитку в майбутньому. З них найбільш важливою категорією є фінансовий результат. Фінансовий результат важливий не тільки для функціонування та розвитку підприємства, але також важливо для публічної інформації, що міститься у фінансовій звітності. Аналіз фінансових результатів є найбільш важливим кроком в аналізі прибутків та збитків. Він має багатогранний вимір і відноситься до динаміки і структури фінансового результату, до факторів, що визначають його розмір та рентабельність [Nieszporek-Wolak 2004, с .10].

Фактори, що визначають фінансовий результат, є прибуток або збиток, доходи і витрати протягом звітного періоду. Вони ж, крім загальних принципів бухгалтерського обліку, також залежить від прийнятої в рамках облікової політики оцінки активів і зобов'язань, а також визначення фінансових результатів. Облікова політика є засобом сприяння досягненню цілей підприємства. При правильному її використанні та трактуванні вона сприяє досягненню довгострокових цілей підприємства [Gołębiowska, Taczała 2005].

Основна мета аналізу беззбитковості полягає у визначенні так званої критичної точка або межі, коли доходи будуть покривати витрати. Коли підприємство виробляє і продає нижче цієї межі, підприємство стає збитковим, однак після подолання порогу рентабельності забезпечується його прибутковість.

Висновки. Отже, у цій статті розглянуто базові та основоположні підходи до аналізу доходів і витрат підприємства. У ній розкрито авторський погляд на традиційні проблеми та виклики, з якими зустрічаються підприємці, що базуються на сучасних методиках оцінки доходів і витрат підприємства. Розглянуто описані у науковій літературі методичні підходи до оцінки доходів, витрат та їхній зв'язок із рентабельністю підприємств.

Література

- Bednarski, L., Borowiecki, R., Duraj, J., Kurtys, E., Waśniewski, T., & Wersty, B. (2003). *Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Lanego we Wrocławiu, Wrocław.
- Bień, W. (2000). *Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwie*. WNE, Warszawa.
- Czekaj J., & Dresler Z. (2000). *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*. PWN, Warszawa.
- Dobija, M. (1996). *Rachunkowość zarządcza*. PWN, Warszawa.
- Dźwigoł, H. (2015a). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2010). *Podjęcie systemowe w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2015b). Warsztat badawczy w naukach o zarządzaniu. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 83, 133-142.
- Dźwigoł, H. (2015c). Założenia do budowy metodyki badawczej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 78, 99-116.
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Gołębiowska, G., & Taczała, A. (2005). *Analiza ekonomiczno-finansowa w ujęciu praktycznym*. Difin, Warszawa.
- Hamrol, M. (2004). *Analiza finansowa przedsiębiorstwa*. Ujęcie sytuacyjne, Wyd. 1.

- Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Kasierewicz, S. (1995). *Analiza ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstwa*. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- Kvilinskyi, O.S. (2012). Formuvannia dodatkovykh perevah funktsionuvannia ta rozvytku malykh pidpriemstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Nieszporek-Wolak, J. (2004). Rozliczenie wyniku finansowego w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. *Rachunkowość Finansowa i Audyt*, 6/2004.
- Payonk, K., Lyashenko, V., & Kvilinskyi, O. (2015). Operation of a Business Entity in the Context of Globalization. *Economic Herald of the Donbas*, 4(42), 18-23.
- Przedmiot: Analiza finansowa i planowanie gospodarcze w przedsiębiorstwie*. URL: http://www.almamer.pl/aa%20materialy%20dydaktyczne/E_Analiza%20finansowa%20i%20planowanie%20gospodarcze%20w%20przedsiębiorstwie_Ryzlak.pdf.
- Smolarz, S., & Soliwoda, P. (2003). *Podstawy analizy finansowej przedsiębiorstwa*. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa.

References

- Bednarski, L., Borowiecki, R., Duraj, J., Kurtys, E., Waśniewski, T., & Wersty, B. (2003). *Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Lanego we Wrocławiu, Wrocław.
- Bień, W. (2000). *Zarządzanie finansami w przedsiębiorstwie*. WNE, Warszawa.
- Czekaj J., & Dresler Z. (2000). *Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa*. PWN, Warszawa.
- Dobija, M. (1996). *Rachunkowość zarządcza*. PWN, Warszawa.
- Dźwigoł, H. (2015a). *Business Management*. Oxford: Alpha Science International Ltd.
- Dźwigoł, H. (2010). *Podejście systemowe w procesie restrukturyzacji przedsiębiorstwa*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Dźwigoł, H. (2015b). Warsztat badawczy w naukach o zarządzaniu. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 83, 133-142.
- Dźwigoł, H. (2015c). Założenia do budowy metodyki badawczej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Organizacja i Zarządzanie*, 78, 99-116.
- Dźwigoł, H. (2013). *Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach XXI wieku*. Gliwice: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. [in Polish].
- Gołębiowska, G., & Taczała, A. (2005). *Analiza ekonomiczno-finansowa w ujęciu praktycznym*. Difin, Warszawa.
- Hamrol, M. (2004). *Analiza finansowa przedsiębiorstwa*. Ujęcie sytuacyjne, Wyd. 1. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Kasierewicz, S. (1995). *Analiza ekonomiczno-finansowa przedsiębiorstwa*. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa.
- Kvilinskyi, O.S. (2012). Formuvannia dodatkovykh perevah funktsionuvannia ta rozvytku malykh pidpriemstv [Formation of Additional Benefits of Operation and Development of Small Enterprises]. *Economy of Industry*, 3-4(59-60), 140-147. [in Ukrainian].
- Nieszporek-Wolak, J. (2004). Rozliczenie wyniku finansowego w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością. *Rachunkowość Finansowa i Audyt*, 6/2004.
- Payonk, K., Lyashenko, V., & Kvilinskyi, O. (2015). Operation of a Business Entity in the Context of Globalization. *Economic Herald of the Donbas*, 4(42), 18-23.
- Przedmiot: Analiza finansowa i planowanie gospodarcze w przedsiębiorstwie*. Retrieved from http://www.almamer.pl/aa%20materialy%20dydaktyczne/E_Analiza%20finansowa%20i%20planowanie%20gospodarcze%20w%20przedsiębiorstwie_Ryzlak.pdf.
- Smolarz, S., & Soliwoda, P. (2003). *Podstawy analizy finansowej przedsiębiorstwa*. Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 04.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 25.07.2016

Ahmad Rahmati

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»,
PhD Student at Department of Aircraft Control Devices and Systems
Kyiv, Ukraine
ahmad2117a@hotmail.com

Dmytro Zinchenko

PhD (Engineering),
National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»,
Associate Professor at Department of Aircraft Control Devices and Systems
Kyiv, Ukraine
dmitriy-22z@yandex.ua

EXPERIMENTAL STUDY OF AERODYNAMIC CHARACTERISTICS OF CLOSED PARABOLIC WING

Abstract. The article presents the results of experiment model with closed parabolic wing in the wind tunnel T-5 of the National Aerospace University – Kharkov Aviation Institute (KhAI), made in order to assess its overall effectiveness. Performed comparison of results obtained in wind tunnel T-5, with the results and the panel-vortex method and finite element method.

Keywords: aircraft, closed parabolic wing, panel-vortex method, finite element method

Formulas: 0, fig.: 12, tabl.: 2, bibl.: 13

Introduction. The main driving factor in the development of designs of aircrafts include: requirements for the home, storage and transportation of products. A large number of developed aircrafts [Jackson 2003] is a sufficient proof of this.

For efficient simultaneous implementation of the requirements of portability and the aerodynamic efficiency of our proposed concept of a ring airfoil. Based on the results in the open press flight test aircraft with closed parabolic wing (CPW) [Semenov 1983], you can make an educated guess about the relevance of the research.

Flow around aerodynamic configuration CPW, which is proposed by the authors, has a rather complex structure and can not be reliably determined by empirical or numerical methods, which justifies the objective need for experimental research and determines their scientific novelty. Application of the computational aerodynamic method requires verification of the results in the design of these arrangements to obtain reliable results, which is, obviously, the main purpose of the work and clearly defines its relevance.

In previously published studies [Rahmati, Zinchenko 2012, 2014, 2014; Rahmati 2015] have been carried out serious work on the numerical simulation of flow CPW, identified a number of characteristics, fully confirmed on wind turbine experiments.

Literature review and the problem statement. There are closed wings, which were used in the aircraft when flying at high speeds. A variation of this type of lifting surfaces is half annular wing with propeller engine inside, the so-called Custer wing [Ukrainetc 2010; Ukrainetc 2006; Patent US2006].

In [Ukrainetc 2006] the results of the parametric studies of the effect on the aerodynamic characteristics of the position of the propeller in the channel

arched wing was considered. On the basis of the results worked out practical recommendations for the location of the propeller. Despite the fact that the use in arrangements of the arched wing aircraft is no longer anything exotic, flow characteristics of such lifting surfaces are still insufficiently studied.

The disadvantage of this semi closed wing wing(custer) [Ukrainetc 2006; Patent US2006] is that its outer shape is optimized for cruising flight mode, unable to maintain an effective mechanization of wing, resulting in deterioration of the characteristics of the take-off and landing with this type of wing compared to classic aircraft. Semi closed surface with the engine operating within channel is able to ensure optimal engine operation and is designed to fly at low speeds. Therefore, a common drawback is the lack of peers considered the optimal solution to the flight of the aircraft at small and at high speeds.

In [Ukrainetc 2010] presented aerodynamic layout of the propeller with arch-ring-wing(custer), designed aircrafts, long-term use low speed flight. A comprehensive semi-empirical method for determining aerodynamic characteristics of complex spatial layouts, reflecting the difficulty of weighing experiment with propellers in the wind tunnel.

A characteristic feature of the propeller with arch-ring-wing(custer) is the lack of elements that are not exposed to the working propeller. This feature greatly complicates the weighting experiment in a wind tunnel:

- There are problems to ensure the similarity criteria for working propeller;
- The impossibility of ideal balancing of propeller at weight experiment leads to the presence of vibration, the level of which depends on uncontrollable factors.

Thus, the possibility of weighting experiment of arrangements with propellers in the wind tunnel are limited, which makes it advisable to use integrated experimental and numerical aerodynamic methods.

The main disadvantages of the custer wing layout [Ukrainetc 2010; Patent US2006] is its complex geometry, which is a complicated spatial form, in the manufacture of non-technological, conservation demands on theoretical contour by the action of aerodynamic loads during flight, which leads to high construction costs due to need to ensure high rigidity of the wing form and the use of expensive materials and technologies. Also disadvantages include loss of efficiency of semicircular wing in case of engine failure, a significant increase of aerodynamic drag and, as a result, deterioration of performance of the aircraft.

The relevance of the research results presented in this article is not in doubt, as the authors of the proposed, arrangement of lifting surface of the aircraft is able to implement a number of unique characteristics of flight. Especially should note the possibility of implementing a high ratio of the maximum and minimum flight speeds, high structural strength and mass perfection. Applied research methods by authors are tested which substantiate the validity of the results.

Formulation of the problem. Using physical experiment in a wind tunnel to qualitatively and quantitatively determine the aerodynamic characteristics of the CPW. Perform analysis and generalization of experimental and theoretical results obtained previously.

The purpose of research is comparative assessment of changes in aerodynamics: lift coefficient C_y and C_x drag, the maximum value of the aerodynamic qualities of the K criterion of maximum range $K/c_y^{0.5}$, critical angle α_S attacks, and as a comparison of results obtained in wind tunnel T-5, with the

results, obtained using the panel-vortex method (PVM) and finite element method (FEM).

Research results. A model ring wing with asymmetrical profile from the National Aerospace University – Kharkov Aviation Institute (KhAI) was made for carrying out the experiment in a wind tunnel in accordance with recommendations [Pankhurst, Holder 1955]. The materials include - balsa, aircraft plywood and ABS plastic, also steel 30HGSA. The experimental model of the design and process are identical to that in the experimental studies [Pankhurst, Holder 1955]. Fig. 1 shows a conceptual diagram of the models under study on Fig. 2 - the appearance of models in the working part of the wind tunnel T-5.

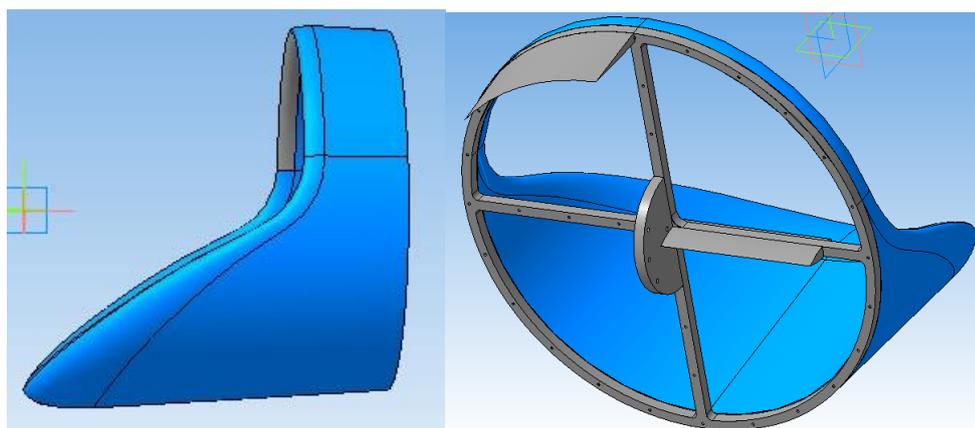

Figure 1 – Overview of a CPW

Source: authors' own development

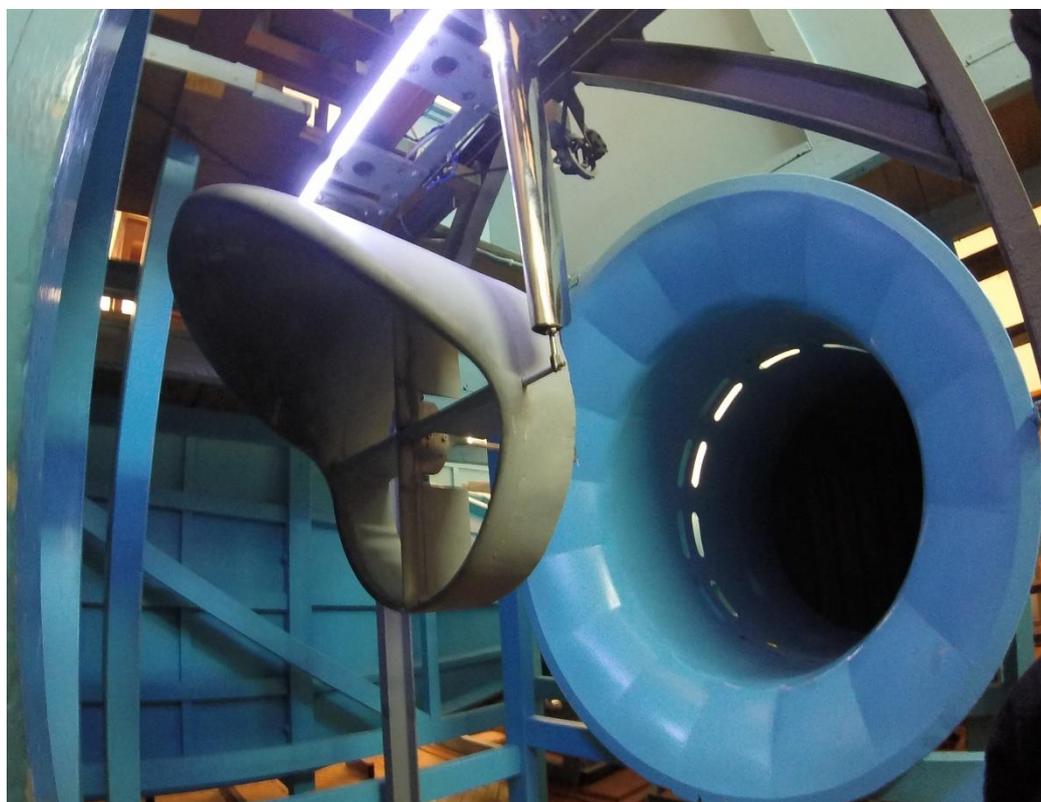

Figure 2 – CPW model in the work space of the wind tunnel T-5 KhAI

Source: authors' own development

The experimental setup. The educational aerodynamic installation T- from the aerodynamics department of the KhAI [Ukraine Department of aerodynamics; Chmovzh, Kasyanenko 2012] represents a closed tube type with open working part (fig. 3,4). Below in table 1 are the characteristics of the wind tunnel.

Table 1 – Features of Wind tunnel

WT DESIGNATION	T-5
Test Section (m)	∅0.75 m
Length of Test Section	1.5 m
Max. Flow Velocity	40 m/s
Typical Value of Turbulence Intensity	0.8%
Balances	3-component
engine power	32KW

Source: Ukraine. Department of aerodynamics and the Kharkiv Aviation Institute

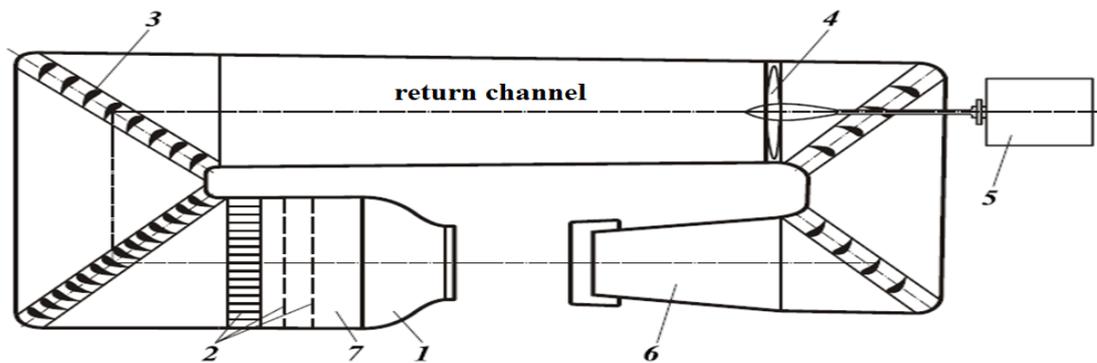

Figure 3 – A ring type low speed tunnel with open operating part .1 - collector; 2 - honeycomb; 3 – guide blades; 4 – ventilator ; 5 – electric motor; 6 - a diffuser; 7 - prechamber

Source: Chmovzh, Kasyanenko. 2012

Figure 4 – Ring type wind tunnel- T - 5 KhAI

Source: Ukraine. Department of aerodynamics and the Kharkiv Aviation Institute

Wind tunnel provided with the necessary research equipment includes various static and dynamic pressure coordinate devices, and others.

Installation allows you to:

- to determine the distribution and overall aerodynamic characteristics of the aircraft models;
- explore the perturbed velocity field around the model;
- explore the practical features of the complex aerodynamics of the aircraft in terms of form.

With the application of the above, experimental models CPW of the performed aerodynamic experiments in the laboratory of the aerodynamics department of KhAI.

Experimental results. In our work we present an analysis of the research results of the CPW in a wind tunnel, made in order to assess its overall effectiveness.

Below, in table 2 shows the experimental test program model.

Table 2 – The definition of the aerodynamic characteristics of the model.

α	V	Re
-12 ⁰ ...40 ⁰ $\Delta \alpha = +2^0$	35 m/s	1.21 * 10 ⁶

Source: authors' own development

Figure 5 – CPW model with airflow at $\alpha = 12$

Source: authors' own development

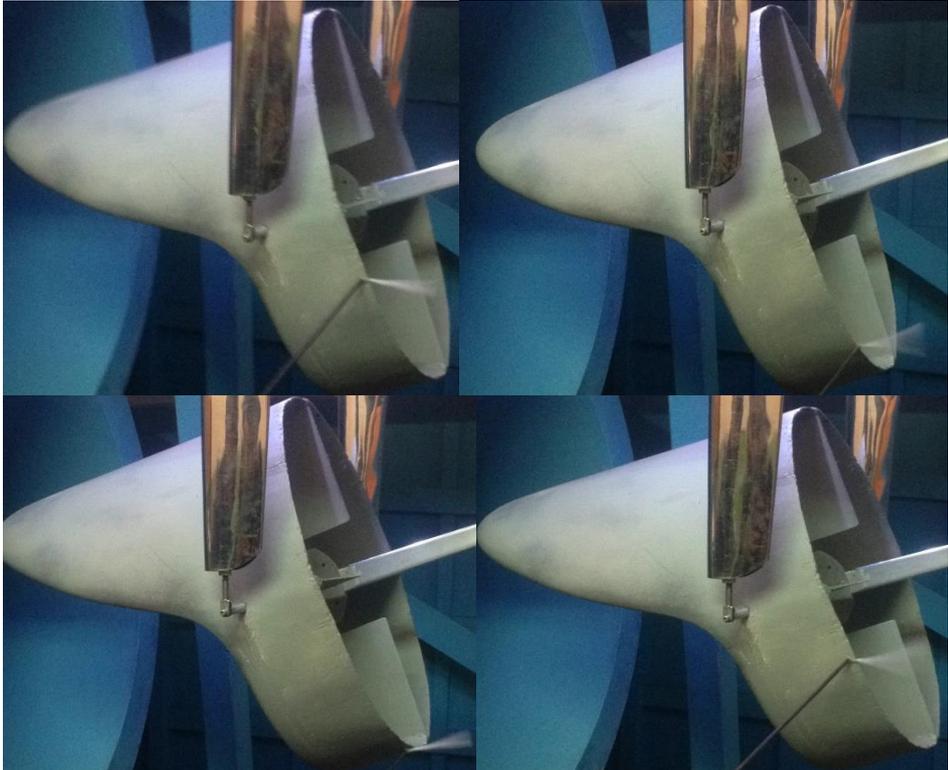

Figure 6 – CPW model with airflow at $\alpha = 20$

Source: authors' own development

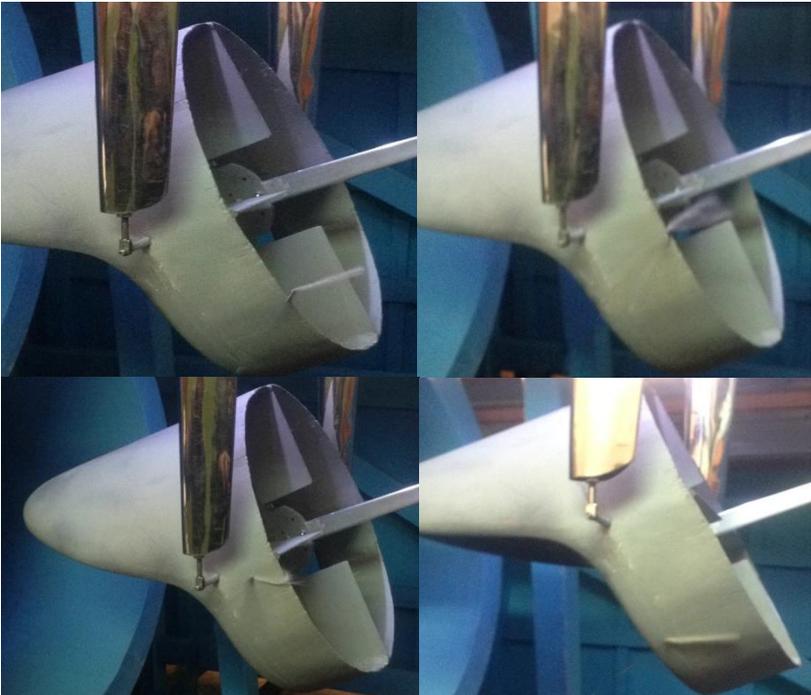

Figure 7 – CPW model with airflow at $\alpha = 24$

Source: authors' own development

Figure 8 – CPW model in wind tunnel T-5, airflow $V=35$ m/sek.
Smoke visualization

Source: authors' own development

Below, in Fig. 9 - Fig. 12 shows the results of the trial tests as described in the above experimental models, and as a comparison of results obtained in wind tunnel T-5, with the results and the PVM and FEM [Rahmati, Zinchenko 2012; 2014, 2014; Rahmati 2015].

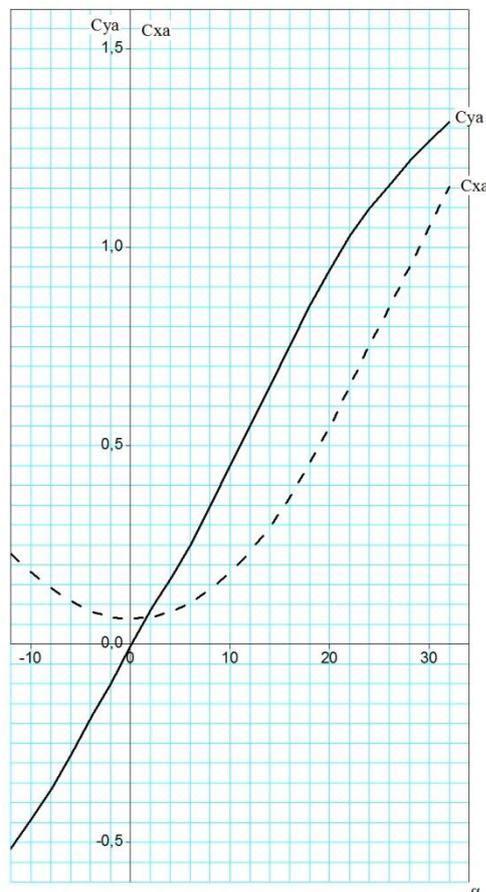

Figure 9 – $C_{ya}, C_{xa} = f(\alpha)$ data.

Source: authors' own development

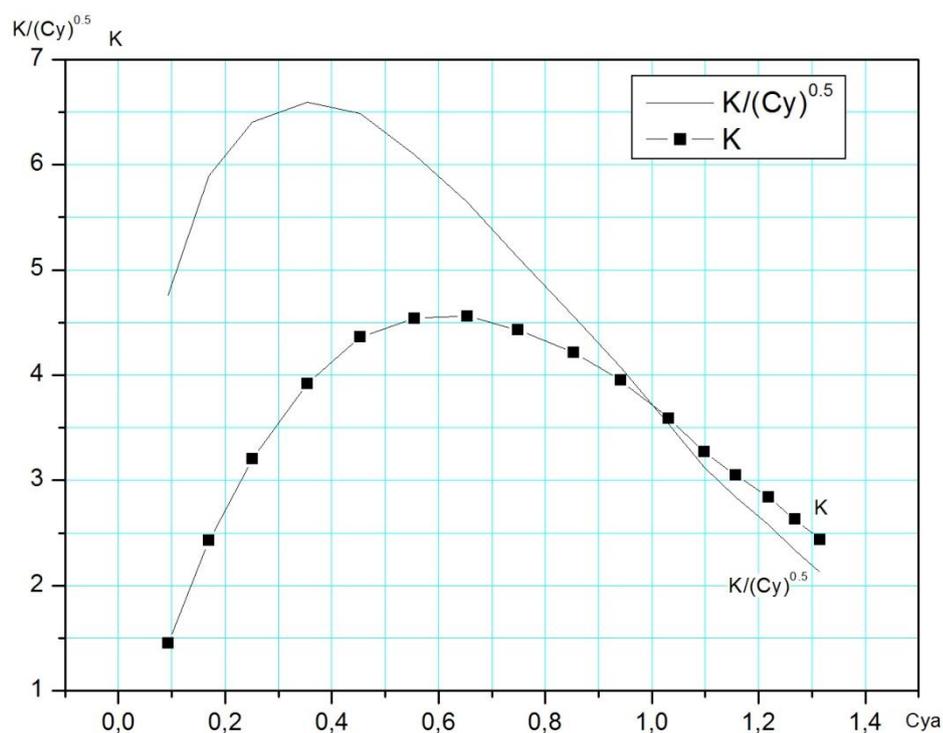

Figure 10 - $K/(c_y)^{0.5}$, $K = f(c_y)$ data

Source: authors' own development

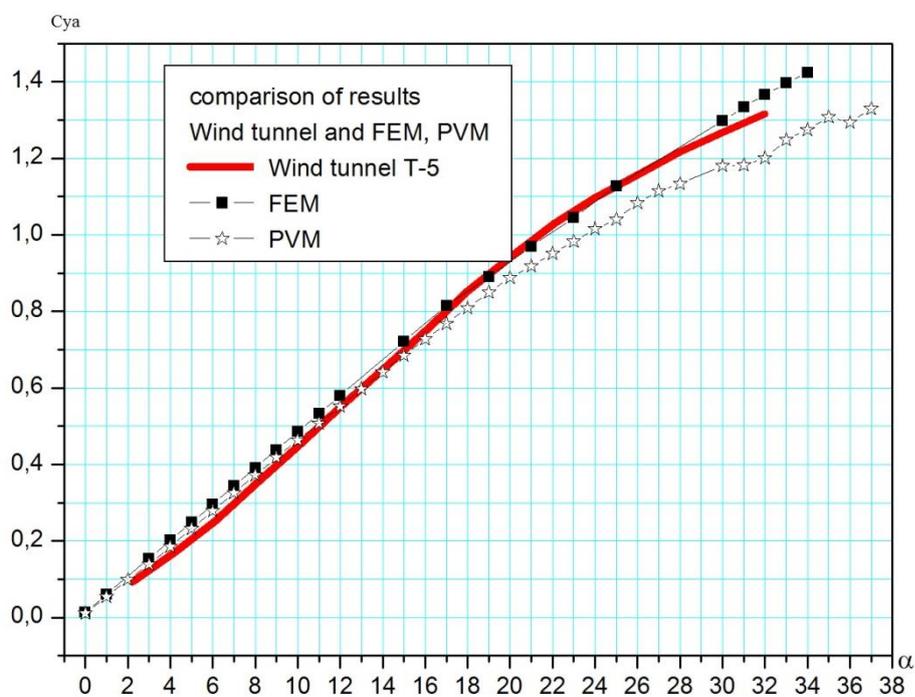

Figure 11 - $c_{ya} = f(\alpha)$ data

Source: authors' own development

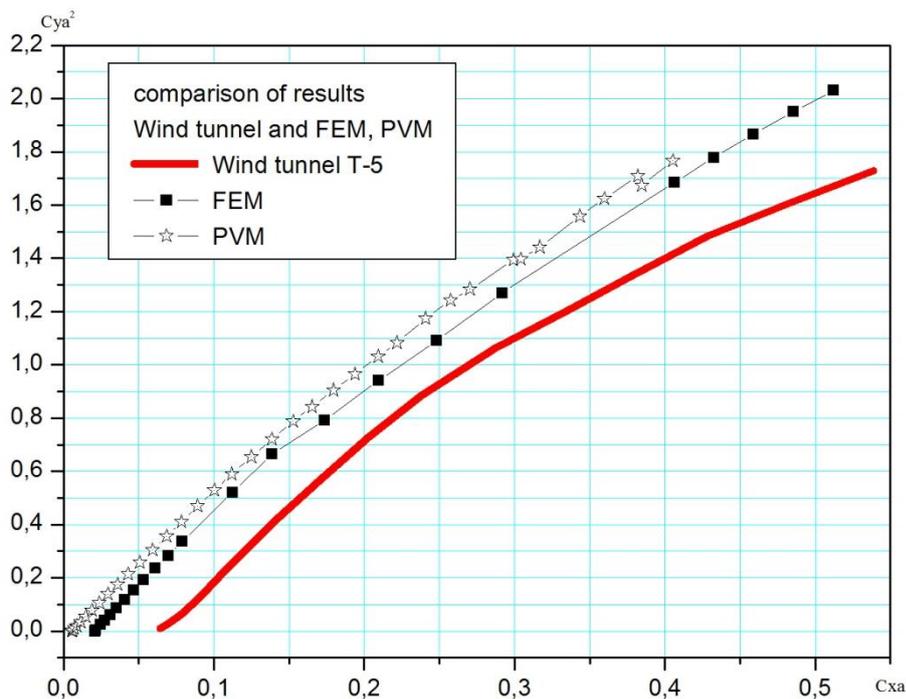

Figure 12 – Dependence $c_{y^2} = f(c_x)$

Source: authors' own development

Conclusions.

1. The results of the experiment (Fig. 9) clearly demonstrate that the proposed arrangement is substantially greater value of the critical angle of attack ($\alpha_s = 32^\circ$) than classic airplane. This differs from the two sections of constant values of the derivative c_y^α , indicating a change in the vortex circuit bearing surface by increasing the angle of attack, but with preservation of unseparated flow;

2. Dependencies of lift-to-drag ratio (K) and criteria for maximum range $K/c_y^{0.5}$, determined based on the results of the experiment have the same characteristics as that previously defined on the basis of calculation results [Rahmati, Zinchenko 2012, 2014, 2014; Rahmati 2015] - the maximum value of $K/c_y^{0.5}$ holds for values of $c_{ya} \approx 0.25$, which corresponds to high speed cruising;

3. Visualization of the surface flow and the trailing edge of the experimental model by using soie and smoke generator (Fig.8) demonstrates conformity with the calculated flow models schemes outer surface received streamlines the appearance of bound vortices zones and separated flows. This allows with sufficient accuracy to be used for aerodynamic design PVM and FEM the assumptions implemented in model $k-\varepsilon$ and SST;

4. Comparison of the experimental and numerical simulation of flow around geometrically complex CPW (Figure 11. Figure 12) confirms the adequacy of PVM and FEM (SST) for the aerodynamic design of the wings of small aspect ratio of the closed type, ie, .K. Dependence $c_{ya}(\alpha)$ are almost identical, and the polar model, presented in the form of dependence $c_{ya}^2 = f(c_{xa})$ are equidistant to each other. It confirms the identity of determining the effect of inductive vortex flow on the ramps as the method as the PVM and FEM (SST). The difference in

c_{x0} caused by the quality of construction experimental models and mathematical assumptions in determining the frictional drag out the methods;

5. The experimental results confirm the hypothesis in general, we have taken at the beginning of the research - implementation of high load-bearing properties and high values of the critical angle of attack, the possibility of achieving the same aerodynamic configuration of small minimum flight speeds (resp. Small distance off and landing) and high cruising flight speeds (and high transport efficiency respectively).

References

- Banerjee, P. & Butterfield, P. (1984). *Boundary element method in applied sciences*. Moscow: Mir, 494.
- Chmovzh, V. V., Kasyanenko, A. B., & Zakharenko, V. A. (2012). Modernizatsiya measuring system of forces and moments in educational wind tunnel T-5. *Public information and computer integrated technologies: Sat. scientific. tr. M of Education and Science of Ukraine, National. aerokosm. Univ them. NE Zhukovsky "KHAI", 53, 58-62.*
- Jackson, P. (2003). *Jane's All the World's Aircraft*. United Kingdom, Janes Information Group, 94 edition, 827.
- Pankhurst, R., & Holder, D. (1955). *Technique experiment in wind tunnels*. Moscow: Because lation of foreign literature, 668.
- Patent US 7104498 B2, «Channel-wing system for thrust deflection and force/moment generation», 12.09.2006.
- Rahmati, Ahmad., & Zinchenko, D. N. (2012). The estimated aerodynamic characteristics of the UAV VTOL. *Aircraft: aerodynamics, propulsion systems, equipment and armament: Sat. scientific. tr. / M of Education and Science, the University of Kharkov aircraft sil.- Kharkiv, Vol. 4 (33) , 37-43.*
- Rahmati, Ahmad., & Zinchenko, D. N. (2014). Calculation of aerodynamic characteristics of a hybrid aerostatic LA. *Mechanics gyroscopic systems: Sat. scientific. tr. / M of Education and Science of Ukraine "KPI", Vol. 27, 102-111.*
- Rahmati, Ahmad., & Zinchenko, D. N. (2014). Expected improvement in performance with the aircraft wing of small elongation properties of the carrier. *Mechanics gyroscopic systems: Sat. scientific. tr. / M of Education and Science of Ukraine "KPI, Vol. 28, 117-125.*
- Rahmati, Ahmad. (2015). The estimated aerodynamic characteristics of a closed carrying surface finite element method. *Mechanics gyroscopic systems: Sat. scientific. tr. / M of Education and Science of Ukraine "KPI, Vol. 29, 76-84.*
- Semenov, V. N. (1983). Comparison load ratio structurally-power circuits aircraft with freely about bearing wing and wing with a closed system. *TsAGI Scientific Notes, 5, 65-71.*
- Ukraine Department of aerodynamics and the Kharkiv Aviation Institute. Retrieved from <http://faculty1.khai.edu/ru/site/istoriya-kafedri.html>
- Ukrainetc, E. A. (2010). Aerodynamic configuration of the propeller with arching wing. *Proceedings of Kharkiv Air Force University, Vol. 3, 36-39.*
- Ukrainetc, E. A. (2006). Assessing the impact of the relative position of the propeller on the aerodynamic characteristics of the combination of "arched wing - the propeller". *Information System, Vol. 4 (53), 87-95.*

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 27.06.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 18.07.2016*

Вілков В.Ю.

к.філос.н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
старший науковий співробітник філософського факультету
Київ, Україна
vilkof@voliacable.com

Руденко С.В.

д.філос.н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
заступник декана філософського факультету, доцент кафедри української
філософії і культури
Київ, Україна
rudenkosrg@gmail.com

Ярмолицька Н.В.

к.філос.н.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
науковий співробітник філософського факультету
Київ, Україна
natashav63@ukr.net

**ПАРАДИГМАЛЬНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК
МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТА
ПОЛІТОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ І НАУКИ
(ЧАСТИНА ПЕРША)**

Анотація. У статті розкривається теоретико-методологічна роль парадигмальної структуризації науки, в історичному і логічному аспектах аналізується її значення для модернізації філософських та політичних досліджень, а також оптимізації освітнього процесу в цих галузях.

Ключові слова: парадигма, філософія, політичні дослідження, модернізація, наука, освіта

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 23

Vyacheslav Vilkov

PhD (Philosophy), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Senior researcher at Faculty of Philosophy
Kyiv, Ukraine
vilkof@voliacable.com

Sergii Rudenko

Doctor of Science (Philosophy), Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Vice-Dean of the Faculty of Philosophy,
Associate Professor of Ukrainian Philosophy and Culture Department
Kyiv, Ukraine
rudenkosrg@gmail.com

Natalia Yarmolitska

PhD (Philosophy),
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Researcher at Faculty of Philosophy
Kyiv, Ukraine
natashav63@ukr.net

PARADYGMATIC STRUCTURING AS A FACTOR OF MODERNIZING CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL AND POLITOLOGICAL EDUCATION AND SCIENCE (PART ONE)

Abstract. The article reveals the theoretic methodological role of paradigmatic structuring of science, its value is analyzed in the historic and logical aspects to modernize philosophical and political studies as well as to optimize the educational process in these fields. The authors reveals the essence and advantages of paradigmatic approach in details. Especially those basic ideas and regulations that were developed and introduced in the structure of modern scientific knowledge and knowledge of the representatives of the Western Humanities – philosophy, sociology, political science (T. Kuhn, R. Merton, D. Easton).

On the basis of the analysis: the dominant trends of the last decades are fixed, which are common for Ukrainian philosophical and political communities; the number of topical problems and the main objectives of paradigmatic reorganization of philosophy and political science on the principles of scientism are determined; recommendations on the use of paradigmatic model both for improving their heuristic possibilities to answer the new global challenges and for ensuring the effectiveness of the teaching process of philosophy and political science disciplines in modern conditions.

Keywords: paradigm, philosophy, political research, modernization, science, education

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 23

Вступ. Сучасне філософське й політологічне знання є складним комплексом дисциплін, які синхронно та діяхронно взаємозв'язані між собою в ідейних традиціях, методології дослідження, предметній сфері, функціональному призначенні тощо. Систематизування безлічі часто однаково авторитетних точок зору, концепцій, напрямів і підходів, що безпосередньо впливає на структуру й змістовне наповнення навчального процесу, в останні десятиліття уявляється оптимальним з позицій парадигматичної структури науки. Особливо ефективним це може бути для українського суспільствознавства, оскільки воно у своїх відповідях на актуальні запити, як сучасності, так і власного розвитку (теоретичне моделювання чи прикладні рекомендації) має орієнтуватися на ідеї, теоретико-методологічні стандарти й досягнення філософії науки. Останнє, безумовно, передбачає знаходження балансу приписів нормативізму, з одного боку, та тотальної безідеологічності, ціннісної відстороненості будь-якого наукового пізнання від інтересів суб'єктів суспільного життя або політики, – з іншого. Щодо діяльності сучасного українського наукового співтовариства, то це означає послаблення впливу виключно ціннісних переваг учених, політичних експертів – здебільшого явної ідеологічної ангажованості – при дослідженні та концептуалізації, що були характерні для українського суспільствознавства за радянських часів та ще нині нерідко визначають характер наукових пошуків, узагальнень, проектних чи програмних пропозицій філософів і політологів, на користь посилення оптимізуючого впливу принципів та норм поміркованого сцієнтизму, що є властивим світовій, особливо тривалій європейській традиції наукового пізнання.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Розглядаючи специфіку суспільствознавства, особливо потреби модернізації політичних досліджень в Україні, необхідно враховувати, що «допарадигмальний» етап у розвитку політичних наук охоплює собою всю історію суспільно-політичної думки (перш за все, у межах філософії) від античності до першої третини ХХ ст., а хронологічні межі власне парадигмального періоду, у стандартах «нормальної науки», окреслені декількома останніми десятиліттями. Для американської політичної науки цей період починається з 20-х – 30-х рр. ХХ ст., а для багатьох західноєвропейських країн – тільки з його другої половини. Хоча можна було б помітити, що відносно ознаки «дослідницька традиція», цієї загальноновизнаної характеристики парадигмальності науки, суспільствознавство становить більш наочний і переконливий приклад, ніж пізнання природи. Ідейні традиції у філософії й політичній науці стійкіші, впливовіші та триваліші, ніж у природознавстві.

На відміну від представників західної філософської та політичної думки, дослідники з пострадянського наукового простору почали використовувати поняття «парадигма» стосовно історії та структури політичної науки, тенденцій її розвитку, по-перше, значно пізніше. По-друге, теоретико-методологічна поліваріантність у західних суспільно-політичних науках, що сформувалась протягом ХХ століття, в умовах пострадянського переходу від наукового комунізму до політології, а також трансформації марксистських основ, що раніше визначали обличчя радянського «філософського наукового співтовариства», ускладнили вироблення загальноприйнятої точки зору з питання про парадигмальну структуру політології. Пострадянські політологи і філософи часто взагалі уникали й уникають спроб дати на нього аргументовану відповідь і привести в певну систему нагромаджені знання про політику. А якщо вони й займаються наведенням порядку в цій галузі досліджень, то, як правило, використовують не термін «парадигма», а менш чіткі концепти, наприклад, «напрями», «теоретичні підходи», «течії», «школи».

Безумовно, з одного боку, значення таких понять більш суб'єктивні й довільні, вони не вимагають дотримання чітких теоретико-методологічних стандартів навіть кунівської концепції «нормальної науки». Хоча, з іншого боку, зазвичай, дають змогу дослідникам у сфері пізнання різноманітних вимірів суспільного життя, особливо політичного, працювати більш творчо, як, зрештою, і більш вільно аналізувати актуальні та суспільно значущі проблеми з позицій нормативізму (головне – ціннісних приписів), а також пропонувати свої рекомендації й оцінки щодо сучасних або бажаних реалій існування соціуму, його політичного буття, розвитку, інститутів, культури, режимів, ідеологій, свідомості тощо.

Взагалі, оцінюючи значення структурної побудови суспільно-політичних досліджень та їх результатів як для самої науки, так і для дисциплінарної організації навчального процесу, треба визнати – якщо структурно-функціональна орієнтація за парадигмами є більш-менш об'єктивно історично детермінованою, вона утворюється тривалим розвитком пізнання політичного виміру та проявів суспільства різноманітними науковими співтовариствами, то відповідна організація за «напрямами» є такою, де нерідко переважають індивідуальні дослідницькі симпатії та схильності. Наслідком остатнього часто стає неузгодженість у розумінні того, як і що має досліджувати саме політологія, які складники її предметного поля.

Наочним прикладом такої поліваріантності може слугувати сукупність

варіантів структури наукових досліджень у галузі політичних наук та підготовки у вищих навчальних закладах за спеціальністю «Політологія» за окремими спеціалізаціями, які пропонуються/приписуються офіційними інститутами та науковцями в Україні.

Ось лише два приклади. Так, О. Токовенко, В. Кривошеїн, М. Шепелєв рекомендують будувати навчальні курси та спеціалізацію політологів таким чином: «політична теорія і партійна робота»; «прикладна політологія та управління політичними процесами»; «комунікативна політологія і громадські зв'язки»; «геополітика і політична безпека держави»; «політична націологія та етнополітика»; «порівняльна політологія й регіональна політика» [Цит. за: Хілько 2007, с. 196]. У свою чергу, у 2009 р. ВАК України затвердила такий «паспорт спеціальностей» у галузі політології: «теорія та історія політичної науки» (23.00.01); «політичні інститути та процеси» (23.00.02); «політична культура та ідеологія» (23.00.03); «політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (23.00.04); «етнополітологія та етнодержавознавство» (23.00.05) [Постанова Президії ВАК України 2009, с. 6-11]¹.

Зазначимо, що у пострадянському суспільствознавстві структурна модернізація теоретико-методологічних засад політичних досліджень, яка почалася в останні 15-20 років шляхом введення поняття «парадигма», – радикальне явище й саме по собі може вважатися філософською революцією, що оцінюється за стандартами науки. Хоча, звичайно, нині загальний стан політології, подібно до суспільства після революції, відзначений пануванням хаосу над порядком і характеризується тим, що нечисленні «моделі, які визначилися, парадигмально сусідять з численними неусталеними підходами», яким «властива невідрефлектованість природи й багатьох граней політичного» або «мультиконцептуальна логіка спеціалізованих досліджень» [Солов'єв 1998, с. 19]. А по суті, ця «інтелектуальна ситуація» у політичних дослідженнях нагадує ту, яка виникла в західній політичній науці наприкінці 60-х років минулого сторіччя в епоху кризи біхевіоралізму. Наприклад, один

¹ Для порівняння нагадаємо, що ще у 1948 р. на міжнародному колоквиумі з питань змісту та структури політичної науки, проведеному з ініціативи ЮНЕСКО в Парижі, предметна сфера політології структурувалася так: «політична теорія (політична теорія та історія ідей); політичні інститути (конституція, регіональне і місцеве управління, публічна адміністрація і соціальні функції управління, порівняльне вивчення політичних інститутів; партії, групи і громадська думка (політичні партії, групи й асоціації, участь громадян в управлінні й адміністрації, громадська думка); міжнародні відносини (міжнародна політика, політика і міжнародні організації, міжнародне право)» [Современная буржуазная политическая наука 1982, с. 182–183]. Або ще один приклад. Професор Наффільдського коледжу в Оксфорді Д.Міллер, проаналізувавши різноманітні підходи, що сформувалися у процесі розвитку політичних досліджень (головне – політичної теорії, яку він визначає як «систематичне відображення характеру і цілей уряду, включаючи аналіз існуючих політичних інститутів, та уявлення про те, як вони повинні змінюватися»; стверджує, що вона «має справу з оцінками-рекомендаціями стосовно того, що може бути зроблено у політичній сфері» та констатує, що багатьма вона відмежовується від «політичної філософії» та «політичної науки»), виокремив серед найпоширеніших такі: «Політична теорія як історія політичної думки»; «Політична теорія як концептуальне роз'яснення» (або «парадигма раціональності, яка представлена в основних журналах», «на наукових форумах у галузі політології та на всіх значущих політологічних факультетах Америки» [Грин, Шапиро 1994, с.]); «Політична теорія як побудова формальних моделей»; «Політична теорія як політична наука» [Міллер 1990, с. 512].

із класиків сучасної західної політології Дж. Сарторі, ілюструючи стан справ у політичній науці того періоду, у статті 1970 р. писав: «Дана професія (політичні дослідження і теорія – авт.) коливається між двома порочними крайностями. На одному полюсі перебуває більшість політологів, які є лише несвідомими мислителями. На другому розташована витончена меншість мислителів надсвідомих – надсвідомих у тому плані, що їхній метод і теорія вибудовані за зразками, почерпнутими з фізичних, «парадигмальних» наук». Як пояснення до власної термінології Дж. Сарторі зауважив, що «несвідомими мислителями» або «традиційними політологами» він вважає тих, хто професійно працює за допомогою ідей з набору концептів «певних і відточених багатьма поколіннями філософів і теоретиків політики» і може дозволити собі «бути несвідомим», оскільки «вся розумова робота була вже пророблена за нього» великими попередниками [Сарторі 2003, с. 67-68].

Між тим, стосовно пострадянської, у тому числі української й російської політології та їхніх наукових співтовариств, наведена вище дихотомічна модель не зовсім адекватна. І в плані орієнтації на застосування категоріального апарату (а, відповідно, приписів філософії науки та стандартів парадигмальності наукової роботи) можна виділити три групи дослідників політики. Першу з них утворює переважна більшість старого й нового поколінь представників суспільствознавства, політичної науки, які взагалі уникають застосування терміна «парадигма» та не використовують можливості парадигмальної структуризації знання. До другої, значно меншої за чисельністю групи, треба зарахувати тих, хто застосовує сенси-значення концепту «парадигма» досить довільно, на власний розсуд, як для опису й пояснення політичних онтологічних явищ і процесів, так і будь-яких гносеологічних, епістемологічних, аксіологічних та ідеологічних суспільно-політичних феноменів (наприклад: «парадигма революції», «парадигма еволюції», «соборність як парадигма» тощо). І, нарешті, третя група – це одиниці з масштабного співтовариства дослідників та теоретиків політики, які використовують поняття «парадигма» стосовно історії та структури політичної науки у значеннях понять концепції Т. Куна.

У контексті вищесказаного, головним завданням нашого аналізу є з'ясування спрямованості, системоутворюючої та оптимізуючої ролі, а також ряду основних проблем модернізації сучасних філософських, особливо суспільно-політичних досліджень та навчального процесу в цих галузях на теоретико-методологічних засадах моделі парадигм, розробленої впливовими представниками західної науки (філософії, соціології, політології).

Результати дослідження. Добре відомо, що парадигматична модель наукового знання, яка нині є достатньо класичним стандартом аналітичного узагальнення та структуризації, була запропонована Томасом Самуелем Куном у праці «Структура наукових революцій» (1962 р.). У цій праці, включаючи подальші й численні авторські доповнення, розкривається аргументована філософська версія історії розвитку науки, природи й характеру наукової комунікації і революцій, закономірностей виникнення нових теорій та соціально-психологічних механізмів панування деяких із них. У цілому, такий підхід забезпечує нову соціокультурну та епістемологічну модель структури наукового пізнання та його результатів, історії, а також логіки модернізації пізнавального процесу та теоретичного моделювання.

Безумовно, ключовим концептуальним нововведенням американського філософа стала особлива інтерпретація поняття «парадигма». Сам Т. Кун, погоджуючись із коментаторами його книги, визнає, що «слово «парадигма»,

яким позначаються «головні філософські елементи книги», має «принаймні двадцять два» різні способи використання. Хоча, заявляє він, якщо усунути стилістичні розбіжності, то «залишаться два різні використання» цього поняття [Кун 1977, с. 237]. Такі два базові значення терміна «парадигма» визначаються у Т. Куна в «Доповненні 1969 року» в такий спосіб: «З одного боку, він (термін «парадигма» – авт.) визначає всю сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і т.п., які характерні для членів даного співтовариства. З іншого боку, він вказує на один вид елемента в цій сукупності – конкретні розв'язання головоломок, які, коли вони використовуються як моделі або приклади, можуть замінити експліцитні правила як основу для розв'язання не розгаданих ще головоломок нормальної науки» [Кун 1977, с. 228].

Отже, для фіксації першого з вимірів феномену парадигми й визначення його функціональної природи Т. Кун використовує назву «соціологічний». Нині, з незначною корекцією, кунівську самооцінку тиражують і деякі сучасні дослідники історії філософії. Наприклад, Є. В. Хомич констатує, що «Кун говорить про можливість виділення двох основних аспектів парадигми: епістеміологічного й соціального» [Хомич 2002, с. 763].

Проте насправді у Т. Куна, який відчув вплив ідей концепції О.Шпенглера [Шендрик 2002, с. 287], не стільки «соціологічний» підхід чи вимір феномену парадигми й науки, скільки соціально-історичний або культурно-цивілізаційний та європоцентристський. Оскільки наука, в його розумінні, набуває статусу спеціалізованого виду діяльності особливої («професійної») соціальної групи в особі «наукового співтовариства» лише в межах західної цивілізації та культури. Самим Т. Куном ця керівна в його концепції ідея, на яку майже не звертають увагу сучасні дослідники, декларується досить жорстко. **«...Тільки цивілізація, – заявляє він, – яка бере свій початок у культурі древніх еллінів, має науку, що дійсно вийшла із зародкового стану. Адже основний обсяг наукового знання є результатом роботи європейських учених в останні чотири століття. У жодному іншому місці, у жодний інший час не були засновані спеціальні співтовариства, які були б такі продуктивні в науковому відношенні (виокремлено нами. – авт.)»** [Кун 1977, с. 220]. Крім того, можна погодитися з оцінкою В. Л. Чуйко, що «специфіка запропонованого» Т. Куном «образу науки полягає в тому, що логіко-методологічні фактори науки втрачають свою надісторичну нормативність і стають функціонально залежними від вирішуваних проблем» [Чуйко 2000, с. 192] і «панівного в дану історичну епоху способу діяльності наукового співтовариства» [Філософській енциклопедичний словник, с. 465], а принциповими в таких умовах стають соціально-психологічні чинники. І особливо те, що «у період «нормальної науки» всі вчені поділяють певний гештальт, парадигму, а в період наукової революції відбувається гештальт-переключення, зміна парадигм» [Кун 1977, с. 192].

У контексті вищезазначеного треба підкреслити, що серед незаперечних свідчень рівня «науковості» сучасної світової та української політології є те, що, незважаючи на істотні розбіжності з ключових теоретико-методологічних засад дослідження й вирішення політичних проблем, вона перетворилася на самостійну наукову й академічну дисципліну, сформувався й активно прогресує професійне наукове співтовариство, різноманітні асоціації чи інституціолізовані об'єднання, видається величезна

кількість спеціалізованих журналів, виникли чіткі стандарти, пріоритети й вимоги до професійної роботи та результатів дослідження політологів. До інституціонального забезпечення сучасної політичної науки треба, безумовно, додати й викладання великої кількості політичних дисциплін, що необхідно для відтворення й подальшого прогресу політичної науки та її суб'єкта – «професійного співтовариства».

Останнє є вкрай важливим, адже нині багато західних дослідників політики й політичної думки підкреслюють, що в їхньому середовищі утворилося саме «професійне співтовариство», а також утвердилася «загальна згода» – ці необхідні передумови й умови для подальшого прогресу будь-якої науки. Окреслюючи його специфіку, наприклад, Р. Гудін й Х. Клінгеманн відзначають, що «консенсус» сучасного західного політологічного співтовариства характеризується «упорядкованим еkleктизмом». Він проявляється в тому, що, з одного боку, «політологи нинішнього покоління» «мають набагато більший вибір дослідницьких інструментів, ніж їхні попередники» й «не надто торопіють перед теоріями й методами дослідження». З іншого боку, в політології подолано непродуктивну «форму організації наукового співтовариства навколо «гуру» – провідних учених, оточених своїми прихильниками» (така ситуація охарактеризована Т. Куном як початкова стадія виникнення нормальної науки). Внаслідок чого, заявляють вони, «представники розрізнених шкіл відчули єдність спільної справи й на порядку денному постали загальнодисциплінарні проблеми» [Гудин, Клінгеманн 1999, с. 39]. При цьому, як підкреслює Г. Алмонд, методологічний «еклектичний плюралізм» «не розділяє вчених, він по своїй суті... стимулює взаємодію між фахівцями, що в остаточному підсумку базується на загальному визнанні неодмінності використання достовірних даних і дотримання правил логічних висновків». А в цілому ж, на думку Г. Алмонда, як показує історія політичної думки «від античності до наших днів», «політичній науці властива єдність змісту й методу, і вона розвивалася в поступальному напрямку, якщо прийняти за вихідну основу цього процесу розширення її фактологічної бази й підвищення вимогливості до наукової точності висновків» [Алмонд 1999, с. 106].

Нагадаємо, що характерними рисами й правилами «наукового співтовариства», ознаками належності індивідів до «професійної наукової групи», які, на переконання Т. Куна, «отримані з практики нормальної науки», є такі: «проблеми, над якими вчений працює, мають бути більш чи менш конкретними»; «вирішення проблем», «які задовольняють його, не можуть бути просто індивідуальними рішеннями, вони мають бути прийнятні як рішення для багатьох»; сама «група» не може бути виділена в суспільстві довільно. Вона «становить правильне, чітко визначене співтовариство професійних учених-колег»; «одне з найсуворіших правил» наукового життя полягає в «забороні на звернення до глав держав або до широких мас народу з питань науки», оскільки «єдиним арбітром професійних досягнень» є сама «професійна група»; «практика нормальної науки» є діяльністю, «якої вчений, як правило, навчений»; «наукова група» «повинна розглядати зміни парадигми як прогрес у науковому пізнанні» [Кун 1977, с. 220-221].

Як додаткові вимоги кунівської моделі до функціонування і розвитку «нормальної науки» висувається ідея про те, що наукове співтовариство становить замкнуту й самодостатню соціально-корпоративну групу, яка працює за єдиними стандартами. Більш конкретно це виражається, по-перше, у формуванні уніфікованих «оцінок і переконань»; по-друге, у можливості

«приймати без доказу єдину систему стандартів»; по-третє, в заощадженні часу на виборі проблем дослідження. «Останні самі настійно вимагають свого вирішення», а завдяки парадигмальності науки вчений має «віру» в те, що «здатен їх вирішити» [Кун 1977, с. 215-216].

Із сформульованих Т. Куном стандартів чи норм діяльності будь-кого «наукового співтовариства» фактично впливає, що відмінність у природознавстві та суспільствознавстві, включаючи політологію, виявляється лише в об'єкті їхньої професійної діяльності. Тоді як усі основні властивості, що характеризують нормальну науку з погляду «соціологічного» виміру її парадигмальності, повністю відповідають нинішньому рівню дослідження політики.

Перш за все, це виявляється у тому, що постпозитивістським соціокультурним і епістемологічним нормам та приписам парадигмальності «нормальної науки» цілком відповідають прийняті в сучасному західному співтоваристві дослідників політики вимоги до критеріїв науковості суб'єкта й результатів пізнання політичних феноменів. Наприклад, Р. Гудін і Х. Клінгеманн зазначають: «Не випадково більшість із нас (західних політологів. – авт.) звичайно говорить про академічні дисципліни як про «професії». Цю думку прекрасно висловив Д. Вальдо, дотепно зауваживши: «науки знають, а вчені сповідують» ... Учені справді сповідують кодекс своєї колективної віри» [Гудин, Клінгеманн 1999, с. 31]².

Отже, вочевидь, що парадигматична побудова «нормальної науки» визначає можливості й перспективи пізнання і специфіку її суб'єкта, яким стає виключно «наукове співтовариство», його діяльність перетворюється на колективну «акцію». Така «наукова акція», за Т. Куном, «у цілому час від часу доводить свою плідність, відкриває нові сфери, виявляє закономірності й перевіряє давні переконання». Тоді як «індивідуальне дослідження проблем нормальної науки майже ніколи не дає подібного ефекту в жодному з цих аспектів» [Кун 1977, с. 63]. А загалом, процес введення й визнання парадигми детермінує інтеграцію її прихильників у професійну групу дослідників, стимулює розвиток наукової дисципліни й створення стійких інституцій подальшого розвитку науки, структурування й оптимізацію системи як дослідницької, так і освітньої діяльності, у тому числі й ефективної підготовки нових поколінь фахівців з числа студентів. У цьому випадку методологічна й методична роль «парадигм» полягає в тому, що їх «вивчення», «у тому числі парадигм набагато більше спеціалізованих», – підкреслює Т. Кун, – «є тим, що, головним чином, і готує студента до членства в тому чи іншому науковому співтоваристві» [Кун 1977, с. 29].

Парадигмальність науки в аспекті підготовки кола фахівців, що розширюється, виявляється «здатною направляти дослідження всієї групи в цілому» на основі наступності і традиції, загальноновизнаних досягнень у тій чи іншій галузі науки, які втілюються в матеріалах підручників. Оскільки

² Для підтвердження останнього деякі дослідники навіть наводять етимологічні обґрунтування. У зв'язку з цим досить цікаво, що в примітці до постпозитивістської констатації ідеї «віри» як базового критерію відтворення наукового співтовариства та знання перекладач дає такий знаковий коментар: «Слово «profess» (англ.) залежно від контексту може бути перекладене як «сповідувати (віру)» або «обрати професію»; profession (англ.) не тільки «професія», а також «віросповідання» і «група людей, що належать до однієї професії» [Гудин, Клінгеманн 1999, с. 31]. Ідею про віру вченого, як вирішальний чинник підтримки тієї чи іншої парадигми у теорії нації та націоналізму, активно експлуатує Е. Сміт [Див: Сміт 2004, с. 50-59].

підручники, стверджує Т. Кун, «створюються тільки внаслідок наукової революції. Вони є основою для нової традиції нормальної науки». За допомогою підручників студенти «приєднуються до людей, які вивчали основи їхньої наукової сфери», а у своїй подальшій дослідницькій діяльності «опиратимуться на одні й ті самі правила та стандарти наукової практики» [Кун 1977, с. 43, 190, 229].

Підкреслимо, що другий зміст поняття «парадигма», який Т. Кун вважав у «філософському розумінні глибшим», ніж перший, «соціологічний», вводився ним для заміни «обмеженої за природою і обсягом структури», позначуваної в традиціях філософської науки терміном «теорія». Крім назви «парадигма», цей додатковий зміст пізніше одержує ще одне термінологічне позначення – «дисциплінарна матриця». «Дисциплінарна, – пояснює Т. Кун свою позицію, – тому що вона враховує звичайну належність учених дослідників до певної дисципліни; «матриця» – тому що вона складена з упорядкованих елементів різного роду». Найважливішими компонентами дисциплінарної матриці Т. Кун вважає: «символічні узагальнення», які «зовні нагадують закони природи», «функціонують у ролі законів», а також у «ролі визначень деяких символів», що «містять» формули цих законів; «метафізичні парадигми», або її «метафізичні частини», тобто «загально визнані приписи» (по суті, це теоретичні постулати, які становлять «онтологічні або евристичні моделі» і виконують їхні пізнавальні функції); «цінності». І хоча, згідно з Т. Куном, їхня спільність визначає «чуття єдності у співтоваристві вчених», він визнає, що недолік його дослідницької уваги до них в аспектах «розгляду джерел кризи й факторів у виборі теорії» «являє собою слабкість його основного тексту» [Кун 1977, с. 237-240]. Фактично під цінностями як компонентом дисциплінарної матриці американський філософ визнає лише майже позитивістські, суто сентистські стандарти, що пред'являються до науки й теорії.

Таким чином, враховуючи висловлені Т. Куном ідеї, може скластись враження, що «епістемологічний» зміст його моделі парадигматичної структури й розвитку пізнання, що створювалася для природознавства, історії «нормальної науки», не є достатньо адекватним для опису й пояснення філософських чи політологічних дисциплін та співтовариств як наукових. А тому серед ряду західних дослідників історії політичної науки кунівська невизначеність гносеологічних можливостей феномену «парадигма» стає теоретичним мотивом для заперечення парадигмальної структури дисциплін, які досліджують соціум, політичні явища та процеси.

Так, зокрема, орієнтуючись на стандарти природознавства й формальне тлумачення положень кунівської концепції парадигмальної структури науки та наукових революцій, М. Доган робить заяву, що «у соціальних науках слово «парадигма» має бути виключене з обігу принаймні в тому випадку, якщо воно вживається без лапок» [Доган 1999, с. 122]. Як вирішальний аргумент, що підтверджує його радикально негативну позицію, він використовує посилання на Т. Куна з його «Передмови» до «Структури наукових революцій» і безапеляційно стверджує, що той «сформулював поняття парадигми для того, щоб чітко визначити кардинальні відмінності між природничими й соціальними науками» [Доган 1999, с. 120].

Між тим, сам Т. Кун стосовно науки не настільки категоричний у даній «Передмові» і має на увазі інтелектуальну атмосферу й специфіку наукового дискурсу в середовищі вчених-природників, з одного боку, і «фахівців у галузі соціальних наук», – з іншого. У цьому випадку принципово є

стилістика зауваження Т. Куна, коли він зазначає: «Особливо я був вражений кількістю й ступенем відкритих відмінностей між соціологами з приводу правомірності постановки тих чи інших наукових проблем і методів їх вирішення. Як історія науки, так і особисті знайомства змусили мене засумніватися в тому, що природознавці можуть відповісти на подібні питання впевненіше й послідовніше, ніж їхні колеги-соціологи». «Практика наукових досліджень у галузі астрономії, фізики, хімії чи біології, – розмірковує він далі, – звичайно не дає ніякого приводу для того, щоб заперечувати самі основи цих наук, тоді як серед психологів або соціологів це зустрічається повсякчас»³. А загалом, з тексту випливає, що в «Передмові» Т. Куна мова йде лише про специфіку наявних практик досліджень у різних галузях науки, причому фіксується проблема відмінностей в інтерпретації отриманих результатів в умовах уже загальноновизнаних або, навпаки, поліваріантних і конкурентних «онтологічних» моделей об'єкта дослідження. Останні, до речі, часто виходять за межі власних основ природознавства, отримавши у Т. Куна назву «квазіметафізичних». У контексті такої інтелектуальної ситуації й відмінності будови двох основних галузей знання власне кунівський висновок зі специфіки наукової діяльності їхніх співтовариств, причому певного періоду, не припускає встановлення нездоланного бар'єру між структурою їхніх теоретичних досягнень. Він лише свідчить, що «спроби знайти джерело цієї відмінності привели мене до усвідомлення ролі в науковому дослідженні того, що я згодом став називати «парадигмами». **Під парадигмами я маю на увазі визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їхніх вирішень** (виокремлено нами. – авт.)» [Кун 1977, с. 10-11].

Проте, наприклад, М. Доган, формально експлуатуючи кунівські ідеї, аргументує свою негативну позицію у відношенні парадигматичності політичної науки в такий спосіб. По-перше, «говорити про парадигму, – підкреслює він, – можна лише в тому випадку, коли одна достовірна теорія панує над усіма іншими і все наукове співтовариство згодне з правильністю її постулатів. ...Що ж до соціальних наук, то в найкращому разі ми спостерігаємо конфронтацію кількох теорій, вірогідність яких неможливо перевірити. Як непряме й додаткове підтвердження вищесказаного, М. Доган

³ Наприклад, що стосується «предмета» «науки про політику», то в цьому питанні серед представників українського наукового співтовариства дослідників політики існують різноманітні концептуальні уявлення (як теоретично обґрунтовані переконання або, навпаки, лише як окремі парадигмальні наукові вірування). Так, різні автори стверджують, що «предметом політології» або «політичної науки» є: «політична сфера людського життя», «її структура, функції, розвиток»; «конкретні прояви, процеси, відносини політичної дійсності»; «політична система як сукупність владних інститутів»; «особливий вид людської діяльності, пов'язаний з одержанням і здійсненням влади, насамперед державної»; «система закономірних взаємозв'язків соціальних суб'єктів з приводу політичної влади, боротьби за неї; сутність, форми і методи політичного владування»; «закономірності діяльності щодо керівництва та управління суспільством на основі публічної влади», «вивчення закономірностей і випадковостей становлення та розвитку взаємовідносин соціальних суб'єктів (особи, соціальних груп, політичних партій, націй, держав тощо) з приводу політичної влади, організації політичних систем в окремих суспільствах та їхню взаємодію на міжнародній арені»; «система закономірностей розвитку і функціонування демократії, її змісту, місця і ролі в політичному житті суспільства». Безумовно, фахівцям у галузі політичних наук добре відомо, що наведений нами та досить лаконічний перелік прикладів тлумачення предмета політології можна продовжувати ще досить довго.

використовує вказівку на значну диференціацію суспільствознавства. «У соціальних науках немає парадигм, – стверджує він, – оскільки кожна дисципліна розбита на автономні фрагменти», а «протиставлення однієї теорії іншій» і «їхнє порівняння» не «супроводжуються обговоренням». По-друге, на думку М. Догана, «непарадигмальність» соціальних наук проявляється в тому, що вони не виконують вимогу, яка диктує, що «теорії мають пояснювати сутнісні аспекти соціальної дійсності». Тому що, переконаний він, «у соціальних науках не буває «фундаментальних відкриттів», як це трапляється у природничих науках. Замість них будуються теорії, які не піддаються перевірці почасти тому, що сама дійсність постійно змінюється». По-третє, безапеляційно констатує західний політолог, «ще важливішою уявляється та обставина, що помилки, допущені видатними вченими природничих наук, переважно мають методологічний характер; у соціальних науках помилки, як правило, мають фундаментальний характер» (парадоксальність останнього категоричного висновку вкрай унікальна, якщо враховувати попереднє доганівське ствердження про нездатності суспільствознавства до «фундаментальних відкриттів»). Четвертий «антипарадигмальний» доганівський аргумент зводиться до того, що політологія не відповідає кунівським стандартам розвитку науки через революції, тобто зміни парадигм. Оскільки навіть у тому випадку, «коли теорія старіє або втрачає своє колишнє значення, від неї все одно залишається якась частина, що включається в нові теорії...». Революцій, за М. Доганом, як парадигмальних «стрибків» у політичній науці не відбувається. Навпаки: «в галузі політичної теорії «очевидний кумулятивний прогрес». Та й взагалі, за версією М. Догана, політична наука «генетично запрограмована» на прогрес за допомогою кількісного росту автономних: «гібридних» (тобто суміжних) і «монодисциплінарних» досліджень, які роблять «безліч емпіричних відкриттів», через що не потребують «загальнодисциплінарної парадигми», яка б «внесла більшу впорядкованість або сприяла єдності в сфері соціальних наук» [Доган 1999, с. 120-122].

З числа прихильників інтерпретації розвитку політичної науки у відповідності з кунівською моделлю і водночас безпосередніх опонентів М. Догана можна виділити професора політичних наук Гейдельберзького університету К. фон Байме. Він не тільки характеризує особливості сучасної політології за допомогою принципів парадигмальності науки, а й, по суті, висуває переконливі контраргументи доганівським заявам на адресу суто кумулятивного розвитку політичного знання. Зокрема, пропонуючи більш універсальний погляд на природу наукових революцій, адаптований до специфіки розвитку суспільствознавства, політичного пізнання і знання, він пише: «Хоча багато хто з надто вдумливих оглядачів намагається розглядати розвиток наукових парадигм як кумулятивний прогрес, ми дедалі більшою мірою усвідомлюємо, що тут ми маємо справу з революціями, описаними в теорії Т. Куна, хоча їх і треба розуміти інакше, ніж революції в природничих науках. Відбувається відродження колишніх поглядів. Неоаристотелізм не такий мертвий, як докоперниківське світорозуміння. У галузі політичної теорії ми радше зіштовхуємося з низкою невеликих нововведень, ніж з однією великою революцією» [Байме 1999, с. 504] .

Тут також необхідно підкреслити, що запропонована Т. Куном модель парадигматичної будови й розвитку науки відкрита для новацій. Вона дозволяє дослідникам інтерпретувати її (у тому числі й зміст базових понять) відповідно до специфіки й завдань їхньої власної, у тому числі політичної,

сфери знання, включаючи пояснення природи криз, що відбуваються в ній. Наочний приклад – модернізація концепту «парадигма» класиком сучасної політології, автором маніфесту і доктрини постбіхевіоралізму, колишнім президентом Американської асоціації політичних наук Д. Істоном. Він, аналізуючи актуальні завдання радикального оновлення політичної науки, змінив смислові наголоси при інтерпретації суті феномену парадигми та логіки розвитку суспільно-політичних досліджень. «У вельми популярній у ті роки книзі Т. Куна «Структура наукових революцій» (Kuhn, 1962), – зазначив класик сучасної політології – була висунута теза про те, що розвиток наук – як природничих, так і суспільних – це, по суті, ірраціональний процес. Будь-які зміни у сфері науки розглядаються автором не як продукт поступового нагромадження знань і розуміння, а як наслідок переходу вчених до нової **парадигми, тобто системи ідеологічних та інших засновків** (виокремлено нами. – авт.), що відбуваються з цілого ряду причин, які піддаються поясненню. З цього погляду історія науки уявляється як ряд коливань від однієї системи засновків (парадигми) до іншої» [Истон]⁴.

Взагалі, треба визнати, що президентське звернення Д. Істона «Нова революція в політичній науці» (1969 р.) і нині є вкрай актуальним. Крім того, само по собі воно стало яскравим прикладом зміни парадигм в межах суспільствознавства, політичних наук, способом її радикальної модернізації у минулому столітті, оскільки у ньому не лише були піддані критиці установки біхевіоралізму, але і сформульовані принципи нового дослідницького підходу, нової парадигми – «постбіхевіоралізму»⁵.

«Постбіхевіоралістську революцію» – цей об'єктивно назрілий спосіб трансформації «біхевіоралістської ортодоксії», Д. Істон соціологічно визначив як «об'єднання людей та інтелектуальну течію», джерела якої виявилися в почутті «глибокої незадоволеності напрямом сучасного політичного дослідження». На думку американського політолога, принциповим недоліком панівної в політичній науці біхевіоралістської парадигми стало «переключення з припису морального дослідження і дії до опису, пояснення і верифікації». Природа такої тенденції визначалася виключно сцієнтистським прагненням до «нагромадження достовірних знань», без яких, як вважала більшість учених-політологів, «засоби для досягнення цілей будуть ненадійними» і перетворять політичні дії «на марну гру» [Истон 1993, с.118].

Зазначимо, що біхевіоралістський підхід Д. Істон повністю не відкидає, бо вважає його виправданою методологічною аналогією природознавству і

⁴ Тут підкреслимо, що Д. Істон розробив антисцієнтистське тлумачення феномену «парадигма» (теоретична модель), запропонувавши постбіхевіоралістське розуміння її природи і призначення. Так, ще у загальноновизнаній науковим співтовариством праці «Політична система» (1953 р.) він сформулював радикально нове бачення предмету політичної науки, яка, на його думку, «покликана вивчати цінності та принципи гідного життя» і «владне розподілення цінностей у суспільстві» [[Електронний ресурс] Истон].

⁵ Зазначимо, що американський теоретик політики виокремив чотири найбільш фундаментальні парадигми як комплекс теоретико-методологічних приписів щодо політичних досліджень та побудови теоретичних моделей суспільно-політичних явищ та процесів. Вони, за його аналітичними узагальненнями, характеризують весь процес розвитку політичної науки в США. Перша парадигма – «формальний (правовий) етап» (з кінця XIX ст.). Другий – «традиційний (неформальний або добіхевіоралістський)» (з 20-х років XX ст.). Третій – біхевіоралістський (панував у період 50-х – 60-х років минулого століття). І, нарешті, четвертий – постбіхевіоралізм.

«фундаментальній науці», характеризує в кунівських термінах – «нормальна» «стратегія політичних досліджень», що дозволять «описати, пояснити і зрозуміти» політичні процеси безвідносно до політичних інтересів їхніх суб'єктів. В інтерпретації президента ААПН загальноприйнятими «ідеальними вимогами», що пред'являлися біхевіоралізмом до науковості політичного пізнання, були «технічна майстерність у досягненні достовірного знання, пошуки фундаментального розуміння з необхідною відстороненістю від практичних турбот, недопущення ціннісного уточнення як такого, що виходить за межі компетенції науки». При цьому, підкреслював Д. Істон, «питання про цінності опиняється, таким чином, осторонь не тому, що ми вважаємо його непослідовним, а тому, що бачимо його невідповідним інструментам, потрібним при вивченні й аналізі емпіричних даних» [Истон 1993, с. 120].

Ці ідеальні риси біхевіоралістських установок і породили, на думку Д. Істона, його головний недолік, а саме, самоусунення наукового співтовариства від будь-яких зобов'язань перед суспільством. А насамперед, відмову політологів вирішувати актуальні проблеми сучасності й давати соціально-політичні рекомендації органам влади і політикам під приводом «неповноти» їхнього наукового знання про політику та її закономірності.

Однак такий радикальний сцієнтизм біхевіоралізму і його локальні за масштабом наукові досягнення зробили політичні дослідження професійно компетентними, але зовсім не потрібними для завдань повсякденної практики в життєдіяльності суспільства та політикуму. У цьому розумінні явна неспроможність біхевіоралізму проявилася в аспекті передбачення соціальних криз.

Між тим, ситуація масштабних соціально-політичних викликів та загроз, перед якою соціальна та політична філософія, так само як політичні науки, виявилися неспроможними, а науковці безсилими, визначила нові завдання – «зміцнити їхню професійну здатність передбачати і діяти таким чином, щоб удосконалити політичне життя відповідно до гуманістичного критерію». Нові вимоги епохи поставили співтовариство дослідників політики перед дилемою: «практична релевантність» і вирішення «насущних проблем дня» чи «теоретична автономія, чіткість і відносна відокремленість» для того, щоб неспішно «вносити доповнення в центральні ланки фундаментального знання» [Истон 1993, с. 119-120].

Підкреслимо, що в аспекті специфіки біхевіоралізму негативні моменти його абсолютизації вимог методологічної чистоти досліджень виявилися у формі класичної проблеми співвідношення мети і засобів пізнавальної діяльності. З усією очевидністю перед співтовариством політологів постало питання, чому служити – чи то строгості методології, чи то соціальним цілям? Сам Д. Істон запропонував знехтувати першим на угоду досягнення останніх. «Ми повинні визнати, – заявив він, – нагальну потребу того безпосереднього звертання до проблем з метою одержання негайних, чітких відповідей, використовуючи доступні засоби, якими б невідповідними вони не були. Ми не можемо більше брати на озброєння ідеальну наукову установку біхевіоралізму, яка говорить, що через неповноту нашого знання його застосування обмежене і треба, мовляв, чекати результатів майбутніх фундаментальних досліджень» [Истон 1993, с.121].

При цьому Д. Істон не вимагає відмовитися від біхевіоралістського підходу як від «історичних завдань фундаментальної науки». Тому гасло його радикальної (парадигмальної) модернізації політичної науки або революції в

ній – «розглядати постбіхевіоралізм не як погрозу біхевіоральному дослідженню, а як його розширення, настільки необхідне для того, щоб подолати незвичайні явища сучасної епохи» [Истон 1993, с.120-121].

Чим і як пропонує президент ААПН доповнити біхевіоралізм, домогтися «збільшення достовірного знання», зберігши при цьому його «загально визнані довгострокові наукові інтереси», як-от: «реконцептуалізація найважливіших змінних, подальший пошук адекватних одиниць політичного аналізу, дослідження альтернативних теорій і моделей діяльності систем різного типу». Перше – ввести в аналіз «ціннісні», тобто «нормативні передумови» і перебороти «міф про те, що дослідження може бути незалежним від цінностей або нейтральним». Треба припинити розвивати політичну науку, орієнтуючись виключно на те, що «суб'єкти і змінні, обрані для дослідження, дані, які ми збираємо, інтерпретації, які виробляємо, – усе має якусь надзвичайну первоздану чистоту, не замутнену ніякими ціннісними передумовами, з якими ми свідомо чи ні погоджуємося». Друге. Зберігши в дослідженнях політики їхні фундаментальні стратегічні цілі, «тимчасово перерозподілити ресурси між фундаментальним і прикладним дослідженням» і звернутися до розробки рекомендацій з вирішення нагальних кризових соціально-політичних проблем. Третє. У теоретико-методологічному аспекті дотримуватись нових «ідеальних вимог до політичної науки». У цьому випадку у самого Д. Істона ми знаходимо рекомендації до застосування в межах політичного аналізу і прогнозу, категоріально інші («наслідки» і «результати» досягнення «політичних цілей»), але близькі по суті тим, що були запропоновані Р. Мертоном у поняттях «явні» і «латентні» функції. Четверте. Критеріями для практичного використання одержуваного політичного знання мають бути «гуманістичні цінності» і «подолання національної обмеженості», «служіння» не елітам чи «інтересам однієї нації», а «інтересам суспільства» в особі різних соціальних груп, особливо «соціальних і національних меншин». Усе це разом узятє й забезпечить таке необхідне суспільству «застосування знання експертів на благо соціальних реформ». П'яте. Потрібна нова мораль, що подолає веберівську дистанцію між покликанням ученого й політика і «приведе до політизації професії» політолога. Новим етосом у науці повинна стати позиція «відповідальності інтелектуала» і «кваліфікованої участі професіонала». Історично необхідною є перебудова і діяльності, й організації політологів. Вона муситиме служити не тільки сцієнтистському егоїзму, тобто забезпечувати розвиток науки і відтворення наукового співтовариства (викладання), але й працювати на політиків як їхні «консультанти». У структурному відношенні подібна «революція постбіхевіоралізму» передбачає реформу професійної асоціації політологів. З огляду на багатомірність соціальних проблем, потреби їхнього ефективного вирішення, треба «зібрати науки (економічні, психологічні, політичні. – авт.) разом у певну організацію, яка зможе мобілізувати ресурси всіх суспільних наук і сфокусувати їх на спеціальних проблемах». «Зрештою, – робить висновок Д. Істон, – для нас настав час зрозуміти особливу відповідальність людей, що вивчають політику. Ми повинні взяти на себе ініціативу зажадати створення федерації вчених-суспільствознавців... До завдань такої федерації входило б визначати найгостріші питання дня, роз'яснювати цілі, оцінювати дії, розпочати іншими, вивчати і пропонувати альтернативні рішення і енергійно впроваджувати все це в політичну сферу». Інакше, заявляє він, позиція «невтручання» у тих умовах, коли «проблеми в навколишньому світі множаться і стають дедалі глибшими», політологи,

лишаючись на позиціях біхевіоралізму, неминуче перетворяться на політичних консерваторів, «захисників соціального порядку» [Истон 1993, с.1122-128].

Як показала історія західної політичної науки, привид аксіологічного нормативізму, заявлений Д. Истоном у «маніфесті постбіхевіоралізму», бродив не тільки в умах науковців-політологів, невдоволених режимом біхевіоралізму, а й справді здійснив у другій половині ХХ сторіччя революцію в дослідженнях суспільних і політичних явищ. Це привело до того, що була усунута жорстка дихотомія нормативізм – емпіризм, а сам біхевіоралізм став інтерпретуватися як сцієнтистський нормативізм. В інтелектуальній атмосфері постмодернізму «біхевіоралізм» почав сприйматися як парадигма, що встановлює в політичних науках диктат гносеологічних норм. Тим самим утверджувати сукупність «орієнтирів і взірців, з притаманною їм абсолютною, універсальною значимістю для пізнавальної діяльності людини, які мають (повинні мати) примусову силу і виступають (повинні виступати) як правила й основи пізнавальних процедур». Фактично в основу даної парадигми був закладений «ідеал політичного знання як об'єктивного, ціннісно нейтрального, інструментального, що піддається верифікації, формалізації і, відповідно, квантифікації» [Бойцова 2003, с. 33-34]. Крім того, істотним недоліком парадигми «біхевіоралізму» стало й обмеження предметної сфери політичної науки. Оскільки всяка «усталена, визнана» у ній теорія перетворювалася на нормативне обмеження предметної сфери політичних досліджень, по-перше, за дихотомією наукові – ненаукові, по-друге, «в розумінні визначення нею центральних проблем та об'єктів вивчення даної наукової дисципліни» [Гоулдман 1999, с. 406].

Постбіхевіоральна революція сприяла радикальному розширенню предмета політико-філософських та суто політичних досліджень. Особливо з погляду їхньої суспільної актуальності, на якій наполягав ще Д. Истон. Що стосується проблематики політичних досліджень, то революція в політичній філософії і науці в останній третині ХХ століття почала приносити свої плоди вже з огляду на те, що «було поставлено багато нових питань, а також розроблено інші підходи до вирішення ряду старих проблем» [Парех 1999, с. 485]. Як відзначає професор політики Халльського університету (Великобританія) Б. Парех, зросла «стурбованість якістю колективного життя», що «стимулювало розвиток досліджень, присвячених природі політичного співтовариства, партиципаторної демократії, політичній освіті громадян, громадянським чеснотам». Актуалізувалася проблематика прав особистості і соціальних меншин, природи «соціальної справедливості», «теорії і практики демократії», «політичних інститутів», «національної самобутності і культурного плюралізму», «гуманітарного обов'язку і природи міжнародної справедливості», «ставлення людини до природи і прийнятні моделі економічного розвитку», «структурних змін громадянського суспільства», «фемінізму», «комунітаризму» тощо [див., наприклад: Янг 1999, с. 455–462; Парех, с. 486–491].

Отже, як переконливо демонструє розвиток філософського й політологічного знання ХХ – початку ХХІ століть й свідчать численні оцінки його провідних представників, основні принципи й значення «парадигмальності» науки дозволяють структурно й еволюційно реконструювати теоретичні уявлення про різноманітні духовні та матеріальні феномени і процеси. У багатьох же аспектах парадигмальна модель науки має навіть незаперечні переваги для дослідження й систематизації історії та

масиву сучасного знання про суспільне життя, його політичні виміри та прояви. Насамперед це стосується питань про природу предметної сфери політологічних досліджень та теоретичних моделей, загальноовизначених критеріїв наукових досягнень, наприклад, у формі передбачень і рекомендацій, а також специфіки наукового прогресу в політології.

Хоча, як ми вже зазначали, для доказу «ненауковості» політології як вирішальний аргумент використовується посилення на факт існування численних «дисциплінарних матриць» і визначень предмета «політології», що нерідко замість одиначної назви (особливо в англо-американській традиції) веде до слововживання у формі множини – «політичні науки». Проте таке явище цілком вписується не тільки в кунівську інтерпретацію «допарадигмального» рівня розвитку, а й відповідає його ідеї про те, що наукове знання утворюється конкуренцією кількох «парадигм», які «самі можуть керувати дослідженням» навіть при відсутності загальноовизначених «правил». Крім того, відзначений негатив політичних наук здатний бути й позитивом, тому що, згідно з Т. Куном, кожна «нова парадигма припускає й нове, чіткіше визначення ділянки дослідження», оскільки знаходить «для всіх явищ відповідне місце в теоретичних побудовах дослідницької сфери вченого» [Кун 1977, с. 68, 39, 135].

У контексті цього переконливим прикладом виходу зі сформованої дискусійної ситуації про невизначеність предмета політології, як наслідок, свідчення її «ненауковості», може бути рішення, що пропонують, наприклад, Р. Гудін і Х. Клінгеманн. «Багато було написано про те, – підкреслюють вони, – чи є політична наука наукою в істинному значенні цього слова. Відповідь на питання значною мірою залежить від того, що саме вкладається в поняття «наука». Нам уявляється правильним досить коротке визначення науки як «систематичного вивчення, спрямованого на створення дедалі диференційованішого комплексу впорядкованих уявлень про емпіричний світ». Якщо виходити з цього лаконічного формулювання, навряд чи можна сумніватися в тому, що вивчення політики може претендувати на статус науки» [Гудин, Клінгеманн 1999, с. 35].

Як принциповий аргумент до цього, треба додати, що навряд чи сьогодні хто-небудь із позицій «несвідомого» або «надсвідомого» представника наукового співтовариства заперечуватиме, що такі феномени, як «влада», «владний розподіл цінностей», «держава і його інститути», «політична система» або «політична діяльність», які є основною предметною сферою (відповідно об'єктами) для теоретично систематизованих політичних уявлень, не являють собою «емпіричну реальність».

Крім того, рівень і характер сучасного політологічного знання й досліджень цілком відповідають і сцієнтистським постпозитивістським методологічним установам. Відповідно до них, факти не існують без теорії, а політичні феномени та процеси, за аналогією до природних, не можна інтерпретувати, «якщо відсутнє хоча б у неявному вигляді переплетення теоретичних та методологічних настанов, принципів, які допускають відбір, оцінку й критику фактів» [Кун 1977, с. 36].

Безумовно, в аспекті проблеми «парадигмальності» політологічне знання (так само, як і філософське) має принципову відмінність від природничонаукового. І зрозуміло, що в цьому випадку політичні науки, безсумнівно, не відповідають стандартам, що їх приписує постпозитивізм для «нормальної науки», тобто «заснованому на парадигмі дослідження», а також принципам, які регламентують перетворення теорії на парадигму.

Йдеться про абсолютизацію кунівського постулату, який приписує, що «тільки коли експеримент і пробна теорія виявляються відповідними одне одному, ... теорія стає парадигмою» [Кун 1977, с. 90–91]. Проте відсутність цього в політичних або філософських дослідженнях є не їхнім принциповим дефектом, а специфікою. Вони, як і будь-яка галузь нормальної науки, обов'язково виходять із загальнонаукових або «квазіметафізичних приписів», зокрема застосування й створення тих методів пізнання й верифікації, які відповідали б специфіці об'єкта дослідження. Принципова ж відмінність масштабних та історично рухливих соціальних феноменів і процесів, включаючи політичні, у тому, що стосовно них експерименти, у природничо-науковому смислі даного поняття, не застосовні, якщо, звичайно, не брати до уваги пострадянські ідеологічні штампи.

Література

- Алмонд, Г. (1999). *Политическая наука: история дисциплины / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 69-112.
- Байме, К. (1999). *Политическая теория: эмпирическая политическая теория / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 495-506.
- Бойцова, О. Ю. (2003). Нормативизм в западной политической мысли: проблема определения // *Полис*, № 6, с. 27-37.
- Гоулдман, К. (1999). *Международные отношения: общие проблемы / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 387-409.
- Грин, Д. П., Шапиро, И. (1994). Объяснение политики с позиций теории рационального выбора: Почему так мало удалось узнать? // *Полис*. – № 3, с. 59-74.
- Гудин, Р. И., Клингеманн, Х.-Д. (1999). *Политическая наука как дисциплина / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 29-68.
- Доган, М. (1999). *Политическая наука и другие социальные науки / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 113-146.
- Истон, Д. *История политической науки в Соединенных Штатах: прошлое и настоящее* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pavroz.ru/files/eastonpoliticalscience.pdf>.
- Истон, Д. (1993). Новая революция в политической науке // *Социально-политический журнал*, №8, с. 115-128.
- Кун, Т. (1977). *Структура научных революций*. – М.: Издательство «Прогресс», 320 с.
- Миллер, Д. (1990). *Политическая теория // Политология: вчера и сегодня*. – М. – С. 5-12.
- Парех, Б. (1999). *Политическая теория: общие проблемы / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с. 478-494.
- Постанова президії ВАК України від 2 липня 2008 р. № 99-06/6 // *Бюлетень Вищої атестаційної комісії України*, 2009. – № 3. – 40 с.
- Сартори, Дж. (2003). Искажение концептов в сравнительной политологии // *Полис*, № 3, с.67-77.
- Сміт, Е. (2004). *Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія*. – К.: „К.І.С.“, 170 с.
- Современная буржуазная политическая наука: проблемы государства и демократии*. (1982). – М.: «Наука», 335 с.
- Соловьев, А. И. (1998). Мозаичная парадигма российской политологии // *Полис*, № 4, с. 5-20.
- Філософський енциклопедичний словник*. (2002). – К.: Абрис, 742 с.
- Хилько, М. І. (2007). *Політологія як нова парадигма освітньо-наукового*

знання / Філософська та політологічна освіта в Україні на перетині тисячоліть. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», с. 190-228.

- Хомич, Е. В. (2002). *Парадигма / История философии: Энциклопедия*. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, с. 763.
- Чуйко, В. Л. (2000). *Рефлексія основоположень методологій філософії науки: Монографія*. – К.: Центр практичної філософії, 250 с.
- Шендрик, А. И. (2002). *Теория культуры: Учеб. Пособие для вузов*. – М.: ЮНИТИ-ДАНА. Единство, 519 с.
- Янг, А. М. (1999). *Политическая теория: общие проблемы / Политическая наука: новые направления*. – М.: Вече, с.455–462.

References

- Almond, G. (1999). *Politicheskaya nauka: istoriya discipliny / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Bajme, K. (1999). *Politicheskaya teoriya: empiricheskaya politicheskaya teoriya / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Bojцова, О. Yu. (2003). Normativizm v zapadnoj politicheskoy mysli: problema opredeleniya // *Polis*. – № 6.
- Chujko, V. L. (2000). *Refleksiya osnovopolozhen metodologij filosofii nauki: monografiya*. – Kyiv: Centr praktichnoï filosofii.
- Dogan, M. (1999). *Politicheskaya nauka i drugie socialnye nauki / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Filosofskij enciklopedichnij slovník*. – Kyiv: Abris, 2002. – 742 s.
- Gouldman, K. (1999). *Mezhdunarodnye otnosheniya: obshhie problemy / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Grin, D. P., & Shapiro, I. (1994). Obyasnenie politiki s pozicij teorii racionalnogo vybora: Pochemu tak malo udalos uznat? // *Polis*. – № 3.
- Gudin, R. I., & Klingemann, H.-D. (1999). *Politicheskaya nauka kak disciplina / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Iston, D. Istoriya politicheskoy nauki v soedinennyx shtatax: proshloe i nastoyashhee. Retrieved from <http://pavroz.ru/files/eastonpoliticalscience.pdf>.
- Iston, D. (1993) Novaya revolyuciya v politicheskoy nauke // *Socialno-politicheskij zhurnal*. – №8.
- Khilko, M. I. (2007). *Politologiya yak nova paradigma osvityno-naukovogo znannya / Filosofska ta politologichna osvita v Ukrainy na peretini tisyacholit*. – Kyiv: Vydavnycho-poligrafichnij centr «Kyivskij universytet».
- Khomich, E. V. (2002). *Paradigma / Istoriya filosofii: enciklopediya*. – Мн.: Interpresservis; Knizhnyj Dom.
- Kun, T. (1977). *Struktura nauchnyx revolyucij*. – Moscow: Izdatelstvo «Progress».
- Miller, D. (1990). *Politicheskaya teoriya // Politologiya vchera i segodniya*. – Moscow.
- Parex, B. (1999). *Politicheskaya teoriya: obshhie problemy / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.
- Postanova prezidii VAK Ukrainy vid 2 lipnya 2008 r. № 99-06/6 (2009) // *Byuleten Vyshhoi atestacijnoi komisii Ukrainy*. – № 3.
- Sartori, Dzh. (2003). Iskazhenie konceptov v sravnitelnoj politologii // *Polis*. – № 3.
- Shendrik, A. I. (2002). *Teoriya kultury: Ucheb. posobie dlya vuzov*. – Moscow:

YNITI-DANA. Edinstvo.

- Smit, E. (2004). *Nacionalizm: Teoriya, ideologiya, istoriya*. – Kyiv: „K.I.S.”.
Sovremennaya burzhuaznaya politicheskaya nauka: problemy gosudarstva i demokratii (1982). – Moscow: «Nauka».
- Solovev, A. I. (1998). Mozaichnaya paradigma rossijskoj politologii // *Polis*. – № 4.
- Yang, A. M. (1999). *Politicheskaya teoriya: obshhie problemy / politicheskaya nauka: novye napravleniya*. – Moscow: Veche.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 23.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 26.07.2016

Плотнікова А.Д.

магістр журналістики,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
a.d.plotnikova@gmail.com

**НОВИНИ В РАМКАХ ЧИ БЕЗ МЕЖ:
МЕДІЙНИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ УКРАЇНСЬКИХ НОВИНСЬКИХ
САЙТІВ**

Анотація. Проаналізовано поняття порядку денного в контексті медіазнавчого, соціологічного і політологічного дискурсів. Окреслено основні типи порядку денного та окремо виведено авторське визначення медійного порядку денного. Вивчено узгодженість медійного порядку денного новинних сайтів на прикладі трьох найпопулярніших мережесвих ресурсів серед української аудиторії. Досліджено явище фреймінгу як порядку денного другого рівня. Визначено, що загальний медійний порядок денний українських новинних сайтів позначається помітним превалюванням тем соціально-політичного характеру.

Ключові слова: медійний порядок денний, медіаефекти, формування порядку денного, пріоритети медіа

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 4, бібл.: 15

Anastasiia Plotnikova

Master of journalism,
Taras Shevchenko national university of Kyiv
Kyiv, Ukraine
a.d.plotnikova@gmail.com

**NEWS IN FRAMES OR BEYOND: MEDIA AGENDA OF
UKRAINIAN NEWS WEBSITES**

Annotation. A notion of agenda in the context of media studying, sociological and politological discourses has been analyzed. Main types of agenda have been described, own definition of media agenda has been stated. The similarity of agendas of the three most popular websites for ukrainian audience has been distinguished. Framing phenomenon as a second level agenda setting has been studied. It has been determined that agenda of Ukrainian news websites appears with a substantial prevalence of socio-political issues.

Keywords: media agenda, media effects, agenda setting, media priorities
Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 4, bibl.: 15

Вступ. Особливості медіавпливу на аудиторію дедалі частіше стають предметом рефлексії різних наукових галузей. При цьому медійний вплив нерідко змальовують гіперболічно: беззаперечним, всеохопним, невідворотним, деструктивним для соціуму. Між тим слід чітко визначати межі подібних явищ, і розвідки, спрямовані на їх з'ясування, є необхідністю на тлі безґрунтовних уявлень. Характерною для українського наукового дискурсу є проблема недостатньої емпіричної фіксованості випадків медіавпливу.

У період активних перетворень, за політичної й соціальної

нестабільності в країні суспільство виявляє посилену зацікавленість в інформації про навколишню дійсність. У рейтингу «крижкості» держав 2015 року, сформованим за участі Американського Фонду Миру (Fund for Peace) спільно з журналом «Foreign Policy», Україна потрапила в групу з рівнем стабільності нижче середнього і посіла 84-те місце, втративши за один рік одразу 29 позицій, що передусім обумовлено наявним військовим конфліктом. У таких умовах основні інформаційні канали особливою мірою реалізуються в конструюванні реальності. У таких умовах основні інформаційні канали особливою мірою реалізуються в конструюванні реальності [Баксанский 2012; Красикова 2013].

Медійний порядок денний – спеціальне поняття, що належить до термінологічного апарату теорії формування порядку денного. Теорію вивели у соціологічних дослідженнях електоральної поведінки громадян у 20-х роках ХХ століття, однак нині її не зводять виключно до виборчих кампаній, і багато вчених безперервно досліджують порядок денний не лише в його політичному сенсі, а і суто в медіазнавчому. Крім цього, у світі сьогодні вивчають порядок денний другого й третього рівня, а в Україні немає праць, які торкнулися б хоча би першого. Такі обставини є незадовільними для української науки, тож пропонується тема має становити для нас винятковий інтерес.

У сучасній Україні дослідницька увага до феномену формування порядку денного недостатня. Окремі аспекти теорії формування порядку денного наводяться у роботах Л. Нагорної, Г. Почепцова, В. Іванова, Ю. Левенця, В. Кулика. Здебільшого ці аспекти описуються у межах зв'язків з громадськістю (PR), зв'язків з урядовими організаціями (GR), політичного консалтингу тощо, однак із позиції медіавпливу окреслений феномен не вивчав жоден український дослідник.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Семантичне наповнення категорії порядку денного відбувалося поступово, протягом ХХ і ХХІ ст., із розвитком теорії масової комунікації. М. МакКомбс і Д. Шоу – автори теорії формування порядку денного сформулювали три базові різновиди порядку денного: особистий або внутрішній (intrapersonal) – систему пріоритетів щодо найбільш важливих для самого індивіда соціальних і політичних проблем; міжособистісний (interpersonal) – систему пріоритетів щодо тих проблем, які індивід обговорює з членами своєї мікрогрупи; передбачуваний громадський (perceived community agenda) – уявлення індивіда про те, які проблеми є найбільш важливими для того співтовариства, до якого він належить [McCombs 1972]. В усіх трьох різновидах порядку денного наявний елемент пріоритетності, що і має братися за основу правильного розуміння поняття. Як самі автори теорії формування порядку денного, так і їх послідовники виходили (і виходять сьогодні) з того, що головним суб'єктом формування усіх трьох різновидів порядку денного є засоби масової інформації (ЗМІ).

Запропонована М. МакКомбсом і Д. Шоу класифікація міцно закріпилася в дослідницькому арсеналі вчених, однак не стала основною для сучасного медіазнавства. У цьому дослідженні ми спираємося на класифікацію порядку денного американськими медіадослідниками Е. Роджерсом і Дж. Діарінгом, яка найбільше відповідає усталеним традиціям вивчення формування порядку денного. Вчені узагальнили дослідження, наявні на період кінця ХХ ст, побудувавши модель того, як взаємодіють і конкурують між собою кілька видів порядку денного. Е. Роджерс і

Дж. Діарінг виділили три види порядку денного:

1. Політичний – той, що встановлює держава (а саме, представники виконавчої, судової та законодавчої влади).

2. Медійний порядок денний, який встановлюють ЗМІ.

3. Суспільний порядок денний, який являє собою кумулятивний порядок денний, сформований під дією попередніх двох, а також під впливом особистого порядку денного членів соціуму [Rogers 1988].

Взаємодія різних типів порядку денного залишається важливим дискусійним питанням. Видається очевидним, що ЗМІ відіграють вирішальну роль в формуванні суспільного порядку денного. При цьому ніколи суспільний та медійний порядок денний не збігаються повністю, адже, по-перше, ЗМІ не в силах охопити весь спектр питань суспільної порядку, по-друге, людей хвилюють деякі проблеми незалежно від висвітлення їх у ЗМІ.

Медійний порядок денний як окрема категорія медіазнавчого дискурсу не часто стає предметом наукової рефлексії вітчизняних дослідників. Нам вдалося виявити лише кілька робіт у межах пострадянського простору, в яких ідеться про існування медійного порядку денного. Так, Г. Почепцов називає порядок денний «ефектом акцентуації події, за якого вона перетворюється у подію першого рангу для громадської свідомості» [Почепцов 1999]. За визначенням Г. Ковальова, медійний порядок денний – це «набір з п'яти-семи різних тем, пропонованих новинними ЗМІ суспільству для ознайомлення» [Ковалёв 2013]. В. Іванов, розкриваючи специфіку формування порядку денного, пише, що цей ефект виникає завдяки довготривалому (мінімум декілька тижнів) висвітленню певних тем [Іванов 2013]. І. Рогозіна зазначає, що виникнення терміну «порядок денний» акцентує на тому, що селективність і дозування інформації при репрезентації реальності є неunikними [Рогозіна 2003]. На думку дослідниці, термін «порядок денний» не відбиває ні сутнісних властивостей процесу медіафільтрації, ні його результатів, тож з боку ученої виникає пропозиція позначати феномен порядку денного терміном «медіа-селект», що, на наш погляд, є досить слушним. Медіа-селектом є певний набір селективів – медіа-текстів, що структурують актуальні для реципієнта події та явища реальності [Рогозіна 2003].

Дослідження варіативності тлумачень порядку денного та аналіз робіт, присвячених темі медійного порядку денного, дозволили нам сконструювати таблицю атрибутів порядку денного (див. табл. 1), на основі якої ми обстоюємо власне визначення поняття медійного порядку денного як окремої категорії медіазнавчого дискурсу. Пропонуємо визначити медійний порядок денний як спектр систематично відображуваних у медійних повідомленнях тем, які відбивають пріоритети медіа в інформації про навколишню дійсність. Ми переконані, що кількість тем медійного порядку денного не є сутнісним атрибутом поняття, а отже і не повинна бути відображена у його визначенні, адже поняття медійного порядку денного має торкатися різних типів ЗМІ, зокрема і мережевих, де перелік головних тем часто не обмежується їх фіксованою кількістю, як, наприклад, у випадку телевізійних ЗМІ. Тож на сучасному етапі розвитку медіасередовища акцент на кількості тем порядку денного не є принциповим.

Таблиця 1 – Атрибути різних типів порядку денного

Атрибути	Порядок денний			
	Особистий	Медійний	Політичний	Суспільний
Інші назви	Власний, внутрішній	Інформаційний	Формальний, інституціональний	Громадський, системний
Носій	Індивід	ЗМІ та ЗМК	Влада	Соціум
Визначення	Індивідуалізована система пріоритетів щодо найбільш важливих соціальних і політичних проблем	Спектр систематично відображуваних у медійних повідомленнях тем, які відбивають пріоритети медіа в інформації про навколишню дійсність	Сукупність найбільш значущих політичних питань, винесених на публічне обговорення	Узагальнений ієрархічний реєстр важливих проблем сьогодення
Суб'єкти формування	Індивід	Редакція медійного каналу, ньюзмейкери, представники влади, економічні агенти	Представники виконавчої, судової та законодавчої влади	ЗМІ та ЗМК, влада, активісти, лідери думок, різні соціальні групи
Об'єкт порядку денного	Теми, які вважає значущими для себе конкретна особа	Теми, які вважають значущими для суспільства і держави співробітники ЗМІ та ЗМК	Привнесені в політичну сферу політичні й неполітичні проблеми, що піддаються статистичній верифікації; теми, які вважає значущими для держави влада	Теми, які є важливі для суспільства в результаті постійного наголошення на них у ЗМІ, а також теми, що стосуються злободенних проблем незважаючи на замовчування їх у медіа чи ігнорування цих проблем владою
Чинники формування	Особисті інтереси, суспільний порядок денний	Інформаційні приводи; суспільний та політичний порядок денний; особистий порядок денний представників редакції; комерціалізація ЗМІ; інформаційна політика держави	Політизація (технологія актуалізації певних аспектів соціальної дійсності); медійний порядок денний	Медійний та політичний порядок денний

Джерело: побудовано за власними дослідженнями

На формування медійного порядку денного, як зазначає Ю. Беленькая, можуть впливати такі чинники: 1) політичний порядок денний (необхідність висвітлення соціально ціннісної інформації, до якої буде прикута увага громадськості, призводить до того, що низка тем, що висвітлюватимуться в новинах різних каналів, може збігатися); 2) комерціалізація ЗМІ (рейтинг

новинних програм залежить від освітлення тих подій, до яких буде прикута увага громадськості); 3) інформаційна політика ЗМІ (управління інформаційними потоками відповідно до завдань того чи іншого ЗМІ); 4) особистісні чинники (система пріоритетів щодо найбільш важливих для керівництва каналу соціальних і політичних проблем) [Беленькая 2010]. О. Кольцова описує основні типи агентів впливу на ЗМК: державні (уряд, державні службовці всіх рівнів), економічні агенти (власники всіх рівнів, спонсори і рекламодавці), джерела інформації (ньюзмейкери), агенти відкритого насильства (співробітники силових відомств і кримінальні авторитети), виробники новин (керівники ЗМІ, журналісти) [Кольцова 2000].

Формування порядку денного функціонує на двох рівнях. Як уже згадувалося в теоріях комунікації, на першому рівні мас-медіа закладають в громадській свідомості уявлення про те, який об'єкт є важливим, а на другому – яка частина (або фрейм) цього об'єкту є важливою. На нашу думку, медійний порядок денний слід визначати більш загальним, широким поняттям, а фреймінг, як порядок денний другого рівня – вузьким, спеціальним. Отже, по суті, фреймінг є технологією формування порядку денного, і досліджувати його варто також з боку когнітивного (змістового) та афективного (емоційного, оцінного) компоненту.

Недостатня вивченість феномену формування порядку денного в українському медіазнавстві обумовлює підстави для ретельного розгляду цього явища на прикладі українських медіа.

Об'єктом дослідження є українські новинні сайти, позначені найбільшою популярністю серед аудиторії згідно з рейтингом видання «Новое Время». Основою для його складання стала кількість переглядів сторінок сайтів у жовтні 2015 року за даними Gemius. Досліджено сайти «Обозреватель», «Цензор.Нет» та «Українська правда» – як ті, що посіли перші три позиції в рейтингу. Доцільність фокусації саме на мережевому сегменті системи засобів масової інформації зумовлена результатами проведеного у 2015 році дослідження компанії Nielsen, згідно з яким 48% українських респондентів для отримання актуальних новин користуються пошуковими системами і новинними сайтами.

Мета дослідження – визначити узгодженість медійного порядку денного новинних сайтів за параметром тематичної пропорційності.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) дослідити тематику новинних матеріалів;
- 2) окреслити медійний порядок денний досліджуваних сайтів на основі найчастіше згадуваних тем;
- 3) з'ясувати узгодженість медійного порядку денного досліджуваних сайтів за розподілом тем новин.

Виявити теми матеріалів, які найбільше фігурують в порядку денному досліджуваних сайтів, та простежити їх співвіднесення дозволили, відповідно, метод контент- та кореляційного аналізу, а також метод порівняльного аналізу.

Результати дослідження. Для дослідження обрано двотижневий період з 01.02.16 по 14.02.16. Вибір хронологічних меж зумовлений бажаною для достовірності аналізу інформаційною одноманітністю, яка зберігається за відсутності святкових днів та визначних дат. Порядок денний операціоналізується через певну кількість одиниць, що піддаються підрахунку (кількості секунд, присвячених певній темі, або сантиметрів газетної площі, присвячених тій же темі) [Шестов 2015]. Основні теми

порядку денного визначаються шляхом фіксації найпоширеніших ключових слів з переліку заголовків новинних матеріалів. У такий спосіб можна з'ясувати, які питання є більш і менш пріоритетними у порядку денному кожного новинного сайту з досліджуваних.

Контент-аналіз було проведено у два етапи: у першому одиницями аналізу були тематичні категорії, у другому – тематичні маркери як більш вузькі, пов'язані з конкретної низкою подій сюжетні індикатори. Сформований вище підхід дозволяє врахувати декілька принципових нюансів. Окрім виокремлення сукупності тем порядку денного, простежити межі їх розкриття (з'ясувати, які аспекти пропонуються до розгляду, що з погляду методології тяжіє до визначення «фреймів»). Таким чином, завдяки словесно-орієнтованому методу контент-аналізу ми можемо здійснити експертизу не тільки тем, що фігурують у порядку денному досліджуваних сайтів, а і визначити рамки, в яких ці теми пропонуються до ознайомлення. Це поглиблює аналіз до другого рівня порядку денного, який часто називають фреймінгом.

Ми сформувавши список новинних матеріалів, які було опубліковано на аналізованих сайтах протягом усього періоду дослідження. Інтерес для нас становили матеріали, позначені співробітниками редакції як головні: на сайті «Цензор.НЕТ» ними стали «ТОП-новини», на сайті «Українська правда» - «Головні новини», і на сайті «Обозреватель» - новини рубрики «Головне». На сайті «Української правди» у період з 1.02.16 по 14.02.16 у рубриці «Головні новини» було опубліковано 195 новин, на сайті «Цензор.НЕТ» - 2526 новин, на сайті «Обозреватель» - 554 новини. З переліку, сформованого протягом двотижневого періоду, було виокремлено сукупність ключових слів. Процедура виокремлення здійснювалася за допомогою сервісу Tagul (<https://tagul.com>), що є у вільному доступі. На якісному етапі аналізу пропонованих сервісом ключових слів ми брали до уваги предикативний центр речення, при цьому виражені дієсловами присудки (у разі, якщо вони потрапляли до переліку ключових слів) було переформульовано в іменники, адже при врахуванні основного постулату теорії формування порядку денного (ЗМІ вказують своїй аудиторії, про що думати) саме такий варіант буде найбільш прийнятним. До низки ключових слів потрапили і власні, і загальні назви – більше того, наявні навіть декілька абстрактних понять, які переважно не викликають очевидних асоціацій (на відміну від більшості інших ключових слів).

У табл. 2 представлено відсоткові значення, які відповідають кожній категорії ключових слів у співвідношенні до всієї сукупності новинних заголовків за досліджуваний період. Наприклад, у головних новинах сайту «Цензор.НЕТ» категорія безпека займає 11%, отже, 11% «головних» тем, за позицією редакції сайту, стосуються безпеки. Вартим додаткової уваги є показник категорії чиновники в порядку денному сайту «Українська правда». Цей показник фактичного є вищим за можливий, оскільки відсотковий показник має становити певну частину цілого, а цілим у цьому випадку є 100%. Тим не менш, таке значення припустиме, і ми пояснюємо його особливостями процедури аналізу. В одній новині могло водночас траплятися декілька категорій, як-от тут:

- «Україні пропонують боротися з корупцією за прикладом Гватемали» («Українська правда», від 02.02.16) – дві різних категорії (Україна і правові норми в одній новині);
- «Абромавичуса чекають у четвер на фракції БПП» («Українська

правда», від 03.02.16) – дві однакові категорії (чиновники) в одній новині.

Таблиця 2 – Медійний порядок денний українських новинних сайтів: ключові категорії (відсотковий розподіл)

Категорії	Цензор.НЕТ	Обозреватель	Українська правда
Безпека	11,0	10,3	65,6
Взаємодопомога	1,1	1,1	7,7
Здоров'я	0,7	0,5	8,7
Інформація	1,2	0,7	16,9
Колишні чиновники	0,9	0,7	13,8
Матеріальні блага	3,5	1,3	31,3
Міжнародна співпраця	8,0	6,9	17,4
Окупанти	3,6	3,6	31,3
Окуповані території	39,3	17,7	65,6
Повернення	0,6	1,1	1,5
Політика	4,3	2,0	11,3
Правові норми	11,7	4,9	13,3
Російська влада	1,9	6,7	9,7
Росія	20,5	16,4	22,6
Сирія	5,2	1,6	1,5
Співпраця	1,6	1,8	2,1
Ув'язнені	2,0	2,5	15,4
Україна	18,1	16,8	8,2
Чиновники	25,3	16,8	116,9

Джерело: побудовано за власними дослідженнями

Оскільки до порядку денного в основному належить від п'яти до семи тем, ми виокремили з порядку денного кожного з досліджуваних сайтів по сім категорій, що мають найвищі показники трапляння.. Узгодженість категорій порядку денного трьох досліджуваних сайтів проілюстровано на рис. 1.

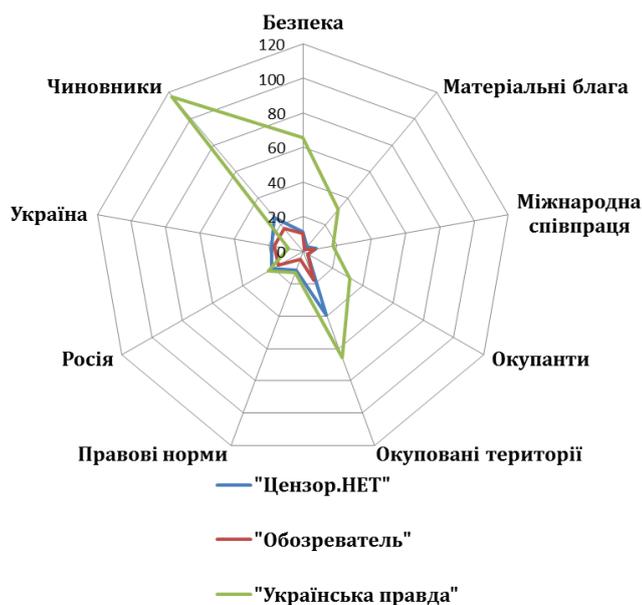

Рисунок 1 – Узгодженість категорій порядку денного українських новинних сайтів

Джерело: побудовано за власними дослідженнями

На цьому етапі можемо констатувати, що медійний порядок денний українських новинних сайтів складають категорії (у порядку спадання відсоткової частки): чиновники (53%), окуповані території (40,9%), безпека (29%), Росія (19,8%), Україна (14,4%), окупанти (12,8%), матеріальні блага (12%), міжнародна співпраця (10,8%), правові норми (10,0%) (в дужках – середнє арифметичне значення відсоткових показників трьох сайтів). Однак категорії окуповані території та окупанти ми можемо об'єднати з метою узагальнення. В такому разі отримуємо дещо іншу послідовність: чиновники (53%), окуповані території, окупанти (53,8%), безпека (29%), Росія (19,8%), Україна (14,4%), матеріальні блага (12%), міжнародна співпраця (10,8%), правові норми (10,0%). Утім, до «топу» порядку денного водночас усіх досліджуваних сайтів потрапили лише категорії: чиновники (53%), окуповані території (40,9%), безпека (29%), Росія (19,8%), міжнародна співпраця (10,8%). Так ми пропонуємо сформулювати загальний медійний порядок денний українських новинних сайтів, виявлений на основі результатів монографічного спостереження, предметом якого стали три найпопулярніші за даними 2015 року сайти.

Наступний етап контент-аналізу мав на меті виокремлення тематичних маркерів, себто не просто категорій, а певних тематичних аспектів основних категорій. Було виділено певну кількість найбільш згадуваних тематичних маркерів для кожного сайту. Ця кількість незначно варіюється, що зумовлено однаковими числовими показниками деяких тематичних маркерів.

Таблиця 3 – Відсотковий розподіл основних тематичних маркерів порядку денного українських новинних сайтів

Тематичний маркер	Цензор. НЕТ	Обозреватель	Українська правда
Агресія Росії проти України	21,2	7,9	13,8
Антитерористична операція	15,5	4,3	5,7
Боротьба з корупцією	8,3	4,3	6,9
Війна в Сирії	7,2	6,4	3,4
Захоплені території – Крим і Донбас	14,5	43,6	21,8
Окупація Криму	3,1	11,4	2,3
Переформатування уряду	9,1	2,9	12,6
Репресії в окупованому Криму	2,4	6,4	5,7
Розслідування злочинів на Майдані	1,9	2,9	3,4
Санкції проти Росії	4,1	7,1	2,3
Скандал Абромавичус-Кононенко	12,6	2,9	21,8

Джерело: побудовано за власними дослідженнями

Найбільша кількість новин сайту «Цензор.НЕТ» за період експертизи відповідає тематичному маркеру «Агресія Росії проти України» (191 згадування). Наступними, з показниками 139 і 130 згадувань, є, відповідно, тематичні маркери «Антитерористична операція» і «Захоплені території Крим і Донбас». Таку увагу до означених тем ми виправдовуємо проблемою безпеки, що існує на тлі воєнних дій. Тож природньо, якщо ці тематичні маркери фігуруватимуть на першому плані упродовж всього періоду воєнного конфлікту (див. табл. 3).

Дещо інша ситуація простежується в порядку денному сайту «Обозреватель». Тематичний маркер «Захоплені території – Крим і Донбас» очолює основний перелік, далі – «Окупація Криму», а на третій позиції –

«Фінансова катастрофа в Росії». Отже, до трійки основних тематичних маркерів тут потрапляє той, що позначає економічну проблему іншої держави (див. табл. 3).

Розподіл тематичних маркерів порядку денного сайту «Українська правда» також демонструє іншу тенденцію. Тематичні маркери «Захоплені території Крим і Донбас» та «Скандал Абромавичус-Кононенко» мають вкрай наближену кількість згадувань. Фактично це змальовує конкуренцію фактів на публічній арені. Маркери, що позначають проблему безпеки, торкаючись при цьому базової біологічної потреби людини, фігурують у порядку денному на рівні із політичним скандалом. Спрацьовує принцип 5 «С» (страх, скандал, смерть, сенсація, сміх) [Шендеровський 2012], який, на наш погляд, і виводить категорію «Скандал Абромавичус-Кононенко» на одне з «топових» значень (див. табл. 3).

Таблиця 4 – Узгодженість основних тематичних маркерів порядку денного українських новинних сайтів

Тематичний маркер	Цензор.НЕТ	Обозреватель	Українська правда
Агресія Росії проти України	+	+	+
Антитерористична операція	+	+	+
Блокада Криму	-	+	-
Блокада російських фур	+	-	+
Боротьба з корупцією	+	+	+
Будні поліції	+	+	-
Війна в Сирії	+	+	+
Гонитва зі стріляниною в Києві	+	+	-
ДТП	+	+	-
Епідемія грипу	-	+	-
Захоплені території – Крим і Донбас	+	+	+
Зміни Конституції	+	-	+
Національне антикорупційне бюро	+	-	+
Оборона	+	-	-
Окупація Криму	+	+	+
Переформатування уряду	+	+	+
Репресії в окупованому Криму	+	+	+
Розслідування злочинів на Майдані	+	+	+
Саакашвілі – глава Одеської ОДА	-	-	+
Санкції проти Росії	+	+	+
Сім'я Януковича		+	+
Скандал Абромавичус-Кононенко	+	+	+
Суд над Корбаном	-	+	-
Українські заручники в РФ	+	-	-
Фінансова катастрофа в Росії	+	+	-
Юра Єнакієвський	-	-	+

Джерело: побудовано за власними дослідженнями

З усієї сукупності тематичних маркерів головних новин досліджуваних сайтів ми виділили окремо для кожного ті маркери, які потрапляють до найчастіше згадуваних. У табл. 4 надається сукупний перелік усіх тематичних маркерів, що увійшли до «топу» якогось із досліджуваних сайтів. Позначкою «+» відзначено сайт, якщо до його порядку денного входить тематичний маркер, розміщений ліворуч. Отже, якщо тематичний маркер відзначено трьома «+», це дає підстави стверджувати, що тема належить до порядку денного українських новинних сайтів.

Отже, до переліку тематичних маркерів порядку денного українських новинних сайтів на основі аналізу даних, наведених у таблиці, ми зараховуємо такі тематичні маркери: «Агресія Росії проти України», «Антитерористична операція», «Боротьба з корупцією», «Війна в Сирії», «Захоплені території - Крим і Донбас», «Окупація Криму», «Переформатування уряду», «Репресії в окупованому Криму», «Розслідування злочинів на Майдані», «Скандал Абромавичус-Кононенко», «Санкції проти Росії».

Для визначення узгодженості категорій ми здійснили статистичний обрахунок коефіцієнта конкордації Кендалла. $W = 0.77$ говорить про наявність високого ступеня узгодженості пріоритетів досліджуваних сайтів, тобто про високий ступінь узгодженості медійного порядку денного цих сайтів за параметром узагальнювальних категорій. Оскільки χ^2 розрахунковий $41.47 >$ табличного (34.8), то $W = 0.77$ – величина не випадкова, а тому отримані результати мають сенс і можуть використовуватися в подальших дослідженнях.

Для визначення узгодженості тематичних маркерів порядку денного трьох сайтів між собою було здійснено статистичний обрахунок коефіцієнта конкордації Кендалла аналогічно до попередньої процедури обчислення і отримали $W = 0.49$ говорить про наявність помірного ступеня узгодженості пріоритетів досліджуваних сайтів, тобто про низький ступінь узгодженості медійного порядку денного цих сайтів за параметром тематичних маркерів. Оскільки χ^2 розрахунковий $14.72 <$ табличного (16.0), то $W = 0.49$ – величина випадкова (статистично достовірних відмінностей не виявлено), а тому отримані результати потрібно перевірити на більшому обсязі вибіркової сукупності. Робимо висновок, що існує помірний зв'язок між тематичними маркерами порядку денного досліджуваних сайтів: $W = 0.49$ ($p > 0.1$), однак знайдені відмінності статистично не значимі.

По суті, в кореляційному аналізі на цих двох етапах розглядався один і той самий об'єкт – когнітивний компонент порядку денного українських новинних сайтів – проте він був представлений у різних одиницях аналізу. Виявилось, що якщо вимірювати порядок денний в узагальнювальних категоріях, кореляція буде сильною, якщо ж у значно вужчих тематичних маркерах – кореляція помірна і статистично менш імовірна. Цей факт підкреслює наявність порядку денного другого рівня (або фреймінгу) щодо інформації про навколишню дійсність, запропоновану досліджуваними сайтами. Виходить, що в цілому новинні сайти висвітлюють певні теми в дуже наближених пропорціях, і в цьому їх порядок денний збігається, проте водночас сайти подають різні змістові аспекти цих тем, в чому і виявляється фреймінг.

Висновки. Медійний порядок денний українських новинних сайтів позначається помітним превалюванням тем соціально-політичного характеру. Таким чином, на публічній арені новинного Інтернет-простору конкурують

між собою теми, виправдані індикаторами реального стану речей (стан недостатньої захищеності українського населення, фінансові негаразди тощо), і теми, зумовлені штучним резонансом довкола подій, які в них висвітлюються. Кореляційний аналіз результатів контент-аналізу на основі узагальнювальних категорій заголовків рубрики «Головні новини» показав високий ступінь узгодженості порядку денного трьох досліджуваних сайтів ($W = 0.77$, при $p < 0.01$). Кореляційний аналіз результатів контент-аналізу на основі тематичних маркерів заголовків рубрики «Головні новини» показав помірну кореляцію при значно нижчій статистичній імовірності ($W = 0.49$, $p > 0.95$). Виходить, що в цілому новинні сайти висвітлюють певні теми в дуже наближених пропорціях, і в цьому їх порядок денний збігається, проте водночас сайти подають різні змістові аспекти цих тем, в чому і виявляється фреймінг. Слід наголосити, що результати пропонованого дослідження носять у вітчизняному науковому контексті попередній характер і їх належить перевіряти у подальших експериментальних дослідженнях на різних вибірках аудиторії.

Підсумовуючи, відзначимо, що явище формування порядку денного лежить в основі масштабної картини медіаефектів. Пильна увага науковців до цього явища дасть змогу на найвищому рівні обґрунтувати певну загрозу викривлення образу реальності, яку несуть у своїй діяльності сучасні засоби масової інформації. Звісно, мова йде не про всі мас-медійні інституції. Об'єктом нашого дослідження були три найпопулярніші новинні сайти, однак ознака популярності не завжди збігається з ознакою якості певного ЗМІ, але це вже питання іншого дослідження.

Література

- Баксанский, О. Е. (2012). *Когнитивное конструирование реальности* [Текст] / О.Е. Баксанский, Е.Н. Кучер. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 256 с.
- Беленькая, Ю. П. (2010). Особенности воздействия на общественное мнение масс-медийного новостного дискурса / Ю. П. Беленькая // *Филологические науки: материалы 55 ежегодной науч.-методич. конфер. «Университетская наука – региону»*. – Ставрополь: СГУ, С. 176–179.
- Беленькая, Ю. П. (2012). Принципы формирования информационной повестки дня / Ю. П. Беленькая // *Филология, журналистика и межкультурная коммуникация в диалоге цивилизаций: материалы I ежегодной науч.-практич. конфер. СКФУ «Университетская наука – региону»* / Под ред. С. В. Гусар. – С. 22–25.
- Беленькая, Ю. П. (2010). Средства массовой информации и медиа-среда как факторы формирования общественного мнения / Ю. Беленькая // *Вестник Ставропольского государственного университета*. – № 4. – С. 78–86.
- Иванов, В. Ф. (2013). *Массовая коммуникация: моногр.* / В. Ф. Иванов. – Киев: Академия Украинской прессы, Центр Свободной прессы, 902 с.
- Казаков, А. (2012). Теоретико-методологический потенциал категории «медийная повестка дня»: возможности и ограничения / А. А. Казаков // *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 4. №1*. – С. 138–143.
- Ковалев Г. *Символизация политической власти: концептуальное поле исследования* / Г. Ковалев. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.polite.com.ua/library/3693-.html>.
- Кольцова, О. (2000). Кто и как влияет на производство новостей в

- современной России // *Pro et Contra*, т. 5, № 4. – С. 82–108.
- Красикова, Т. (2013). Проблема конструирования социальной реальности в теории массовой коммуникации / Т. Красикова // *Современный дискурс-анализ*. – Вып. 8. – С. 27-46.
- Почепцов, Г. Г. (1999). *Коммуникативные технологии двадцатого века* / Г. Г. Почепцов. – М. : «Рефл-бук» ; К. : «Ваклер», 352 с.
- Рогозина, И. В. (2003). Медиа-селект как продукт ментально-когнитивной деятельности / И. В. Рогозина // *Информационные технологии в образовании и СМИ, Позуновский вестник*. – № 3-4. – С. 304-307.
- Шендеровський, К. С. та інші. (2012). Медіакомунікації та соціальні проблеми. – *Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша* / Упор., ред. К. С. Шендеровського / Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. – К., 288 с.
- Шестов, Б. Н. (2015). Информационная повестка дня в освещении событий на юго-востоке Украины (по материалам «Российской газеты» и «Вашингтон Пост» за ноябрь 2014 г.) / Б. Н. Шестов // *Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Социология. Политология*. – Т. 15 – Вып. 1. – С. 111-119.
- McCombs, M. (1972). The agenda-setting function of the mass media [Electronical source] / M. McCombs, D. Shaw // *The University of North Carolina at Chapel Hill : [Web-site]. Public Opinion Quarterly*. – Vol. 36. – No. 2. – P. 176–187. – Reference : https://www.unc.edu/~fbaum/teaching/PLSC541_Fall06/McCombs%20and%20Shaw%20POQ%201972.pdf.
- Rogers, E. M. (1988). *Agenda-setting research: Where has it been? Where is it going?* / E. M. Rogers, J. W. Dearing // *Communication yearbook* 11. – Newbury Park, CA : Sage, p. 555–594.

References

- Baksanskiy, O. (2012). *Kognitivnoe konstruirovaniye realnosti*. Moscow: LIBROKOM.
- Belenkaya, J. (2010). Osobennosti vozdeystviya na obschestvennoe mnenie mass- mediynogo novostnogo diskursa. *Filologicheskie nauki: materialyi 55 ezhegodnoy naucho-metodicheskoy konferencii «Universitetskaya nauka – regiony»*, 176–179.
- Belenkaya, J. (2012). Printsipy formirovaniya informatsionnoj povestki dnya. *Filologiya, zhurnalistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya v dialoge tsivilizatsiy: materialyi I ezhegodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii «Universitetskaya nauka – regiony»*, 22–25.
- Belenkaya, J. (2010). Sredstva massovoy informatsii i media-sreda kak faktory formirovaniya obschestvennogo mneniya. *Vestnik Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 78-86.
- Ivanov, V. (2013). *Massovaya kommunikatsia: monografiya*. Kiev: Akademiya Ukrainskoy pressy, Tsentр Svobodnoy pressy.
- Kazakov, A. (2012). Teoretiko-metodologicheskiy potentsial kategorii «mediynaya povestka dnya»: vozmozhnosti i ogranicheniya. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 138-143.
- Kovalev, G. (2011). Simvolizatsiya politicheskoy vlasti: kontseptualnoe pole issledovaniya. Retrieved from <http://www.polite.com.ua/library/3693-.html>.
- Koltsova, O. (2000). Kto i kak vliyaet na proizvodstvo novostey v sovremennoy

- Rossii. *Pro et Contra* 5, 82–108.
- Krasikova, T. (2013). Problema konstruivovania sotsialnoj realnosti v teorii massovoy kommunikatsii. *Sovremennyiy diskurs-analiz*, 8, 27-46.
- McCombs, M. (1972). The agenda-setting function of the mass media. *Public Opinion Quarterly*, 2, 176–187.
- Pocheptsov, G. (1999). *Kommunikativnyie tehnologii dvadtsatogo veka*. Moscow: «Refl-buk» ; Kyiv: «Vakler».
- Rogers, E. (1988). *Agenda-setting research: Where has it been? Where is it going?* *Communication yearbook*, 11, 555–594.
- Rogozina, I. (2003). Media-selekt kak produkt mentalno-kognitivnoj dejatelnosti. Informatsionnyie tehnologii v obrazovanii i SMI, *Pozunovskiy vestnik*, 3-4, 304-307.
- Shenderovskiy, K. (2012). Mediakommunikatsiyi ta sotsialni problemi: *Zbirka navchalno-metodichnih materIaliv i naukovih statey v troh chastinah. Chastina persha* / Kyiv: Taras Shevchenko national University of Kyiv.
- Shestov, B. (2015). Informatsionnaya povestka dnia v osveschenii sobyitiy na yugo-vostoke Ukrainyi (po materialam «Rossiyskoy gazetyi» i «Vashington Post» za noyabr 2014 g.) *Izvestiya. Saratovskogo universiteta. Seriya: Sotsiologiya. Politologiya*, 15, 1, 111-119.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 28.07.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 31.07.2016

Lyudmila Dudchenko

PhD (Social communication),

Sumy State University,

Lector of the Department of Journalism and Philology

Sumy, Ukraine

dudchenko_lyudmila@mail.ru

**CONTRASTIVE ANALYSIS OF BUSINESS EDITIONS
"DELOVAYA NEDELYA" (UKRAINE) AND "THE FINANCIAL
TIMES" (GREAT BRITAIN)**

Abstract. The typological analysis of the English newspaper "The Financial times" and the Ukrainian newspaper "Delovaya nedelya-FT" is made according to the scheme suggested by M.Shkondin. The author of the article defines the similar and distinctive features of these editions.

The British newspaper from the beginning of its founding positioned itself as an edition that focused on the industrial, economic and financial circles of the country and represented the business district of London - City. Starting its activity with information service of highly specialized elite audience, the newspaper evolved into a universal edition over the years, which, in addition to economics and finance, covered a wide range of topics and issues from public life to art and culture. However, the starting point of the editorial policy is always economy in national and global contexts.

In recent decades, there have appeared many small shareholders among the readers of the newspaper, but it did not change its nature: the newspaper is not acting as a mentor; it is a business and financial informer, commentator and analyst. "The Financial times" is far from the economic theory; it does not teach and does not give explanations, but it carefully and thoroughly examines the events, comments competently on the analytical level and highlights the causes and consequences.

The Ukrainian publishing house "Stolichnye novosti" began publishing a nationwide business newspaper "Delovaya Nedelya-FT" under a license from "Financial times". However, the concept of Ukrainian edition had to make adjustments related to the immaturity of the target audience and the economic crisis. It led to the blocks in the newspaper "DN - Ukraine" and "DN - World". And if the second block corresponds to the declared level, the block "DN - Ukraine" quickly dropped to low levels of readers, becoming "mass" edition.

The author concludes that the transition of the Ukrainian media from Soviet model to the democratic is characterized by the following general European tradition and major trends, including the system of business media.

Keywords: social-communicative process, typology, media content, content analysis, business publications

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10

Introduction. The periodic press as mass media has a huge ability to establish business contacts, to develop the system of labor dividing, to form civil consciousness, to influence the educational movement and mental metamorphosis, and as a result - to form public opinion.

Classification as a part of content-analysis is an important tool to optimize socio and communicative process of periodicals. Under typological analysis of a publication we understand the clarification of the real characteristics of the

research object in comparison with those characteristics which it has to have according to its place in the system of printed media. A researcher's work is to study "the total number of an object characteristics: its functional, component, content, economic, technological, audience parameters" [Buzhynska, 7].

Literature review and the problem statement. The Russian scientists have paid a lot of attention to the problems of typology. In 2003 Shkondin wrote: "A new brunch of the national journalism studies, mediatypology or the typology of mass media, is emerging just before our eyes" [Demchenko, 12].

Here we have to mention such scientists as M.Shkondin, D.Murzin, L. Resnyanska, M. Shostak, S. Dozmorova and others.

Still this problem is not completely researched by the Ukrainian social communicative science.

The aim is to identify common and distinctive features and what British model can be taken into account while forming the national system of business printed media after the comparative analysis of two newspapers "The Financial Times" and "Delovaya Nedelya – FT".

Research results. The national edition "Financial Times" (Great Britain) makes top four of the most popular business mass media, and particular in economic and financial content direction in the world structure of periodicals media market. On the edge of XIX-XX centuries all printed mass media of England divided into high quality and mass press [Resnyanska, 13]. In 1888 "Financial Times" emerged on the British media market.

It is significant that from the very first day of its existence, the newspaper not only shown itself as a high qualitative periodical and took its place alongside other respected newspapers ("The Times", "The Guardian", "The Daily Telegraph"), but also started a new age of the British economic printed media history.

Finally formed and influential strong middle class, positive economic changes, differentiation of financier's, banker's, great industrialist's elite stratum and a lot of other economic and social and political factors promoted the development of "The Financial Times".

The high level of economic country life, reader's willingness to perceive specialized, professional information influenced the quality of the edition.

Consequently, the high quality edition conception altogether with outer factors (economic, political, and social) gave an opportunity for the newspaper to strengthen its positions on the media market of Great Britain as an exclusive periodical for professionals.

Nowadays "The Financial Times" newspaper is updating according to the challenges of the world and rapidly evolving, keeping all traditions that were set up as far back as XIX century. All these are taking place on the unstable financial background of the British newspapers of general type. This edition is a part of business periodicals of "Pearson" media group. This group is the top "screen" and analyst of world economy. "Pearson" media group ensures competitiveness and relative financial stability of "The Financial Times".

"The Financial Times" serves not only for English financial elite, but also for elites of other leading countries of the world, it is a peculiar brain of financial elite. Such scientists as Murzin, Bekker and others consider "The Financial Times" to be a universal type of economic editions, because of its wide content spectrum (for example, high quality review of cultural life, art news etc.), but the main direction of the editorial publishing policy and the newspaper concept is economic life [Misonzhnikov, 69]. The information is represented through

economic prism, and events and facts given on newspapers pages are extremely important and up-to-date.

The unique feature of the audience of this periodical is that it is highly educated, rich recipients of information, business elite of the society. It signifies that even if "The Financial Times" tries to meet readers' preferences, it does not tend to increase the quantity of readers because of a priority of readers' selectivity. Bankers, financial experts, politicians, industrial magnates are the basis of its readership. The peculiar feature of readers of "The Financial Times" is that it has been already formed. There is no necessity to bring it up, to increase its intellectual and professional levels; the newspaper is not a tutor, but a business source of information, a commentator and an analyst. All these are the main functions of the periodical. The newspaper does not give explanations and theoretical knowledge, but it deals with certain events, comments and professionally analyzes.

Such functional orientation determines conceptual principles and content of the edition. "The Financial Times" has a distinct, well-structured content system, which is reflected in the system of headings of the newspaper. Information is presented in the form of information units system.

News block informs about the main world events of economic, financial, political (if it concerns economic sphere) life of Great Britain, the USA, Europe, Middle East and Africa, Asia and Atlantic regions. Mainly this is brief or detailed information with no hint at sensation. "The Financial Times" always uses only reliable and verified information sources. This is the main rule of the edition image [Voronenkova, 29]. There is no place for rumors on the newspaper pages.

The block devoted to the market deals with the reports, news, main events and world financial market situation, and also with information on investment activity (here are important information for both investors and market participants who attract investment).

The industrial block informs readers about the situation in different spheres such as energetic, aerospace, medical, pharmaceutical, telecommunicational, consumers, financial etc.

Information technology block is a peculiar guide to the world of telecommunication, Internet, and information circulation.

Monetary policy is one of the biggest blocks. Information on monetary transactions and money exchange is placed here. These are articles and notes devoted to the global, world investment, banking, taxes and incomes. This is a so-called zone of monetary and around monetary life.

The culture and sport column is not the main, but regular. The cultural and art reviews on "The Financial Time" pages are considered to be one of the best in the world [Voronenkova, 30]. Film, book, music reviews are focused on the reader's leisure time. All articles are characterized by the high intellectual level.

While analyzing the information, taken from different blocks, we can make a conclusion as to the main principles and approaches to the informational process of "The Financial Times". They are: to use only reliable and verified information sources; to completely avoid sensations and not to pander to the readers through publication of rumors etc.; minimal journalistic subjectivization. All comments, analysis are made by professional analysts, practice and theory experts of economic and financial spheres; genre diversity – starting from news item to analytical articles, comments, reviews etc.; the high level of language and lexical arrangement, English standard language, mainly business writing.

The general circulation is nearly 300 thousand copies. The newspaper is

issued every day unchanged. An exception is a special edition that is published at the end of the week; it contains information on cultural and artistic life of Great Britain and the world.

The information is supplied by photos (thematic), pictures, diagrams, tables about dynamical changes and economic indices fluctuations.

The advertising of goods and services is entirely focused on its readers, who are rich consumers and business elite. The advertising incomes comprise a great part of income of "The Financial Times". The advertising can take the whole page.

"The Financial Times" is distributed by retail (in Great Britain and abroad) and by subscription (both at home and abroad) and also there is e-version of "The Financial Times" in Internet (www.ft.com).

"The Financial Times" is published in five "financial capitals" of the world (London, Paris, Frankfurt, New-York, and Tokyo) simultaneously and distributed in all countries of the world. It is worth noting that subsidiary newspapers are published under license from "The Financial Times" in many European countries. The main task of these editions is specialization on national economics and political and social life aspects of a particular country.

The Ukrainian nationwide business newspaper "Delovaya Nedelya - FT" is published under a license from "The Financial Times". It is published by "CN – Stolichnye Novosti" publishing house, which belongs to media magnate V. Rabinovich. "Delovaya Nedelya - FT" as well as "The Financial Times" from the very beginning of its existence has positioned itself as a quality edition for elite business readership [Shevchenko, 7]. At the same time the reality of the Ukrainian media market and economic and political situation in the country introduced some changes.

If "The Financial Times" appeared when Great Britain already had a powerful, singled out middle class and was on the final stage of establishing business, financial and economic elite in the country, the situation in Ukraine was quite opposite. The middle class was not formed in the Ukrainian society, and business elite was hard to call so, because of its low intellectual and education levels [Murzin,11]. The Ukrainian readers need "educator", but not an analyst or a commentator. Thus, "Ukrainian "The Financial Times"" could not become an analogue of "British "The Financial Times"" because of unformed readership and economy decline. On the basis of English conception, the editorial office of "Delovaya Nedelya - FT" quickly understood the necessity to reformat the edition due to the situation [Anikina, 472]. The information vacuum of Ukrainian business began to confront with the new positive changes of economic development of Ukraine. The only thing was that the basis and the readership of "The Financial Times" in Great Britain had already existed and had been formed. But Ukraine was only on its way to economic and financial reforms.

Thus, "Delovaya Nedelya – FT" started the process of adaptation for the Ukrainian reader, at the same time trying to keep all features of "The Financial Times". The target audience of "Delovaya Nedelya – FT" is politicians, businessmen, top managers of firms and companies, financiers, bankers and others. The edition content is similar to the content of "The Financial Times". It is an analysis of economic and political events in Ukraine and the world, which directly influence the national and international business climate, it is also news and analysis of financial events, product markets, news of different companies, analysis of the biggest political and important events, processes of cultural life.

The edition conception consisted of two main blocks – "DN-Ukraine" and

“DN- World”. The “DN-Ukraine” block is worked out and published by Ukrainian editorial office and consists of some sections:

- “Politics” – analysis of national and international events, which directly concern Ukraine and influence business climate in the country;
- “Macroeconomics” – analysis of macroeconomic processes in Ukraine, and also influence of legislative initiatives on business climate of the country;
- “Banks and Finances” – analysis of the most important events on financial markets and banking sector of the country;
- “Companies and Markets” – analysis of the main events of product markets, it traces the most significant events in the life of the Ukrainian companies;
- “People, Technologies, Strategies” – information on the most successful Ukrainian companies and strategy of their success, successful businessmen and top managers, new technologies of corporate governance, business development technologies and self-perfection of managers;
- “Culture” – highlight of the brightest events of the cultural life of the country;
- “The Style” – information important for businessmen and top managers to sustain a positive image.

The “DN-World” block is worked out on the basis of articles of “The Financial Times” and consists of such sections as “World News”, “Analysis and Comments”, “View from Inside”, “Companies and Markets”, “Culture”, “Style”, “Sport”.

Visually “Delovaya Nedelya” resembles “The Financial Times” to some extent. It concerns designer’s decisions, starting from text layout type (fonts) and to the placement of photographic materials, pictures, diagrams etc. [Voronova, 45]. The only thing is that there are a little bit more pictures (photographic additions) in “Delovaya Nedelya – FT”.

“Delovaya Nedelya – FT” is published on 24 broadsides, by B2 printer layout, every week (on Tuesday), total amount is 30 thousand issues. It is distributed by subscription, retail and it also has Internet-version (www.dt.kiev.ua).

Conclusions. Thus, “Delovaya Nedelya – FT” is supposed to be an analogue of “The Financial Times” on the conceptual basis and visually, but this is only visual correspondence.

The British newspaper from the beginning of its founding positioned itself as an edition that focused on the industrial, economic and financial circles of the country and represented the business district of London - City. Starting its activity with information service of highly specialized elite audience, the newspaper evolved into a universal edition over the years, which, in addition to economics and finance, covered a wide range of topics and issues from public life to art and culture. However, the starting point of the editorial policy is always economy in national and global contexts.

In recent decades, there have appeared many small shareholders among the readers of the newspaper, but it did not change its nature: the newspaper is not acting as a mentor; it is a business and financial informer, commentator and analyst. «Financial times» is far from the economic theory; it does not teach and does not give explanations, but it carefully and thoroughly examines the events, comments competently on the analytical level and highlights the causes and consequences.

When editors realized the necessity to change the classic model of “The

Financial Times” and adapt it to Ukrainian reality, some changes were introduced, which not always had positive consequences. “Delovaya Nedelya – FT” followed the readers, trying to keep business format of the edition and also trying to be a newspaper of high quality. On one hand, “DN-World” block had all features of a quality edition, because it was a copy of “The Financial Times”, on the other hand, “DN-Ukraine” started the process of so called “information massification”. To draw reader’s attention the newspaper began to publish sensations, to highlight different arguments (for example, between banks and clients, using not verified information to give the information the first). The result of this is the present form of “Delovaya Nedelya – FT”, i.e. the emerging of so called “massificated economic edition», of pseudo high quality. It does not mean that “Delovaya Nedelya – FT” became yellow press, it has just adapted to the recipients. The newspaper could not allow to be published in “The Financial Times” format. The Ukrainian business life and political and economic reality are quite different from British, that is why “national “The Financial Times”” has a national face. It is understood that edition has to be modified in order to approach gradually to the model of quality edition.

Nowadays “Delovaya Nedelya – FT” is the newspaper with the most tendentious news feed of a week, with the illusion of opposition, but without fanaticism, with professional comments that gradually replace subjective evaluation of journalists. All these positive features must be developed and supported, but negative (reprinting of the articles of other editions: one can find articles from other sites without referencing to the information source from time to time) must be eliminated.

“Delovaya Nedelya” is an example of national business periodical with the claim to be a quality newspaper. Nowadays this weekly is one of the most dynamically evolving business projects. It is published by “Kartel” joint-stock company with the financial support of “Lukoil”, the leading company of petroleum-refining industry. The successful editorial policy has resulted in self-repayment.

This project was planned to be a local edition for business circles of Kyiv and Kyiv Region from very beginning, but the wide range of headings and themes has attracted the attention of business readership from other big cities of Ukraine.

As we can see, Ukraine has excellent guide lines and examples, and opportunity to join to international communicative exchange, involving only verified mechanisms and strategies of forming business printed mass media and information to the national media market of business editions.

References

- Buzhynska, Y. (2011). Typologichna kharakterystyka zhurnalnykh dilovykh vydan. *Derzhava ta regiony. Seria Humanitarni nauky, Zaporizhzhia, KPU*, 2, 9 – 14.
- Demchenko, V. (2003). Transformatsiya typologichnykh osoblyvostey “chasopysu novyn” na ukrainskomu media-ryнку. *Ukrainska periodyka: istoriya i suchasnist’: dop. ta povid. vos’moi Vseukr. nauk.- teoret konf*, 469 – 474.
- Misonzhnikov, B. (1999). Tipologiya: trudny poisk novoi paradigm. Tipologiya pechati: problemy teorii i praktiki. *Materialy nauchno-prakticheskogo seminara “Sovremennaya pechat’ v kontekste kommunikativnykh protsessov”*, 3-7.
- Murzin, D. (2003). Ocherk tipologii delovoy pressy. *Vestnik Moskovskogo*

- universiteta. Seria 10. Zhurnalistika, 2, 67.*
- Resnyanskaya, L. (1994). Evolutsiya gasetno-zhurnalnoy periodiki. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 10. Zhurnalistika, 4, 23–32.*
- Shevchenko, V. (2007). Tipologiya suchasnykh zhurnaliv – zasib vyvchennya svitoglyadu suspilstva. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky, 28, 43 – 48.*
- Tipologiya periodicheskoi pechati: Ucheb. posobie dlya studentov vusov. (2009). Moskva: Aspekt Press.*
- Shkondin, M. (2003). Gasetno-zhurnalnaya tipologiya v usloviyakh stanovleniya kommunikativnoy systemy informatsionnogo obshchestva. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 10. Zhurnalistika, 2, 12.*
- Voronenkova, H. (2001). *Tipologicheskie modeli gasetno-zhurnalnoi periodiki FRG. Moskva: Izd-vo "Bakhrakh".*
- Voronova, O. (2000). Dinamika tipologicheskoi struktury. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seria 10. Zhurnalistika, 5, 3–12.*

*Data przesłania artykułu do Redakcji: 29.02.2016
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 19.07.2016*

Portable leafy functional diagnostics laboratory «PF-014»

The principle of operation of the device:

- The device is designed for measuring of the spectral coefficient of aqueous solutions directional transmission to determine the causes of lack of nutrition in the plant and develop recommendations for its feeding.
- On the ground of the measurements done recommendations for fertilizing a soil substrate on which crops are grown are made.
- The measuring effect of the device is based on the change of optical density of physical solutions under the light influence combined with chemicals (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- The level of training is not essential for analysis.
- The duration of the research is 30-40 min. in place of growing crops without visiting specialized laboratories.

The portable laboratory allows:

- to determine the actual contents of elements in plants;
- to compare data of the contents of the plant with needs and allows to conclude about the excess or shortage of each element.

The principle of operation of the portable laboratory is based on:

- Chemical Law – Robert Hill Reaction – the photochemical reaction of chloroplasts extracted from plant during lighting reflects specularly the reaction of chloroplasts in natural photosynthesis;
- Physical Law – Beer–Lambert–Bouguer law – increasing of photochemical activity of chloroplasts is characterized by increased allocation of free oxygen. Its color dye chemical change causes the optical density of the solution to be measured.

Contacts on purchase of a portable laboratory:

+48-720-874-159

agro@clmconsulting.pl

Przenośne laboratorium liściowej funkcjonalnej diagnostyki «PF-014»

Zasada działania urządzenia:

- Urządzenie przeznaczone jest do pomiaru współczynnika spektralnego kierunkowej transmisji wodnych roztworów w celu określenia przyczyn braku energii rośliny i opracowania zaleceń dotyczących jej żywienia.
- Na podstawie pomiarów dostaje się zalecenia dotyczące nawożenia substratu glebowego, na którym rosną rośliny.
- Efekt pomiarowy urządzenia opiera się na zmianie gęstości optycznej roztworów fizycznych pod wpływem światła w połączeniu z substancjami chemicznymi (N, P, K, S, Ca, Mg, Cu, B, Zn, Mn, Fe, Mo, Co, J).
- Poziom szkolenia specjalista nie jest konieczny do analizy.
- Czas trwania badania - 30-40 minut na miejscu uprawy roślin bez konieczności odwiedzania specjalistycznych laboratoriów.

Przenośne laboratorium pozwala:

- Określić rzeczywistą zawartość elementów w roślinie.
- Porównać zawartość elementów w roślinie z jej optymalnym zapotrzebowaniem, czyli wyznaczyć nadwyżkę lub deficyt każdego z elementów.

Zasada działania laboratorium przenośnego opiera się na:

- Prawo chemiczne – Reakcja Roberta Hilla – reakcja fotochemiczna wydzielonych z rośliny chloroplastów podczas naświetlania odzwierciedla reakcję chloroplastów w czasie naturalnej fotosyntezy.
- Prawo fizyczne – prawo Beera-Lamberta-Bouguera – zwiększona aktywność fotochemiczna chloroplastów charakteryzuje się zwiększeniem wydzielania wolnego tlenu. Zmiana koloru dodanych barwników chemicznych odzwierciedla zmianę optycznej gęstości mierzonego roztworu.

Kontakt w sprawie zakupu przenośnego laboratorium:

+48-720-874-159

agro@clmconsulting.pl

Wymagania edytorskie dla autorskich materiałów

1. Artykuły powinny być napisane na aktualny temat, zawierać wyniki badań naukowych i uzasadnienia ustaleń naukowych.

2. Artykuły powinny być napisane w języku polskim, angielskim, ukraińskim lub rosyjskim, dokładnie sprawdzane przez autora, dotyczyć tematów Zbioru prac naukowych i zawierać wszystkie elementy konstrukcyjne (w podanej kolejności), a mianowicie:

2.1) Metadane (informacje o autorze (autorach) artykuła i jego streszczenia) są umieszczone konsekwentnie w języku artykułu oraz w języku angielskim, i zawierają w sobie (jeśli artykuł jest anglojęzyczny, wynikające metadane napisane są w języku angielskim):

– informacje o autorze (imię, inicjały, tytuł i stopień naukowy, miejsce pracy lub nauki, stanowisko, miasto, kraj, e-mail);

– tytuł artykułu;

– streszczenie w języku artykułu (od 30 do 100 słów), gdzie jest jasno sformułowana główna myśl artykułu, udowodniona jego aktualność. **Ważne!** Streszczenie w języku angielskim (**Abstract**) powinno być pouczające i oryginalne, odzwierciedlać główną treść artykułu i wyniki badań (streszczenie, referowanie artykułu), objętość anotacji w języku angielskim: 100-250 słów;

– kluczowe słowa (5-8 słów);

– liczba wzorów, tabel, rysunków i źródeł literackich w następujący sposób: w języku polskim (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); w języku angielskim (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); w języku ukraińskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); w języku rosyjskim (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

– JEL klasyfikację (dla artykułów w gospodarce).

2.2) Tekst artykułu, który powinien składać się z wzajemnie powiązanych artykułów, które muszą zaczynać się od określonego tytułu, pogrubione, pogrubioną czcionką:

– **Wstęp.** Sformułowanie problemu w ogóle, jego związek z z ostatnimi badaniami i publikacjami, a także z ważnymi zadaniami naukowymi i praktycznymi, z obowiązkowymi linkami w tekście do używanej literatury. Autor musi przeznaczyć tą część problemu, którą on bada i pokazać jej znaczenie;

– **Analiza badań i formułowanie problemu.** Formułowanie celu i metod badania tematów, które zostały omówione;

– **Wyniki badań.** Przedstawienie podstawowego materiału badawczego z uzasadnieniem wyników badań naukowych;

– **Wnioski.** Nowatorstwo naukowe, teoretyczne i praktyczne znaczenie badań, efekt społeczno-ekonomiczny, który pojawia się na skutek wprowadzenia wyników badań naukowych. Perspektywy dalszych badań w tym kierunku;

– **Literatura.** Spis literatury podaje się ogólnym spisem w końcu rękopisu. Należy umieszczać linki do wszystkich do źródeł pierwotnych. W tekście linki do źródeł pierwotnych używają się w nawiasach kwadratowych, wskazując nazwisko (a) autora (ów) i rok wydania (Nr.: «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» itp. Źródła pierwotne podawane są w języku oryginalnym. Linki do prac niepublikowanych nie są dozwolone. **Do spisu literatury** zaleca się dołączenie tłumaczenia w języku angielskim (**References**), w którym mieści się spis źródeł w języku angielskim urządzony według międzynarodowej normy bibliograficznej **APA-2010**. Tytuły periodyków czasopism, zbiorów, itp.) podawane są w transliteracji, a w nawiasach - w języku angielskim. Liczba źródeł literackich powinna wynosić co **najmniej 10 linków**, z których co najmniej połowa powinna być z linkami do źródeł zagranicznych (jeśli artykuł jest w języku ukraińskim lub rosyjskim). **Nazwy źródeł**

w bibliografii są wymienione w kolejności alfabetycznej. Linkowanie do podręczników jest nieodpowiednie.

3. Objętość artykułu powinna wynosić 8-16 stron formatu A4, wszystkie marginesy - 2,5 cm, i:

– **dla metadanych (informacje o autora):** czcionka "Verdana"; 11 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej;

– **tytuł artykułu:** po 1 odstęp po metadanych; czcionka "Verdana"; 13 pt (rozmiar czcionki); interlinia 1; WIELKIMI LITERAMI; pogrubienie; wyrównanie tekstu – na środku;

– **dla metadanych (Streszczenie, słowa kluczowe, itp.):** czcionka "Verdana"; 11 pt; interlinia 1; wyrównanie tekstu do lewej do prawej;

– **dla tekstu podstawowego:** 1 odstęp po tytule artykułu; czcionka "Verdana"; 11 pt; odstęp między wierszami – pojedynczy; wcięcie - 1,25 cm; wyrównanie tekstu do lewej.

4. Artykuł powinien być jasny i precyzyjny, liczba tabel, wzorów i ilustracji (schematy, rysunki, wykresy, tabele) – powinna być minimalna, i stosować je trzeba tylko wówczas, gdy to znacznie poprawia treść artykułu, pozwala nam zrozumieć ją lepiej i głębiej w porównaniu z tekstową formą.

5. Ilustracje (schematy, rysunki, wykresy, tabele) w tekście powinny być umieszczone w centrum z podpisem pod nimi «Rysunek № - Tytuł ilustracji» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu. Ilustracje powinny być wysokiej jakości. Tabele powinny o zwartej budowie, logicznie skonstruowane, posiadać numer seryjny i krótki wyrazisty tytuł, który dokładnie obejmuje temat i treść tabeli. Sformowanie tekstu tabeli: czcionka «Verdana», 12 punktów (rozmiar czcionki), 1 interlinia.

6. Tabele w tekście powinny być umieszczone w centrum tekstu z podpisem na nimi «Tabela № - Tytuł tabeli» z obowiązkowym linkiem do nich w tekście artykułu.

7. Formuły są tworzone za pomocą Edytora równań MS Equation. Każda formuła, z linkiem do niej w tekście artykułu (na przykład: «... przy użyciu proporcji (3) można ...») powinna być ponumerowana, w tym położenie formuły - w środku tekstu z numeracją po prawej stronie.

8. Cytaty, formuły, ilustracje, wszystkie dane cyfrowe podawane są z obowiązkowymi linkami do źródeł. Poniżej każdej tabeli i rysunku należy określić źródło (Źródło: ...). Do określania źródła, należy używać czcionki «Verdana», 9 pt (rozmiar czcionki).

9. Dozwolone formatowanie tekstu w formie listów. Mogą być używane listy punktowane, numerowane i wielopoziomowe. Do list numerowanych należy stosować cyfry arabskie «1.», «1.1.», «2)», «2.1)», itp. Do list punktowanych należy stosować symbole «-», «-» lub «•».

Requirements for design of the authors' materials

1. The paper should be written on the current issues, contain the results of deep research and explanation of received scientific conclusions.

2. The paper must be written in Polish, English, Ukrainian or Russian; the author should thoroughly proof the paper, it should correspond to the thematic orientation of the Collection and include all structural elements (in specified order), namely:

2.1) Metadata (information about author (s) of the article and its abstract part) that is placed sequentially in article mother language and English and include (if the article mother language is English, then metadata should be only in English):

- Information about author (full name, academic title and academic degree, place of work or study, position, City, State, E-mail);

- Title of the article;

- Abstract in article mother language (30-100 words), where is clearly formulated the main idea of the article and proved its actuality. **It is important!** Abstract in English should be informative and original, it should reflect the main content of the article and research results (summary of the article and its reviewing), the abstract in English should be 100-250 words;

- keywords (5-8 words);

- number of formulas, tables, figures and literature should be as follows: for Polish (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for English (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); for Ukrainian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); for Russian (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библ.: 12);

- JEL Classification (for papers in Economics).

2.2) The text of the article should contain interrelated parts, which start with specified title in bold

- **Introduction.** Statement of problem in general view and its connection with the actual researches and publications and also with important scientific and practical problems, with the obligatory references in the text to the used literature. The author should separate from the general problem the part, which is explored by him, and show its actuality;

- **Literature review and the problem statement.** Statement of purpose and methods of theme research that is considered;

- **Research results.** Description of main material with explanation of scientific results;

- **Conclusions.** Scientific novelty, theoretical and practical importance of research, socio-economic effects arising from the implementation of scientific results. Prospects for further research in this area;

- **Literature.** The list of used literature should be placed at the end of the article. For all source material must be corresponding references. In the text the links to original source should be taken in square brackets with indication of Author(s) Surname(s) and the year of publication (example, «...[Anosov 2014] ...», «...[Kovalenko, Podolai 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» etc.). Original sources are specified in original language. References to the unpublished works are not permitted. If the article mother language isn't English, then **the reference list** is added with translation in English (**References**) due to the international standard bibliographic **APA-2010**. Names periodic editions (magazines, collections and other) are served transliteration, and in brackets in English. Number of references should have **at least 10 references**, from which at least one half should be references to foreign sources (if the article mother language is Ukrainian or Russian). **Source name in the references are placed in the alphabetically order.** To make references to textbooks, teaching aids are not rational.

3. The volume of the article is 8-16 pages of A4; page margins – 2,5 cm, and:

– **for Metadata (Author's information)**: font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment – by left;

– **for Paper Name**: in 1 line after Metadata; font «Verdana»; 13 point (font size); single spacing; IN CAPITAL; bold; text alignment – by center;

– **for Metadata (Abstract, Keywords etc)**: font «Verdana»; 11 point (font size); single spacing; text alignment – by width;

– **for Main Text**: in 1 line after Paper Name; font «Verdana»; 12 point (font size); single spacing; paragraph indent – 1,25 cm; text alignment – by width.

4. The text of the article should be clear, concise, number of tables, formulas and illustrations (schemes, figures, graphs, diagrams) - minimum and they should apply only if it significantly improves the content of the article, and in case of better and deeper understanding of the article meaning.

5. The graphics (schemes, figures, graphs, diagrams) within the text should be alignment by width with the caption at the bottom «Figure № – Name of graphic» (for the caption – alignment by left) with the obligatory link on it within the article text. The graphics should be in high resolution.

6. The tables should be compact, logically built, and have ordinal number and a short expressive title that covers the topic and content of the table. The table text design: font «Verdana»; 11 point; single spacing. The table within the text should be alignment by width with the caption at the top «Table № – Name of table» (for the caption – alignment by left) with the obligatory link on it within the article text.

7. The formulas should be created with the help of equation editor – MS Equation. Each formula on which there is the link within the article text (example, «... using equation (3) it is possible...»), should be numbered. At this the alignment of the formula by width and numbering alignment by right side.

8. Citing, tables, illustrations, all data are submitted with reference to the source. Under each table and figure should be indicated the source (Source: ...). For notations should be used the font: Verdana, 9 point.

9. It is possible to format the text using the lists. Lists can be bulleted, numbering and multilevel. For numbering lists should be used Arabic numbers «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» etc. For the bulleted lists be used symbols «-», «-» or «•».

Вимоги до оформлення авторських матеріалів

1. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

2. Стаття має бути написана польською, англійською, українською, російською мовами, ретельно вичитана автором, відповідати тематичним спрямуванням Збірника наукових праць і включати всі структурні елементи (з дотриманням вказаної послідовності), а саме:

2.1) Метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно мовою статті та англійською мовою та включають у себе (якщо мова статті англійська, то метадані надаються тільки англійською мовою):

- відомості про автора (прізвище, ініціали, вчене звання і вчений ступінь, місце роботи або навчання, посада, населений пункт, держава, E-mail);

- назва статті;

- анотація мовою статті (від 30 до 100 слів), де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність. **Важливо!** Анотація англійською мовою (**Abstract**) має бути інформативною й оригінальною, відображати основний зміст статті та результатів дослідження (стилий виклад статті, її реферування), обсяг анотації англійською мовою: 100-250 слів;

- ключові слова (5-8 слів);

- кількість формул, таблиць, рисунків та літературних джерел в наступному вигляді: для польської мови (Formuły: 2; rys.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для англійської (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для української мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для російської мови (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

- JEL класифікацію (для статей з економіки).

2.2) Текст статті, який повинен вміщати в себе взаємопов'язані розділи, які повинні починатися вказаним заголовком, виділеним напівжирним шрифтом:

- **Вступ.** Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з останніми дослідженнями і публікаціями, а також з важливими науковими і практичними завданнями, з обов'язковими посиланнями в тексті на використану літературу. Автор повинен виділити із загальної проблеми ту частину, яку він досліджує, і показати її актуальність;

- **Аналіз досліджень та постановка завдання.** Формулювання мети і методів дослідження теми, що розглядається;

- **Результати дослідження.** Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням одержаних наукових результатів;

- **Висновки.** Наукова новизна, теоретичне і практичне значення досліджень, соціально-економічний ефект, який виникає внаслідок впровадження наукових результатів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку;

- **Література.** Список використаної літератури розміщується наприкінці статті. На всі першоджерела повинні бути зроблені посилання. У тексті посилання на першоджерела проставляються у квадратних дужках із зазначенням Прізвищ автора(ів) та роком видання (наприклад, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» тощо). Першоджерела подаються мовою оригіналу. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. **До списку літератури** додається її переклад англійською мовою (**References**), де розміщуються ті ж самі джерела англійською мовою оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою.

Кількість літературних джерел має становити **не менше 10 посилань**, з яких не менше ніж половина має бути посиланнями на іноземні джерела (якщо мова статті українська або російська). **Назви джерел у списку літератури розміщуються за абеткою.** Посилатися на підручники, навчальні посібники тощо не доцільно.

3. Обсяг статті має становити 8 - 16 сторінок формату А4; всі поля – 2,5 см та:

– **для метаданих (інформація про автора):** шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – ліворуч;

– **для назви статті:** через 1 інтервал після метаданих; шрифт «Verdana»; 13 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; **ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ**; напівжирний; вирівнювання тексту – по центру;

– **для метаданих (Анотація, ключові слова тощо):** шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; вирівнювання тексту – по ширині;

– **для основного тексту:** через 1 інтервал після назви статті; шрифт «Verdana»; 11 кеглем (розмір шрифту); міжрядковий інтервал – одинарний; абзацний відступ – 1,25 см; вирівнювання тексту – по ширині.

4. Виклад статті мусить бути чітким, стислим, кількість таблиць, формул та ілюстрацій (схеми, рисунки, графіки, діаграми) – мінімальною і застосовувати їх потрібно лише у випадку, коли це значно поліпшує зміст статті, дає змогу зрозуміти його повніше і глибше порівняно з текстовою формою викладу.

5. Ілюстрації (схеми, рисунки, графіки, діаграми) по тексту мають бути розташовані по центру з підписом під ними «Рис. № – Назва ілюстрації» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – по центру) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті. Ілюстрації мають бути високої якості.

6. Таблиці повинні бути компактними, логічно побудованими, мати порядковий номер та короткий виразний заголовок, що точно охоплює тему і зміст таблиці. Оформлення тексту таблиці: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (розмір шрифту), через 1 інтервал. Таблиці по тексту мають бути розташовані по центру документа з підписом над ними «Таблиця № – Назва таблиці» (підпис має бути розташований з вирівнюванням – ліворуч) з обов'язковим посиланням на них по тексту статті.

7. Формули створюються за допомогою редактору формул MS Equation. Кожна формула, на яку є посилання по тексту статті (наприклад, «... за допомогою співвідношення (3) можливо...»), повинна мати нумерацію, при цьому розташування формули – по центру тексту із нумерацією праворуч.

8. Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Джерело: ...). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт «Verdana», 9 кегль (розмір шрифту).

9. Допускається форматування тексту у вигляді списків. Списки можуть використовуватись маркіровані, нумеровані та багаторівневі. Для нумерованих списків мають використовуватись арабські цифри «1.», «1.1.», «2)», «2.1)» тощо. Для маркірованих списків мають використовуватись символи «-», «-» або «•».

Требования к оформлению авторских материалов

1. Статья должна быть написана на актуальную тему, содержать результаты глубокого научного исследования и обоснования полученных научных выводов.

2. Статья должна быть написана на польском, английском, украинском или русском языках, тщательно вычитана автором, отвечать тематическим направлениям Сборника научных трудов и включать все структурные элементы (с соблюдением указанной последовательности), а именно:

2.1) Метаданные (сведения об авторе(ах) статьи и ее реферативная часть), которые размещаются последовательно на языке статьи и английском языках и включают в себя (если язык статьи английский, то метаданные приводятся только на английском языке):

– сведения об авторе (фамилия, инициалы, ученое звание и ученая степень, место работы или учебы, должность, населенный пункт, страна, E-mail);

– название статьи;

– аннотация на языке статьи (от 30 до 100 слов), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность. **Важно!** Аннотация на английском языке (**Abstract**) должна быть информативной и оригинальной, отражать основное содержание статьи и результатов исследования (краткое изложение статьи, ее реферирование), объем аннотации на английском языке: 100-250 слов;

– ключевые слова (5-8 слов);

– количество формул, таблиц, рисунков и литературных источников в следующем виде: для польского языка (Formuły: 2; rys.: 3; tab.: 1; bibl.: 12); для английского (Formulas: 2; fig.: 3; tabl.: 1; bibl.: 12); для украинского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; бібл.: 12); для русского языка (Формул: 2; рис.: 3; табл.: 1; библи.: 12);

– JEL классификацию (для статей по экономической тематике).

2.2) Текст статьи, который должен вмещать в себя взаимосвязанные разделы, которые должны начинаться указанным заголовком, выделенным полужирным шрифтом:

– **Вступление.** Постановка проблемы в общем виде и ее связь с последними исследованиями и публикациями, а также с важными научными и практическими заданиями, с обязательными ссылками в тексте на использованную литературу. Автор должен выделить из общей проблемы ту часть, которую он исследует, и показать ее актуальность;

– **Анализ исследований и постановка задачи.** Формулирование цели и методов исследования темы, которая рассматривается;

– **Результаты исследования.** Изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;

– **Выводы.** Научная новизна, теоретическое и практическое значение исследований, социально-экономический эффект, который возникает вследствие внедрения научных результатов. Перспективы дальнейших научных разработок в этом направлении;

– **Литература.** Список использованной литературы размещается в конце статьи. На все первоисточники должны быть сделаны ссылки. В тексте ссылки на первоисточники проставляются в квадратных скобках с указанием Фамилии автора(ов) и года публикации (например, «...[Аносов 2014] ...», «...[Коваленко, Подолай 2005] ...», «...[The World Bank 2009] ...», «...[Gray 1998]...», «...[Gray, Dooley 1999]...» и т.д. Первоисточники подаются на языке оригинала. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. **К списку литературы** прилагается его перевод на английском языке (**References**), где размещаются

те же источники на английском языке оформлены по международным библиографическим стандартом **APA-2010**. Названия периодических изданий (журналов, сборников и др.) подаются транслитерацией, а в скобках – на английском языке. Количество литературных источников должно составлять **не менее 10 ссылок**, из которых не менее чем половина должна быть ссылками на иностранные источники (если язык статьи украинский или русский). **Названия источников в списке литературы располагаются по алфавиту.** Ссылаться на учебники, учебные пособия не целесообразно.

3. Объем статьи должен составлять 8 - 16 страниц формата А4; все поля – 2,5 см, и:

– **для метаданных (информация про автора)**: шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по левому краю;

– **для названия статьи**: через 1 интервал после метаданных; шрифт «Verdana»; 13 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; ПРОПИСНЫМИ БУКВАМИ; полужирный; выравнивание текста – по центру;

– **для метаданных (Аннотация, ключевые слова и др.)**: шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; выравнивание текста – по ширине;

– **для основного текста**: через 1 интервал после названия статьи; шрифт «Verdana»; 11 кегель (размер шрифта); межстрочный интервал – одинарный; абзацный отступ – 1,25 см; выравнивание текста – по ширине.

4. Изложение статьи должно быть четким, кратким, количество таблиц, формул и иллюстраций (схемы, рисунки, графики, диаграммы) – минимальным и применять их нужно только в случае, когда это значительно улучшает содержание статьи, дает возможность понять его полнее и глубже по сравнению с текстовой формой изложения.

5. Иллюстрации (схемы, рисунки, графики, диаграммы) по тексту должны быть расположены по центру с подписью под ними «Рис. № – Название иллюстрации» (подпись должна располагаться с выравниванием по центру) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи. Иллюстрации должны быть высокого качества.

6. Таблицы должны быть компактными, логично построенными, иметь порядковый номер и краткий выразительный заголовок, который точно охватывает тему и содержание таблицы. Оформление текста таблицы: шрифтом «Verdana», 11 кеглем (размер шрифта), межстрочный интервал – одинарный. Таблицы по тексту должны располагаться по центру документа с подписью над ними «Таблица № – Название таблицы» (подпись должна располагаться с выравниванием по левому краю) с обязательной ссылкой на них по тексту статьи.

7. Формулы создаются с помощью редактора формул MS Equation. Каждая формула, на которую имеется ссылка по тексту статьи (например, «... с помощью соотношения (3) можно...»), должна иметь нумерацию, при этом расположении формулы – по центру текста с нумерацией справа.

8. Цитаты, таблицы, иллюстрации, все цифровые данные подаются с обязательной ссылкой на источники. Под каждой таблицей и рисунком должен быть указан источник (Источник: ...). Для указания источника необходимо использовать шрифт «Verdana», 9 кегель (размер шрифта).

9. Допускается форматирование текста в виде списков. Списки могут использоваться маркированные, нумерованные и многоуровневые. Для нумерованных списков должны использоваться арабские цифры «1.», «1.1.», «2.1.» и т.д. Для маркированных списков должны использоваться символы «-», «-» или «•».